

4

peni

ÜLKE

1978

ETHEM NEJAT
İLKÖĞRETİM REFORMU

YURDAKUL FİNCANCI
AVRUPA KOMÜNİZMİ

MUZAFFER ERDOST
TOPRAK MÜLKİYET BİÇİMLERİ AÇISINDAN
KÖYLÜLÜK

TEVFİK ÇAVDAR
TÜRKİYE'DE BURJUVA DEMOKRATİK DÜZENE
YÖNELİK İLK HAREKETLER

RAGİP GELENCİK
TÜRKİYE'DE KÖYLÜLÜĞÜN DAĞILIMI

İÇİNDEKİLER

BÖLÜNMELER VE İKİ FARKLI NİTELİĞİ
YENİ ÜLKE
1-6

AVRUPA KOMÜNİZMİ
YURDAKUL FİNCANCI
7-160

TOPRAK MÜLKİYET BİÇİMLERİ AÇISINDAN
KÖYLÜLÜK
MUZAFFER ERDOST
161-187

TÜRKİYE'DE KÖYLÜLÜĞÜN DAĞILIMI
RAGİP GELENCİK
188-202

TÜRKİYE'DE BURJUVA DEMOKRATİK DÜZENİ
YÖNELİK İLK HAREKETLER
BURJUVA-DEVİRİMCİ AKIMLARIN DOĞUŞU VE
HAYATA GEÇİRİLME SAVAŞIMI (1878-1908)
TEVFİK ÇAVDAR
203-273

İLK EĞİTİM REFORMU
ETHEM NEJAT
274-303

TÜRK-SOVYET DOSTLUĞU ÜZERİNE
304-317

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELE YANITLAR
SAVAK VE KÜRT HAREKETLERİ ÜZERİNE
BAZI DÜŞÜNCELER
M. E.
318-323

ÜLKE'DEN OKURA
324-325

YENİ ÜLKE

SAYI 4 TEMMUZ AĞUSTOS EYLÜL 1978

BÖLÜNMELER VE İKİ FARKLI NİTELİĞİ

Küçük-burjuvazinin evrensel özelliğidir, o, kendisinin temsil ettiği emeğin savunucusu olarak, gene kendisinin temsil ettiği sermayeyi savunur. "Küçük üretim, der Lenin, sürekli olarak, her gün, her saat, kendiliğinden ve yığın halinde kapitalizmi ve burjuvaziyi *doğurmaktadır.*" Küçük üretimin, sürekli olarak, burjuvaziyi doğurması eğilimi, proletarya diktatörlüğü ülkesinde, parti içersinde, sağ sapmanın sınıfsal temelini oluşturacaktır.

Küçük üretimin yaygın olduğu ülkemiz, genel kuralın dışında değildir ve küçük üretim, sürekli olarak burjuvaziyi doğururken, burjuvalaşmanın genel kuralı olarak, küçük-burjuvaların geniş kesimi, sürekli olarak proleterleşir. Sınıf farklılaşması süreci içersinde doğmakta olan yeni katmanlar, kopmakta oldukları eski sınıfları ile katılmakta oldukları yeni sınıfları arasında, sınıfsal eğilimlerini, yeni ve

birbirinden farklı görüşler içersinde ifade ederler. Emeğin savunucuları olarak, sermayelerini savunanlar, yalnızca sermaye sahibi olduklarında ya da bu yola girdiklerinde, katılmakta oldukları yeni sınıflarının çıkarları, ideolojilerinde ağır basmaya başlar, daha sağcı bir sosyalist ideolojinin sınıfsal varlığını oluştururlar. Her yeni dalga arasındaki bu farklılık, sürekli olarak, yeni görüş ayrılıkları biçiminde, ideolojide yansır.

Kuşku yok ki, küçük üretimin sürekli olarak kendiliğinden burjuvaziye doğurmasına karşılık, o ölçüde proletaryanın saflarına, proleterleşmiş küçük-burjuvalar katılır. Bu kesim, proleterleşmekle birlikte, proleter bilince, kendi sınıf bilincine sahip olana değin, küçük-burjuva özemlerle doludur. Nesnel olarak proleter olmakla birlikte, bilinci bakımından henüz küçük-burjuva olan bu öğelerin, küçük-burjuva özemlerini, proleter ideoloji içersinde dile getireceği kolay anlaşılır. Ve bu sınıf değıştirmenin farklı biçimleri, proleter ideoloji içersinde, farklı bölünmelerin kaynağını oluşturur.

Proleter devrimci ideoloji içersinde bölünmeler biçiminde kendini gösteren ayrılıklar, özünde, sınıf ilişkilerindeki bu değışmelerden kaynaklanır. Proleterleşmiş, ama öznel olarak henüz küçük-burjuva olan unsurlardan kaynaklanan sağcı-sosyalist ideoloji, onların bilinçlenmelerini hızlandırıcı çalışmalarla giderilir. Burada sorun, yeni proleterleşmekte olan kesimlerin, sınıf bilincine sahip olmaları, öznel olarak da proleterleşmesidir. Burjuvalaşma süreci içersinde olan kesimlerden kaynaklanan sağcı-sosyalist ideolojilerin sınıfsal kökenini, hangi sınıfın çıkarlarını temsil ettiğini kitlelere açıklayarak, bunları, proleter devrimci ideolojiden ayıklamamız olanaklıdır. Burada sorun, bir bilinç sorunu değil, bir sınıf sorunudur.

Kuşkusuz, sorun, sosyalist ideoloji içersinde, yeni sınıfsal farklılaşmalarla birlikte, farklı görüş ayrılıkları biçiminde doğmakta olan sapmalardan ibaret değildir. Sorun, sınıf ilişkilerindeki farklılaşmaların dışında, iki dünya sistemi arasındaki savaşılardan kaynaklanan sapmaları da içermektedir. Tabloyu tamamlayabilmek için, bu sapmalara da değinmenin gereği vardır.

Bu sapmalardan biri trotskizmdir, başlangıçta Bolşevik Partisi içersinde bir görüş ayrılığı olarak doğmuş, çeşitli evrelerden geçtikten sonra, bir yeraltı örgütüne dönüşmüştür. Trotski, temelde, tek bir ülkede sosyalizmin kurulamayacağını öne sürerek Lenin'e karşı çıkmıştı. Stalin, Sovyetler Birliği'nde kurulmuş olan proletarya diktatörlüğünün, ülkede, sosyalizmi kurmak için, tüm ülkelerde, ya da hiç değilse ileri kapitalist ülkelerde, proleter devrimin tamamlanmasını bekleyemeyeceğini vurguladı. Proletarya diktatörlüğü ise, burjuvaziye tasfiye etmek, sosyalizmin kurulmasına geçmek zorundaydı. Tek ülkede sosyalizmi boğmak isteyen emperyalist kapitalizm, trotskizmi dünya devrimci hareketini bölmek için kullanmak istemiştir. Komünist Enternasyonal, varlığı süresince, bu girişimleri boşa çıkaracaktır. Trotskizmin, dünya devrimci hareketini bölmek için yeniden canlandırılmakta olduğunu, okur, bir süredir izlemektedir. Bu kez, kılık değıştirmiş olarak. Yeni-trotskizm, Trotski'yi de eleştiriyor, ve ama, sonuç olarak, sosyalist devrimi yapmış olan ilk ülkede, sosyalizmin kurulamamış olduğunu, esasen bu köylü ülkesinde sosyalizmin kurulamayacağını ileri sürerek, aynı şeyi vurguluyor. Yeni-trotskizme göre, bir köylü ülkesinde —en azından ileri kapitalist ülkelerde sosyalizm kurulmadan— sosyalizmi kurmak olanaksızdır; Çin bunun yeni adayıdır. Toplumsal gelişmenin iktisadi esasını oluşturduğu kadar, bağımsız bir ekonomi oluşturmanın zorunlu koşulu olan üretim araçları üretimine öncelik ve hız verilmiş olmakla, yeni-trotskizme göre, "ekonomizm"e saptırılmış ve sosyalist toplum, sosyalist üretim ilişkilerine indirgenmiştir. Doğaldır ki, buradan, birbirine bağlı iki ayrı sonuç çıkarmak olasıdır: biri, bir köylü ülkesi olan Lenin'in ülkesinde, sosyalizmi kurmak olanaksızdı, nitekim kurulamamıştır; ikincisi, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkeler birer köylü ülkesi olduğuna göre, buralarda sosyalizm kurulamaz; sosyalist toplum, hiç değilse ileri kapitalist ülkelerde kurulmadan, bu ülkelerde gerçekleştirilemez. Kaypak ve dolambaçlı bir üslup içersinde, proleter devrimci hareket içersine sokulan yeni-trotskizmin ideolojisinin özü budur, ve bu görüşün, marksizm ile, leninizm ile herhangi bir ilgisi olmadığı açıktır. Dünya gericiliğinin kalesi çarlık Rusyasının ye-

MAOİZM

rini, dünya devrimci hareketinin kalesi Sovyetler Birliği almışsa, ve dünya devrimci hareketi en gerici ülkelerde bile nefes alabilmişse, bunun önemli nedenlerinden biri de, sosyalizmin tek ülkesinin, emperyalist kapitalizm karşısında, gerek ekonomik alanda, gerek savaş alanında, bağımsızlığını ve varlığını sayesinde koruduğu ağır sanayiini kurabilmiş olmasında, uzayda, emperyalist kapitalizmin gerisinde kalmamış bulunmasındadır. İlk sosyalist ülkenin, emperyalist ab-luka ortasında varlığını koruyabilmiş olmasının temel başarısı, yeni-trotskizm tarafından, sosyalist toplumun kurulamamasının temel nedeni sayılmakta ve "ekonomizm" olarak nitelendirilmektedir. Bu, adeta, ilk sosyalist ülkenin emperyalist kapitalizmin saldırıları karşısında varlığını sürdürebilmiş olmasına duyulan öfkeyi dile getirir gibidir. Şunu ayrıca belirtmenin gereği var ki, bütün bunlardan sosyalist bir ülkenin —bu, sosyalist devrimi yapan, sosyalizmi kuran ilk ülke olsa da— eleştirilemeyeceği anlamı çıkarılamaz. Özellikle ilk sosyalist ülke olması dolayısıyla, kendi deneyimlerinden başka bir örnek bulunmadığına göre, bu ülkenin, o ölçüde, en çok eleştirilmesi gereken bir ülke olması da olasıdır. Ama bu eleştiri, bir eleştiriden beklenecek devrimci amaçlar taşımaları ve o ölçüde, devrimci hareket açısından olumlu bir eleştiri olmalıdır.

İkinci sapma, iki sosyalist ulus arasındaki uzlaşır çelişkilerin, dünya devrimci hareketi içersinde, uzlaşmaz karşı görüş ayrılıkları yaratacak biçimde, dünya devrimci hareketini bölmeye yönelen anlayıştır. İki sosyalist ulus arasındaki çelişkilerin, dünya devrimci hareketlerinin karşısında bir politikaya dönüştürülerek, devrimci ideolojinin, emperyalist politikanın bir tamamlayıcı, bir eki haline getirilmesini, proleter devrimci anlayışla bağdaştıramayız. Faşist diktatörlüklerin desteklenmesini, emperyalizmin askerî örgütlerinin savunulmasını ve bu örgütlerin etkinliklerini yaymalarını istemeyi, devrimci tutumla bağdaştırmanın olanağı yoktur.

İçeriği bakımından, bu ikisinden farklı, ama örgütlenme yöntemi bakımından proleter devrimci hareket için aynı ölçüde kusurlar taşıyan bir başka eğilimden de söz etmenin gereği var. Önce şunu belirtmeliyiz ki, dünya devrimci

hareketinin merkezî organı olarak Komünist Enternasyonal, kararlarını, kendi üyelerinin katıldığı kurullarda almaktaydı ve bu kararlara uymak da devrimci disiplinin o ölçüde gereği idi. Karar organı olarak demokratik, kararların uygulanmasında devrimci disiplin — ilke budur. Devrimci disiplinin temel ilkesi, bu disiplinin kapsadığı kadroların temsilcilerinin, tüm devrimci hareket hakkında ve bu arada kendileri hakkında kararların alınmasında gerçek söz sahibi olmalarıdır. Dünya devrimci hareketi, dünya devrimci hareketinin bir merkez organı bulunmayan bir dönemini geçmektedir. Merkez organın, bir ögesi olmak durumundaki herhangi bir organ, kendini, merkez organ yerine koyamaz. Merkez organın ögesi olmak durumundaki organlardan herhangi biri, bu merkez organın görevlerini yüklenirse, o zaman, diğer organlar üzerinde, bu diğer organların ciddi bir demokratik katılması olmaksızın, karar sahibi durumuna gelir, ve onları kendi buyrultusu altında yönetir: Bir ülkenin devrimci hareketinin ayrılmaz ögesini oluşturan dünya devrimci hareketi içersindeki yeri, bir başka ülkenin organı tarafından belirlendiği zaman, orada, bu hareketin, demokratik niteliğinden sözedilemez. Bu, bir ülkenin devrimci hareketi, dünya devrimci hareketinden yahtılmalıdır anlamına gelmez. Bu, merkezî bir organ bulunmadığı sürece, dünya devrimci hareketi içersinde, her ülkenin devrimci hareketi, kendi kararlarını serbestçe alma, kendi kararlarını serbestçe verme yetkisine sahip olmalıdır, anlamına gelir. Bir merkezî organ, bu hakları ortadan kaldırma organı değil, bu hakları geliştirme, ortaya koyma, ortak yönlerini uygulama organıdır. Bu merkezî organın bulunmadığı ve buna karşın kendi kararlarını kendisinin alma serbestliğine sahip olmayan bir başka ülkenin devrimci organının, merkezî organ gibi, buyrultusu altında bulunan bir ülkenin devrimci organı ise, gerek sorunlarının çözümünde, gerek bilimsel çözümlerinde, aynı ölçüde tam bir serbestlik içersinde değildir demektir. Bütün bunların anlamı şudur ki, böyle bir örgütlenme, demokratik değildir, kendi toplumunun sorunları üzerinde her yönden kendini serbestçe geliştirme olanaklarından yoksundur.

Sonuç olarak söyleyelim ki, proleter devrimci hareke-

tin sağlıklı bir bütünleşmesi, bir yandan dünya devrimci hareketi içersinde kendi sorunlarının çözümlenmesinde kendi kaynaklarına yönelmek ve kendi deneyimleri ile kendi kadrolarını serbestçe ve yaratıcı bir ruhla oluşturup geliştirmekle, öte yandan proleter ideolojiye bürünmüş sağcı-sosyalist ideolojileri tasfiye etmekle ve proleterleşmiş küçük-burjuvaları proleter bilince erdirmekle olanaklıdır. Bütünleşmenin ve proleter devrimci hareketin birliğinin sağlıklı yolu buradan geçecektir.

YENİ ÜLKE

YURDAKUL FİNCANCI
AVRUPA KOMÜNİZMİ

GİRİŞ

20. yüzyıl büyük olaylar çağı oldu. Yeryüzü, emperyalist amaçlı iki büyük dünya savaşı gördü; 1929-1932 büyük iktisadî bunalımına tanık oldu; İtalya Komünist Partisinin Başkanı Luigi Longo'nun deyişiyile "çarlık Rusyasında gezegenin yüzünü ve tarihin akışını değıştirecek"¹ büyük devrimi gördü; faşizmi yaşadı; sömürgeciliğin çöküşüne, toplam dünya nüfusunun üçte-birinden fazlasının sosyalizme giden yolu seçmesine, kurtuluş savaşlarına tanık oldu.

Çağın görüp geçirdiğı siyasal değışiklikler, kuşkusuz, ayağı yerden kesik, mülkiyet biçiminin ortaya çıkardığı üretim ilişkilerinden bağımsız olayların sonucu değıl. Çağımızda yaşanmış ve siyasal değışikliklere yolaçmış bütün büyük olaylar, zamanımıza özgü kapitalist mülkiyet biçiminin ve onun yarattığı üretim ilişkilerinin ürünü.

20. yüzyıl iki değışik mülkiyet ilişkisini, kapitalist ilişkiyle sosyalist mülkiyet ilişkisini birlikte yaşıyor. Dünya,

¹ Luigi Longo, "An Event that Changed the Face of the World", *World Marxist Review*, Kasım 1977, cilt 20, n° 11, s. 25.

kapitalist mülkiyet ilişkisinin gerileyişine, sosyalist mülkiyet ilişkisinin bir toplumdaki ötekine genişleyişine tanık oluyor.

Kapitalizmin en yüksek aşamasına, tekelci aşamasına ulaşması ve dolayısıyla emperyalist bir nitelik alması süreci, çağımızın başında tamamlandı. "Emperyalizm kendini, kapitalizmin genel olarak, temel niteliklerinin doğrudan devamı ve gelişmesi şeklinde ortaya koydu. Ancak kapitalizm, gelişiminin çok yüksek bir aşamasında, temel niteliklerinin tam karşısına dönüşmeye başladığı ... zaman, kapitalist emperyalizm haline geldi. Bu süreçte iktisadi bakımdan ana nokta, kapitalist serbest rekabetin yerini, kapitalist tekelciliğin almasıydı. Serbest rekabet, kapitalizmin ve genel olarak meta üretiminin temel özelliğidir; tekelcilikse onun tam tersidir."² Kapitalizmin emperyalist kapitalizme dönüşmesi, çağımızdaki büyük olayların temel etkenlerinden biridir. İki büyük dünya savaşı, bu tekelci emperyalist kapitalizmin ürünüdür; sömürgeciliğin, yoksul ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki çelişkiyi çatışma noktasına getirmesi, tekelci kapitalizmin sonucudur; faşizm yılları, kendi işçisini burjuva demokratik siyasal kurumlarla denetim altında tutamadığı zaman tekelci kapitalizmin başvurduğu plansız zorun sonucudur; gerek 1929-1932 büyük iktisadi bunalımı, gerek aşırı üretimden kaynaklanan dönemsel kapitalist bunalımların uluslararası bir nitelik ve yaygınlık kazanması, tekelci kapitalizmin ürünüdür.

Emperyalist, tekelci kapitalist mülkiyet ilişkisinin yanısıra, çağımız, sosyalist mülkiyet ilişkisini de yaşıyor, dedik. Özellikle çağın başlarında, sosyalist mülkiyet ilişkisi ve ona bağlı olarak sosyalist toplum ilişkisi, bugün gördüğümüz gibi, "kendi temelleri üzerinde gelişmiş bir şey değildi, tam tersine kapitalist toplumdaki henüz doğmuştu; bu nedenle de her yönden, iktisadi, manevi, entelektüel yönden, rahminden çıktığı eski toplumun izlerini taşıyor"du.³ Gerek bu ilk şekliyle, gerek bugünkü gelişkin şekliyle çağımıza damgasını vuran ikinci mülkiyet ilişkisi, bu sosyalist ilişki oldu. Ekim 1917 Devrimi, bu yeni mülkiyet ilişkisinin ana-

² Lenin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, Progress Publishers, Moskova, 6. baskı, 1975, s. 82.

³ K. Marx, *Critique of the Gotha Programme*, Progress Publishers, Moskova, 7. baskı, 1976, s. 16.

sıdır. Onu izleyen bir dizi demokratik ya da sosyalist devrim, İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşizme karşı verilen devrimci savaşım, savaş yıllarını izleyen dönemde birçok Avrupa ülkesinin sosyalist toplumu kurmaya yönelişi, günümüzde sürüp giden anti-emperyalist kurtuluş savaşları, hep bu yeni mülkiyet biçiminin ve onun ortaya çıkardığı yeni toplumsal ilişkinin ürünüdür.

Bu incelemenin konusu olan "Avrupa Komünizmi"nin de, salt bazı insanların kafasından öyle geçtiği için tutulmuş bir yol olduğu sanılmamalıdır; o da çağımızı düzenleyen, iki ayrı mülkiyet biçiminin ve bu iki mülkiyet biçimi arasındaki çatışmanın ürünüdür.

İşte bu nedenle, "Avrupa Komünizmi"nin niteliklerini, genel savlarını ortaya koymadan ve eleştirisine geçmeden önce, ona yolaçan kapitalist mülkiyet biçiminin ve üretim ilişkisinin, çağımızda gösterdiği değişimi, geriye doğru kısaca izlemek istiyoruz.

Bunu yaptığımız zaman, bu yüzyılın başından bugüne kadar kapitalist ekonominin nasıl bir gelişim içinde olduğu ortaya çıkacak ve kapitalist üretim ilişkisinin yarattığı çağımız olaylarıyla, o olaylar içinde "Avrupa Komünizmi"nin durduğu yer, daha kolay anlaşılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KESİM — 20. YÜZYILDA AVRUPA, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE JAPONYA'NIN İKTİSADİ GELİŞİMİ

Çağımızda kapitalist ülkelerin iktisadi gelişimini inceleyen —konumuz "Avrupa Komünizmi" olduğu için— daha çok Avrupa üzerinde duracağız; Amerika Birleşik Devletleri'yle Japonya'ya, Avrupa'nın yönünü etkilediği ölçüde değineceğiz.

I. GENEL OLARAK 19. YÜZYIL

"19. yüzyıl boyunca Avrupa kıtası —burada Britanya'dan çarlık Rusyasına kadar olan bölge kastediliyor— esaslı bir iktisadi gelişme gösterdi."⁴ Gelişme gerçi bütün Avrupa'da görülmekteydi, ancak her ülkede aynı ölçüde de-

⁴ Derek H. Aldcroft, *The European Economy, 1914-1970*, Londra 1978, s. 12.

ğildi; Avrupa'nın kuzey-batı kesiminde yeralan ülkeler, Britanya, Fransa, Almanya, Belçika ve Hollanda daha hızlı bir gelişme göstermişti. Buna karşılık Avrupa'nın güneyiyle doğusundaki ülkelerde örneğin İtalya'da, Avusturya'da ve çarlık Rusyasında gelişme daha yavaş olmuştur.

"Sanayiın müthiş büyüüşü ve üretimin gittikçe daha genişleyen tesislerde çok hızlı bir biçimde yoğunlaşması, kapitalizmin en karakteristik özelliklerinden biriydi."⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nde üretimin yoğunlaşması daha da fazlaydı.

Üretimin yoğunlaşması doğrultusunda, onunla yakından bağlantılı olan büyük gelişme, bankacılığın yoğunlaşmasıydı. Çağımız, isim babalığını Hilferding'in yaptığı finans-kapitalin, başka deyişle banka sermayesinin doğuşuna tanıklık etmiştir. Belli bazı bankaların elinde yoğunlaşan finans-kapital, gerçi Batı Avrupa'dan, daha verimli gördüğü bazı Güney ve Doğu Avrupa ülkelerine aktıysa da daha çok Kuzey Amerika'ya ve Okyanusya'ya, bir de Orta Pasifik'e yöneldi. Lenin'in verdiği rakamlara göre, İngiliz sermayesi, Amerika kıtasındakiler dahil, sömürgelerine gitmişti. Fransız sermayesi daha çok ödünç niteliğinde olmak üzere, Avrupa'da ve özellikle Rusya'da yatırılmıştı. Bu, sermaye yatırımı olmaktan çok, borç niteliğindedir. Bu nedenle Lenin, Britanya emperyalizminin tersine Fransız emperyalizmini "tefeci emperyalizm" diye niteler.⁶ Alman sermayesi ise hem Avrupa'ya, hem Amerika'ya dengeli biçimde dağılmıştır.

II. 20. YÜZYIL BAŞLARI VE EMPERYALİST BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Çağın başlarında tekeller, Kuzey-Batı Avrupa'yla, Kuzey Amerika ve Okyanusya'daki sınaî üretimi tamamen avuçlarının içine aldılar. Bu bölgelerdeki ülkeler dünya nüfusunun ancak yüzde 18'ini oluşturuyordu, ama toplam dünya gelirinin yüzde 62'sine yakın bir kesimini almaktaydılar.

Amerika'daki üretimin, Avrupa'yı geride bırakmaya

⁵ Lenin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, s. 16.

⁶ Aynı yapıt, s. 61.

başladığı yıllar da bu yüzyılın ilk yıllarıdır. Gerçi Avrupa'nın üstünlüğü sürüyordu ama, Amerika, Avrupa'ya meydan okumaya başlamıştı. Avrupa geniş sömürgeleri elde tutmaya devam ettiği için, bu meydan okuyuşa henüz karşı koyabiliyordu.

Amerika'nın Avrupa karşısında kesin bir üstünlük kazanması ise, emperyalist Birinci Dünya Savaşının sonucudur. Emperyalist savaş, Avrupa'daki iki kapitalist grup arasında, sömürgelerin yeniden bölüşülmesi amacının ürünüydü. Bir yanda Almanya-Avusturya grubu, bir yanda Britanya-Fransa-Rusya emperyalist grubu vardı. 1914-1918 savaşı dünyayı yeniden bölüşme, sömürge talanından daha fazla pay alma çabasının ürünü oldu ama, bu savaştan kazançlı çıkan tek ülke Amerika Birleşik Devletleri'ydü. Savaş, Avrupa'nın, ekonomik yönden Amerika karşısında gerilemeye başlayışının işaret noktası oldu; Avrupa ekonomisi, savaştan olumsuz yönde etkilendi. Savaşın çapı düşünülürse, bunda şaşılacak bir yan olmadığı hemen anlaşılır. Dört yıllık savaş süresince silah altına alınanların sayısı 60 milyon üstündeydi. Onca insanın üretimden çekilmesi, birçok ülkede üretimin büyük ölçüde savaş sanayiine yöneltildi, üretimin yapısını ciddi ölçüde etkiledi. Yıkım ve savaşın yarattığı parasal güçlükler, siyasal ve iktisadî yaşamı istikrarsız hale getiren başlıca öğeler oldu. Savaşın toplam maliyeti 260 milyar dolar dolaylarındaydı.

Harcamaların büyüklüğünden daha önemli olan şey, giderlerin nasıl karşılandığıydı. Savaşın hükümetler, kapitalizmin 19. yüzyılda güttüğü sağlam para siyasetini ve altın standardını kısa sürede bir yana koydular ve açık finansman yolunu seçtiler. İlk ağızda vergileri artırmak, iç siyaset bakımından bazı güçlükler gösterdiği için, başvuru yolu ödünç alma yolu oldu. Tüm savaş giderlerinin yüzde 80'i ödünçlerle karşılanmıştı. Eğer bu ödünçler gerçek tasarruflardan karşılanıyorsa, doğal ki enflasyoncu bir etki yapmıyabilirdi. Ne var ki, savaş ödünçleri, daha çok, banka kredisi olarak sağlanıyordu. Merkez Bankaları, hükümetlerin "geri ödeme yüklenimi"ni ihtiyat akçe sayarak, karşılığında hükümetlere ödünç vermekteydi.

III. SAVAŞ-SONRASI GÜÇLÜKLER

Çok doğal ki, savaş harcamaları için açık finansmana başvurularak dolaşıma sürekli para çıkarılması, bazı ülkelerin savaş yıllarında, bazılarının ise savaştan hemen sonra altın standardını bir yana bırakmak zorunda kalması, büyük çaplı bir enflasyona yolaçtı. Bir yandan içerde fiyatlar üç-dört kat artarken, bir yandan birçok ülke parasının dış değeri giderek aşındı. Örneğin Almanya'da savaşın sonunda iç fiyatlardaki artış beş katı bulmuş, Alman markının değeri yarıyarıya azalmıştı. Avusturya-Macaristan'da ise enflasyon daha yüksek olmuş, paranın dış değeri, savaştan önceki değerinin yüzde 30-40'ına düşmüştü.

Savaştan sonra Britanya'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çok sert bir tasarruf siyaseti uygulamaları, bir yandan kendi halklarını büyük güçlüklerle yüzyüze bırakırken, bir yandan da dünya kapitalist ekonomi düzeni içinde birbirine hayli bağımlı hale gelmiş olan öteki Avrupa ülkelerinin, savaşın olumsuz etkilerini silmelerini daha da güçleştirdi. Avrupa ülkelerinin çoğu, enflasyonist siyaseti sürdürmek zorunda kaldılar.

Birçok Avrupa ülkesi, savaşta ve savaştan sonra finansman bakımından Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı hale geldiği için, savaşın tek kazançlısı, Amerika Birleşik Devletleri olarak belirmişti. Bu ülke, giderek Avrupa'nın bankası haline geldi. Savaş yıllarında Avrupa'da üretim düşerken, Amerika Birleşik Devletleri'yle Japonya'da üretim yükselmeye devam etmişti. Bir yandan kendi üretimini yeterince geliştiremeyen Avrupa ülkelerinin gereksinimleri, bir yandan eskiden ticaretini Avrupa'yla yapan ülkelerin gereksinimleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde sınıai üretimin artmasının başlıca itici gücü olmuştu. Bunun sonucudur ki, savaş bittiği zaman Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ödemeler dengesinde büyük fazlalıklar belirmişti; bir başka deyişle, dünya, Amerika Birleşik Devletleri'ne borçlu hale gelmişti.

Japonya'nın sınıai üretimini artırması da aynı yıllara denk geliyor. Uzak-Doğuda kendi başına kalan Japonya hem askerî bakımdan bölgeye egemen olmuş, hem sınıai üretimini artırmış, hem de ödünç verme gücüne erişen büyük ka-

pitalist ülkelerden biri haline gelmişti. Eskiden Avrupa kapitalizminin elinde olan Uzak-Doğu pazarlarında şimdi bir de Japon rekabeti belirliyordu.

Yağmacı niyetlerle girdiği emperyalist Birinci Dünya Savaşında birçok pazarını Amerika Birleşik Devletleri'yle Japonya'ya kaptıran ya da açmak zorunda kalan ve iktisadî güç olarak gerilere itilmeye başlayan Avrupa, iki büyük savaş arasındaki yıllarda, eski durumunu kazanmaya boşuna çalışacaktı. Savaşın getirdiği yıkım, açık finansmanın çok aşırıya vardırılmasının yarattığı büyük enflasyon, vergilerin artırılması zorunluğunun doğması, Avrupa'yı savaştan sonra tam bir kaosa sürükledi. İşsizlik, yoksulluk, açlık alabildiğine arttı. Grevler birçok Avrupa ülkesinde olağan bir olay haline geldi. Üretim düşük kalmaya devam ediyordu; sermaye ve hammadde darlığı azamî ölçüdeydi. Sözün kısası tam bir perişanlık egemendi Avrupa'ya.

Savaş ardından Avrupa'nın birçok ülkesi bu durumdayken, savaşın, askerî bakımdan utkun devletlerinden bazısında, 1919-1921 döneminde, ilkin kısa bir canlılık, sonra sert bir durgunluk görüldü. Canlılığın nedeni, savaş yılları boyunca baskı altında tutulan istemin, birdenbire serbest kalmasıydı. Büyük bir istem patlamasına tanık olunduğu için, üstelik ekonomi de henüz savaş ekonomisinden barış ekonomisine tam geçmemiş olduğundan, aşırı istem, fiyatların yeniden birdenbire yükselmesine yolaçtı. İstem artması, işsiz sayısının düşmesi sonucunu vermiş, terhis edilen askerlerin bir kesimi sanayi tarafından emilmişti. Bu canlılıktan kazanç sağlayan, her zamanki gibi büyük sermayeydi. Aşırı istem, stokların düşüklüğü, ulaşım olanaklarının savaş nedeniyle bozulmuş olması gibi nedenlerle büyük ölçüde artan fiyatlar, kapitalistlerin, inanılmaz kârlar elde etmesine yolaçtı. Bu büyük kârlar, zaten dengesiz olan ulusal gelir dağılımını büsbütün bozdu.

Yukarda belirttiğimiz gibi, canlılık hareketi, bir yıllık bir saltanattan sonra, yerini iktisadî durgunluğa, hatta bunalıma bıraktı. Aslında sözkonusu olan bunalım, kapitalizmin dönemsel bunalımlarından biriydi. Savaş yılları, kapitalizmin dönemsel bunalımlar zincirini kırmamış, yalnızca bunalımı ertelemişti. Savaş yıllarında, savaş ekonomisi ne-

deniyle, dönemsel bunalım, doğal ki sözkonusu olmamış, kendini göstermemiştir. Bunalım nedeniyle 1921'de fabrikalar yeniden kapanmaya başladı; milyonlarca işçi, işsiz kaldı; işçi ücretleri, ücret ayarlama anlaşmaları çerçevesinde büyük ölçüde indirildi. Kısacası, savaştan hemen sonraki duruma dönüldü.

Amerika Birleşik Devletleri'nin ticarete uyguladığı sınırlama önlemleri, Avrupa ülkelerinin ihracat mallarının dolar fiyatında yarıya yakın bir düşüşe yolaçtı. Bu, Avrupa ülkeleri için ağır bir yükü. Çünkü Avrupalıların Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptıkları ihracatta görülen düşüş, ayrıca Amerika'nın, verdiği ödünç sınırlaması, Amerika'dan dışarıya dolar akışını daraltmış, Avrupa'da dolar darlığına yolaçmıştı. Dolar kıtlığı 1920 sonunda 1921 başında öylesine keskinleşti ki, Avrupalılar dış ödemelerini altınla yapma zorunluğuyula yüzyüze gelir oldular. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'ne büyük ölçüde altın akımına yolaçtı. Kısacası, savaş yıllarında Avrupa'nın bankeri haline gelen, sınaî üretimini hayli genişleten Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrasında uyguladığı iktisadî siyasetle, Avrupa'yı ikinci sınıfa indirgemeyi başarmıştı. Amerika Birleşik Devletleri 1921 yılında tasarruf önlemleri uygulama ve kapılarını Avrupa'dan gelecek mallara açık tutmuştu, Avrupa'nın savaştan önce olduğu gibi, büyük bir rakip olmaktan çıkmasını sağlayamayabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri aynı yolu 1929 bunalımı sırasında da tutacak ve Avrupa'yı daha da zayıflatacaktı.

Avrupa ülkeleri, emperyalist Birinci Dünya Savaşının sonuyla 1929 bunalımı arasındaki kısa dönemi, savaş sırasında yitirdikleri gücü yeniden kazanmaya çalışarak geçirdiler. Avrupa ülkelerinin çoğu, 1925'e ulaştığı zaman bile, savaş öncesi üretim düzeyini yakalayamamıştı. 1925 yılında bile işsizlik yüksek düzeyde sürüyordu. Sadece Britanya, Almanya, Belçika, İtalya ve Polonya'daki işsiz sayısı 2,5 milyonun üstündeydi. Siyasal gerginlik çok fazlaydı. Kapitalist Avrupa ülkelerinde, iktisadî yaşamın bir çeki-düzene girmesi, 1920'lerin ancak ikinci yarısında olabildi. Ancak belirtmek gerek ki, kazanılan şey, daha önce savaş nedeniyle yitirilenden daha başka bir şey değildi. Gerçekten de elde

edilen gelir düzeyinin 1913 yılındaki düzeyi aşması, ancak 1920'lerin son bir-iki yılında oldu. Sınaî alanda bir ölçüde gelişme sağlanmıştı ama, işsizlik yine yüksek düzeyde sürüyordu; ihracat, savaş öncesi düzeyin üstüne hemen çıkmamıştı; Avrupa ekonomisi, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden alınan ödünç parayla ayakta tutuluyordu. 1913-1929 yılları arasında Batı Avrupa'nın iktisadî büyüme hızı ortalama yüzde 2'ydi. 1929-1938 yılları arasındaysa ortalama büyüme hızı, bunun yarısı kadar olacaktı.

IV. 1929-1932 BÜYÜK İKTİSADİ BUNALIMI

Sömürgeleri paylaşma savaşından henüz çıkan ve savaşta yitirdiklerini ancak yerine koyabilen kapitalist Avrupa ülkeleri savaştan sonra, canlılık ve durgunluk arasında mekik dokuyan on yıllık kararsız bir dönem ardından, dünyanın bugüne dek tanıyıp bildiği en ciddi, en yoğun, en ağır iktisadî bunalımla yüzyüze geldiler. Ne var ki, "bırakınız 1929'u, 1930'da, yani bunalımın olanca sertliğiyle kapitalist dünyanın başına çöktüğü tarihte bile, dünyanın en ciddi bunalımla yüzyüze geldiğine pek az kişi inanıyordu.". Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok kişi, "bu olayın, iktisadî büyüme hızına bir hiçkırıktan başka bir şey olmadığına inanmaya çok hazırdı." Ancak bu hiçkırık kalıcıydı ve hayli de yıkıcıydı. Bütün kapitalist ülkelerde sınaî üretim ve ona bağlı olarak gayrisafî ulusal gelir inanılmaz ölçüde düştü. Sınaî üretimi ve gayrisafî ulusal geliri artıran tek ülke Sovyetler Birliği'ydı. Sovyetler Birliği, kapitalist mülkiyete son vererek, onun doğal yasalarından olan dönemsel kapitalist bunalımın yıkıcı etkilerinden kendini uzaklaştırmayı başarmıştı.

Kapitalist ülkelerde sınaî üretim, ulusal gelir, fiyatlar, pay senetleri fiyatları, ihracat ve ithalât büyük düşüşler gösterirken, artan tek şey işsiz sayısıydı. Tüm Avrupa'da, tahminlere göre toplam işsiz sayısı 15 milyonu buluyordu.

19. yüzyılda, kapitalist ülkelerde her 7-10 yıllık dönemlerde tanık olunan yapısal bunalımlarla 20. yüzyılda görülen yapısal, dönemsel kapitalist bunalımlar arasında, çap

⁷ Derek H. Aldcroft, *The European Economy, 1914-1970*, s. 80.

yönünden fark vardı. 19. yüzyılda, henüz kartellerin, tröstlerin, birliklerin gelişmediği, kapitalizmin henüz tekelci, emperyalist aşamasına varmadığı dönemlerde, kapitalist bunalımlar, ulusal sınırlara özgü kalmış, uluslararası bir nitelik alarak genişleme eğilimi göstermemiştir. Dünya 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana, 1860'larda tekellerin doğuşuna tanık olmaya başladı. Kapitalizmin tekelci emperyalist aşamaya girmeye başlamasıyla birlikte, yani tekellerin oluşumunda görülen gelişmelerle birlikte, kapitalizmin dönemselsel bunalımları da özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren, evrensel bir nitelik almaya başladı. Birinci emperyalist savaştan hemen sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz 1921 bunalımı da evrensel nitelikteydi. Kapitalizmin dönemselsel bunalımı, bir ülkeye özgü olmaktan çıkmıştı. Dış ticaret yoluyla, sermaye hareketleri yoluyla, başka ülkelere sıçırıyordu artık.

Evet, kapitalizmin dönemselsel bunalımları artık evrenselleşmişti. Ama önceki dönemselsel bunalımların hiç biri, 1929-1932 bunalımı kadar evrensel değildi. 1929-1932 bunalımının yalnızca evrenselliği değil, ama onun yanısıra şiddeti ve süresi de daha önceki bunalımlara hemen hemen hiç benzemiyordu. Bunalımın, eskisine bakışla daha uzun, daha şiddetli olmasında, başka etkenlerin yanısıra, doğal ki, emperyalist Birinci Dünya Savaşının payı da oldukça fazladır. O savaşın kapitalist ekonomilerde yarattığı çarpıklık, savaş ardından bu çarpıklığın zorladığı iktisadi siyaset, yoksulu daha da yoksullaştıran ve ulusal gelirin bölüşümünü kapitalistten yana değiştiren enflasyoncu para ve bütçe siyaseti, 1929 bunalımının şiddetli ve daha uzun olmasının önde gelen nedenlerindedir.

Bunalımın kökü, kapitalist ülkelerin tümünün mülkiyet biçiminde ve üretim ilişkisinde doğal olarak mevcut bulunan bozukluklarda yatmaktadır, ama ilkin Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı girişimlerinden kaynaklanmıştır. Amerikan ekonomisinin, tekeller nedeniyle dünya kapitalist ekonomisinde oynamaya başladığı büyük rolden ötürü, bunalım birdenbire bütün kapitalist dünyayı sarmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1928-1929'da başka ülkelere sermaye akışına engel olucu kurallar koyması, Avrupa'nın

borçlu ülkelerini etkileyen en önemli nedenlerden biridir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, emperyalist Birinci Dünya Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'ni kapitalist dünyanın bankeri haline getirmişti. Avrupa ülkeleri dış ödemeler dengesini tutabilmek için, sürekli sermaye girdisine gerek görüyorlardı. Birçok ülke aşırı borç yükü altındaydı. Amerika Birleşik Devletleri, borçluyula alacaklı arasındaki bu ilişkiye bir çeki-düzen verme görevini borçluya yüklemek üzere, sermaye akımına sınır koymaya karar verdi. Onun ardından Fransa da ödünç verme işlemlerini durdurunca, borçlu ülkeler ilkin altın ve yabancı para ihtiyatlarına elattılar. Bu kaynaklar tükendikten sonra da ithalâtı sınırlama ve ülke içinde tasarruf önlemlerine başvurma zorunda kaldılar. Yatırımlar daha çok dışardan alınan ödünce dayandığı için, ödünç kaynaklarının kuruması, yatırımları yavaşlatmaya başladı ve işsizlik birdenbire genişleyiverdi.

Amerikan kapitalizmi böylece ikinci kez Avrupa kapitalizmine darbe vurmaktaydı. Darbe ilk ağızda Amerikan ekonomisine olumlu etki yapmış gibi göründü. Tam o sıralarda Amerika'da iç pazarda canlılık vardı. Birleşik Amerika Merkez Bankasının (*Federal Reserve Board*) faiz hadlerini artırması ve sermayenin dışarıya akmasına getirilen sınırlamalar, iç piyasa canlılığıyla birleşince, Amerikan sermayesi ülke içinde yığılmaya başladı. Ne var ki, iç pazarın canlılığı bir yıl sürecek, ondan sonra birdenbire durgunluk sökün edecekti. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki durgunlukla Avrupa'daki durgunluk, içsel bağlarla bağlıydı. Tekelci kapitalizm, kapitalist ülkeleri, birbirinden çok fazla etkileyecek bir ilişki düzeni içine sokmuştu. Avrupa ülkelerinin tasarruf önlemlerine başvurmaları, ithalâtı kısımları, korumacı önlemler almaları, Amerika Birleşik Devletleri'nin ödünç verme işlemini sınırlamasının sonucuuydu. Ödünçün kısılması Avrupa'ya dolar akışını daralttığı için, Avrupalılar ithalâtı daraltmak zorunda kalmışlardı. Tekelci içsel bağlar nedeniyle, bu sınırlama, karşılık olarak bu kez Amerikan ekonomisini etkiledi. Amerikan malına karşı istemin daralması, üretimin yavaşlamasına sebep oldu.

Bunalım yıllarının dikkati çekici özelliklerinden biri, "ulusal fedakârlık" havasına ağırlık verilmesiydi. İktisadi

bunalım kapitalist ülkelerde emekçi halk yığınlarının hoşnutsuzluğunu gittikçe keskinleştirmeye başlamıştı. İşsizlik, düşük ücretler, yoksulluk, emekçi halkın her bunalımda olduğu gibi bu bunalımda da başlıca mağdur haline geldiğinin en görünen belirtileriydi. Kapitalist ülkelerdeki burjuva hükümetlerinin tasarruf önlemleri, fedakârlığı emekçi yığınların sırtına yükliyordu. Emekçi halk yığınlarından gelen baskıların önemli sonuçlarından biri, burjuva hükümetlerin, devletin ekonomik eylemlerini artırmak zorunda kalmaları oldu. Devlet ekonomiye daha çok katılmaya başladı. Ne var ki, burjuva devletin iktisadî eylemlerini genişletmesi, gerçi işsizlikle savaş yönünden olumlu sonuç vermiş, işsize iş bulunmasını sağlamıştı ama, iktisadî kamu kuruluşları, burjuva hükümetlerin elinde, tekelci büyük kapitalizme ham ya da yarı işlenmiş madde veya ucuz ve bol enerji sağlayan kuruluşlar olmanın ötesine geçemediler. Böylece, burjuva hükümetlerin halktan aldığı vergilerle kurulan kamu kuruluşları, tekelci kapitalizme dolaylı yoldan kazanç sağlayan, kamu kaynaklarını tekelci kapitalizme aktaran kuruluşlar olmaktan başka bir şey olamadı. 1929-1932 bunalımı, burjuva devletini daha yaygın bir iktisadî eyleme iterek, tekelci burjuvazinin dolaylı yoldan kamu kaynaklarını kendine aktarması sonucunu doğururken, Avrupa'daki devrimci sosyal-demokrat ya da komünist partiler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sonrasında olduğu gibi, 1930'ların bu bunalım günlerinde de, bunalımdan devrimci hızlanması artırma yönünden yararlanamadılar.

Bunalım tepe noktasına 1932'de ulaştı. 1933'ten itibaren, kapitalist ülkelerde yeniden canlanma belirtileri başladı. Onu izleyen üç yıl içinde de iktisadî faaliyette ılımlı bir gelişmeye tanık olundu. Bu gelişme, 1937-1938 döneminde birçok kapitalist ülkede yeni bir gerilemeyle kesintiye uğradıysa da, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle silahlanmaya hız verildiğinden, kapitalist ülkeler yeni bir bunalıma düşmekten kurtuldular.

Bir bütün olarak düşünülürse, iki büyük savaş arasında geçen 21 yıllık süre, kısa iki iyileşme dönemi dışında, genel olarak, bunalımın, dalga dalga geldiği bir dönem oldu. İktisadî gelişme genel olarak, 1914 öncesinden daha düşük

bir hızda kaldı. Üstelik bu ılımlı gelişmeyi de 1929-1932 bunalımı, büyük ölçüde silip götürdü. Bunalımdan çıkış çok yavaş oldu. İkinci Dünya Savaşı gelip çatmak üzere olduğu yıllarda bile birçok ülke, ekonomisini vargücüyle çalıştırabilir duruma gelememişti. Bu durum, birçok burjuva hükümetinin savaş ekonomisine neden dört elle sarıldığını açıklamaya yeter niteliktedir.

V. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI

Avrupa'daki bütün bu gerileye karşın, Avrupa kapitalizminin bir kanadı, Alman emperyalist finans-kapitali, Amerikan kapitalizmine teslim olmak niyetinde değildi. Özellikle Almanya'daki faşizmin doğuşunda, iç etkenlerin yanı sıra, dünyayı paylaşmak üzere bir ikinci hesaplaşmaya oturulması düşüncesi en büyük rolü oynamıştır. Birinci Dünya Savaşında yenik düşen, sömürgelerini yitiren, ağır bir tazminat yüküyle karşılaşan Almanya'nın önünde "iki seçenek vardı: Ya bunalımın, proletaryanın devrimci zafriyle sonuçlanması, yani proletarya diktatörlüğü, ya da finans kapitalin açık terörcü diktası."⁶ Alman kapitalizmi, burjuva demokratik düzen içinde, Alman halkını, dünyayı bir kez daha bölüşme sevdasının ardına takamazdı.

1929-1932 iktisadî bunalım yıllarından sonra, Sovyetler Birliği'nin dışında en hızlı gelişmeyi sağlayan kapitalist ülke Almanya olmuştu. Alman kapitalizminin önünde, bu gelişmeyi daha ileri götürme olasılıkları pek açıktı. Her şeyden önce emperyalist Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da birçok küçük bağımsız devlet doğmuştu. Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya Birinci Dünya Savaşını izleyen barışın yarattığı bağımsız, küçük devletlerdi. Ayrıca Almanya Versailles Antlaşması çerçevesinde, Avrupa'daki bütün sömürgelerini yitirmişti. Hem yitirdiklerini geri almak, hem yeni bağımsız küçük devletleri yutmak, Alman kapitalizminin başlıca hedefiydi. Alman emperyalizminin dünyayı yeniden bölüşme hazırlığı, 1919-1932 bunalımını izleyen düzelmeye dönemiyle

⁶ Muzaffer Erdost, "Faşizm Üzerine Bir Deneme", *Yeni Ülke*, 1977, Sayı 1, s. 21-22.

birlikte başladı. Mihver devletlerin (Almanya, İtalya, Japonya) silahlanma harcamaları, 1934 yılından itibaren büyük bir hızla yükseldi. Gericici Alman emperyalizmi, burjuva demokratik kurumlarıyla yapamayacağını, faşist bir tedhiş hükümetiyle başarmış, 1939 Eylülünde emperyalist bölüşme savaşına girmeye hazır hale gelmişti. Avrupa kapitalizminin hazır olmayışı nedeniyle, Alman emperyalizmi, savaşın başlarında hiç bir engelle karşılaşmadı. Öyle ki, 1942 yılının ikinci yarısında yeni Nazi İmparatorluğu, Norveç'in kuzey ucundaki Arktik'ten güneyde Akdeniz'e, batıda Britanya'dan doğuda Kafkasya'nın batısına kadar uzanan bir bölgeyi, tüm Avrupa'yı kapsıyordu.

Emperyalist amaçlı bu savaşa ikinci niteliğini, yani anti-faşist niteliğini katan şey, Nazi İmparatorluğunun 1941 Haziranında Sovyetler Birliği'ne saldırması oldu. 1941 yılı aralık ayında Japonların Pearl Harbour baskını sonucu Amerika Birleşik Devletleri de savaşa girince, İkinci Dünya Savaşı, karşı karşıya bulunan iki grubun ekonomik gücü arasındaki savaş haline dönüştü.

Kapitalist ülkeler arasında, bu savaştan en kazançlı çıkan ülke, bir kez daha Amerika Birleşik Devletleri oldu. Savaş yıllarında Amerika'nın sınaî üretimi yılda yüzde 15 oranında bir artış gösterdi. Savaş, Amerika Birleşik Devletleri'nde üretimi artırır, ekonomiyi canlandırıp geliştirirken, çarpışma alanı olan Avrupa'da tam bir yıkıma yolaçtı. Öyle ki Avrupa, Amerika Birleşik Devletlerinin yardımı olmaksızın belini bile doğrultamayacak bir duruma gelmişti. Savaş, Avrupa'nın büyük kesiminde imalât sanayiini neredeyse kötürümleştirtmişti; tarımsal üretim çok düşük düzeydeydi; Avrupa'nın tümünde mal kıtlığı vardı. Malî yönden de Avrupa'nın durumu çok kötüydü. Hemen hemen bütün uluslar geniş bütçe açığı veriyorlardı. Para arzı çok fazlaydı. Enflasyon, Birinci Dünya Savaşı ölçüsünde olmakla birlikte, yine de endişe vericiydi. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa kapitalizmi karşısında, 20. yüzyılın ortasına doğru kesin üstünlüğü elde etmiş ve Alman emperyalist kapitalizmini de Sovyetler Birliği'yle birlikte ezmiş olmanın verdiği rahatlıkla ve bunun yanısıra Avrupa'nın sosyalist devrime kaymasını önleyebilmek amacıyla, Avrupa

kapitalist burjuvazisinin yardımına koştı.

Özellikle Avrupa ülkelerindeki komünistlerin, içinde önemli bir rol oynadıkları direnç hareketlerinin, faşizme karşı sert bir savaş veren ve utku sağlayan Sovyetler Birliği'ne saygı beslemesi, Birleşik Amerika'yı ve Avrupa burjuvazisini endişelendiren başlıca savaş sonrası sorunlardan biriydi. Savaşı izleyen yıllarda, zaman zaman çok sertleşen soğuk savaşın bir nedeni, Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalizme geçmeleri ise, bir nedeni de kapitalist Avrupa ülkelerindeki devrimci sol hareketin Sovyetler Birliği'ne duyduğu yakınlıktır. Sovyetler Birliği'yle Birleşik Amerika arasındaki karşıtlığın yoğunlaşması, Amerika'nın Avrupa'da güvenilir dostlar bulundurma arzusunu doğal olarak artıracak ve yardımını genişletmesine yolaçacağı için, Avrupa'nın kapitalist burjuvazisi soğuk savaş alabildiğine körüklemiştir. Bu, direnç hareketinin güçlendirdiği komünist partileri baskı altına almanın da etkin bir yolu olarak görülmekteydi.

Avrupa burjuvazisinin soğuk savaş körükleme taktiği gerçekten de başarılı olmuş, temmuz 1945'ten 1948 yılı başlarına kadar Birleşik Amerika'nın Avrupa'ya akıttığı para 25 milyar doları bulmuştur. Yardım, ilkin gıda yardımı şeklinde yapılmış, daha sonra 1948'den itibaren Marshall Yardım Planı uygulanmaya başlanmış, bu plan 1951'de Karşılıklı Savunma Yardımı programıyla kaynaştırılmış, ondan sonra da ağırlık askerî yardım alanına kaydırılmıştır. Bunun nedenlerinden biri, savaş yıllarında, üretimi, toplam üretimin yüzde 40'ı gibi yüksek bir düzeye ulaşan Amerikan silah sanayiine sürekli bir tüketim kapısı sağlamaktır. Böylece hem Amerikan silah sanayii beslenecek, hem sosyalist blok gemlenecek, hem de Avrupa'daki sosyalist devrim hareketleri yıldırlıacaktı. Özellikle İtalyan Komünist Partisini, devrimi göze alnamaz birşey olarak görmeye iten nedenlerden biri budur.

Birleşik Amerika, savaştan, Avrupa üzerinde efendiliğini pekiştirerek çıkarken, savaşta yıkılan Avrupa'nın temel sorunu, özellikle temel sanayi kollarında yatırım düzeyini yükseltmek, hızlı bir iktisadî büyüme sağlamak, ihracatı artırmak, dış ödemeler dengesi açığını kapatmak, enflasyonu önlemek, ordudan terhis edilen geniş yığınlara iş olanağı

sağlamaktı. Ayrıca komünist partilerin etkinleşmesi olasılığına karşılık, bazı sosyal devlet önlemlerine başvurulması da zorunlu hale gelmişti. Savaştan sonra sosyal-demokrat işçi hükümetleri olsun, muhafazakâr hükümetler olsun, burjuvazinin emrinde bulunan tüm hükümetlerin yaptığı şey, bir yandan ucuz kredi, sermayenin kazancını artırıcı vergi ödümleri ve benzeri önlemlerle özel sermayeyi desteklemek, bir yandan da tüketimi alabildiği ölçüde kısık tutarak, devlet eliyle girilen yatırımları artırmak oldu.

Genel olarak Batı Avrupa ülkeleri, 1940'ların sonuna doğru, savaş-öncesi üretim düzeyine ulaşmayı ve o düzeyi bir miktar aşmayı başardılar.

VI. 1950-1970 GENİŞLEMESİ VE "TÜKETİM TOPLUMU"

1950-1970 dönemi, Avrupa'nın kapitalist ülkeleri için, zaman zaman duraklamalarla karşılaşmakla birlikte, sürekli bir iktisadî büyüme dönemi oldu. Avrupa'da gayrisafî ulusal gelir, sosyalist ülkeler ortalamasının epey altında olmakla birlikte, dünya ortalamasına bakışla epey yüksekti. Sosyalist ülkelerde gayrisafî ulusal gelir, yılda ortalama yüzde 7 oranında büyürken, kapitalist Avrupa ülkelerinde bu ortalama yüzde 4,6 oranında olmuştur.⁹

1950-1970 döneminde kapitalist ekonomilerin hep sürekli bir gelişme içinde kaldıkları, kapitalist dönemsel bunalımları tarihin malı haline getirdikleri sanılmamalıdır. Gerçi bazı burjuva iktisatçıları, savaş-sonrası yıllarındaki gelişmenin, kapitalist dönemsel bunalımlar hakkındaki marksist teoriyi çürüttüğünü öne sürmüşler, hatta bazı burjuva iktisatçılar, dönemsel bunalımların yerini, artık kapitalist ekonomilerde dönemsel büyümelerin aldığı iddia edecek ölçüde iyimserliğe kapılmışlar, marksizmin bu önemli vargısını böylece yadsıyabileceklerini sanmışlardır. Oysa gerçekler, özellikle 1970'lerde karşılaşılan durum, bunun doğru olmadığını göstermiştir. Kapitalist ekonomilerde dönemsel bunalımlar süregelmiştir. Savaştan sonraki ilk canlılık 1950-1951'de görülmüştür. Savaş-sonrası yeniden kuruluş çalışmaları, Amerikan

⁹ Kaynak: Birleşmiş Milletler, 1971 Avrupa Raporu, s. 6.

yardımı, yeniden silahlanma ve Kore Savaşı, bu canlılığın başlıca nedenleridir. Bu canlılığı 1952'deki durgunluk izlemiş, burjuva kapitalist ekonomilerinde iktisadî büyüme hızı büyük ölçüde düşmüştür. Dönemsel bunalımlar teorisine karşı görüşlerin de etkisiyle, kapitalist ekonomilere zoraki bir canlılık aşılama çalışılmış, iktisadî büyüme hızının böylece artırılabilceği sanılmıştır. Ancak bu çabalar boşa çıkmıştır. Gerçekten de 1950'lerin ortasından 1958'e kadarki birkaç yıl boyunca iktisadî büyüme hızı hep düşük düzeyde kalmıştır. 1958'deki durgunluk hayli sert olmuştur. Ondandan sonra 1959 yılında yeniden genişleme yolu açılmış, 1960 ve 1964 yıllarında canlılık daha fazla olmuş, buna karşılık 1963 ve 1967 yıllarında gerileme görülmüştür. 1960'larda iktisadî büyüme hızının görece olarak daha yüksek olmasında, Avrupa'ya getirilen yabancı işçilerin payı büyüktür. 1959-1965 yılları arasında Avrupa beş milyon yabancı işçi kabul etmiştir. 1967 gerilemesinden sonra iki yıl süreyle yeniden bir gelişme, ancak onun ardından iki yıl süreyle yeni bir gerileme görmüştür kapitalist ülkeler.

Yukarıda, burjuva iktisatçıların ve onlara kulak veren burjuva hükümetlerin, bu dönemde, kapitalist dönemsel bunalımların geride kaldığını gösterme çabasına girdiklerini belirtmiştik. Durgunluk dönemlerinde kapitalist ekonomiye zoraki kaynak aşılama ve ekonomiyi böylece yapay olarak harekete geçirmeye çalışmak, işte bu çabaların ve düşüncelerin ürünüdür. Bir yandan hammadde üreticisi yoksul ülkelere verilen ödünç para artırılıp, onların sanayi mamul madde alım gücü yapay olarak genişletilirken, bir yandan da kapitalist ülkeler kendi içlerinde çeşitli kredi kolaylıklarıyla, taksitli satışlarla, kredi kartlarıyla iç alım gücünü yapay biçimde artırmışlar, böylece zoraki bir üretime itilen sanayi ürünlerine yapay bir çıkış yolu açılmıştır. "Tüketim ekonomisi" efsanesinin ve "bolluk toplumu"nun temeli bu çabalarda yatmaktadır. Ama bu çabaların başlıca sonuçlarından biri, enflasyonu körüklemesi olmuştur. Enflasyoncu etmenler öylesine körüklenmiştir ki, 1970'ler boyunca kapitalist ekonomilerin, üstlerinden bir türlü atamadıkları enflasyonun kökleri, 1950'lerdeki ve 1960'lardaki bu zoraki gelişmeye dayanır. Zorlama öylesine yoğundu ki, 1970'lerde iktisadî büyüme hızı

zı sifıra doğru yaklaştığı ve işsizlik, İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinde 16 milyonun kapısını çaldığı halde, enflasyon, bazı ülkelerde (örneğin İngiltere ve İtalya) yüzde 30 dolaylarına çıkmıştır.

1950'lerde başlayan iktisadî genişleme döneminin kusursuz işlediği sanılmamalıdır. Süregen bir enflasyon, bir yandan artan işçi ücretlerini kemirip eski düzeyine yaklaştırırken, bir yandan da yabancı işçi çalıştıran ülkeler dahil, Avrupa'nın tüm kapitalist ülkelerinde işsizliği ortadan kaldırmaya yetmemiştir. "Tüketim toplumu" ya da isim babalığını Amerikalı iktisatçı Galbraith'in yaptığı "Bolluk Toplumu", gerçi kapitalist ülkelerde, görünüşte genel bir zenginliğin belirmesinin sonucudur, ama bu zenginlik emekçi yığınlar için pek az şey verirken, daha çok, tekelci kapitalizmin büyüyen gelişmesi sonucunu doğurmuş, bir başka deyişle, gelir bölüşümündeki adaletsizlik giderek artmıştır. "1950'lerde yaygın olan maddî yoksulluğun en sonunda, utkun bir biçimde yenildiği efsanesi öylesine evrenseldi ki, siyaset adamları, sosyal yorumcular ve kamuoyu tarafından öylesine geniş ölçüde benimsenmişti ki, on yıl hatta daha uzunca bir süre, insanların 'bolluk toplumu' demekten hoşlandığı şeyin sorunlarını tartışmakla zaman geçiriliyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren başlayan dönem, azçok kesintisiz ve sürekli bir iktisadî büyüme dönemi sayılıyor, yeni zenginliğin nüfusa gittikçe daha adilâne bölüştürüldüğü kabul ediliyordu." Aralık 1965'te ise Britanya'da profesör Brian Abel-Smith'le Peter Townsend'in yazdığı *Yoksul ve En Yoksul* adlı araştırma, bu inancı yıktı. "Yazarlar 1953'te nüfusun yüzde 7,8'inin yoksulluk içinde yaşadığını, oranın büyüdüğünü, 1960'ta yüzde 14,2'ye yükseldiğini"¹⁰ gösterdiler. Bu rakama göre Britanya'da 1960 yılında 7,5 milyon kişi, yoksul bir yaşam sürdürüyordu. Birleşik Amerika'da ise, 1964 yılında *Ulus* gazetesinde yayımlanan *Sam Amcayla Yoksul Sam* adlı yazı dizisinde, resmî istatistiklere dayanarak ortaya koyduğumuz gibi, yoksulluk daha da yaygındı. Resmî devlet istatistikleri bile, nüfusun üçte-birinin yoksulluk içinde olduğunu itiraf ediyordu. "Bolluk Toplumu"nun yoksulluğa son veremediği

¹⁰ Ken Coates ve Richard Silburn, *Poverty: The Forgotten Englishmen*, Penguin, Londra 1976, s. 25, 32.

apaçık ortadaydı.

1950'lerle 1960'ların bir başka özelliği de kapitalist ülkelerde devletin iktisadî girişimcilik yönünün genişlemesidir. Bunu, biraz önce anlatmaya çalıştığımız nedene, yani kapitalist dönemsel bunalım ya da gerileme yıllarında burjuva hükümetlerinin yapay girişimlerle ekonomiyi işler durumda tutma çabalarına bağlamak gerekiyor. İktisadî durgunluk, yalnızca kâr amacı güden özel sermaye sahibini yatırım yapmaktan alıkoyduğu oranda, burjuva hükümetler yatırım boşluğunu devlet girişimleriyle doldurmaya çalışmışlardır. Devletleştirme girişimlerinin temelinde de, işçi birliklerinden gelen baskıların yanısıra zarar eden özel girişkiyi bataktan kurtarma ya da büyük tekellere (açığı kamu hazinesinden karşılayarak) ucuz yarı-mamul madde ve ucuz enerji sağlama düşüncesi ve yukarıda belirttiğimiz gibi, yatırım boşluğunu doldurma endişesi yatmaktadır.

Burjuva hükümetler bir yandan bu çabalarıyla, bir yandan özellikle işsizliğin arttığı yıllarda, kamu kuruluşlarıyla yerel yönetimlere personel doldurma siyaseti gütmüşlerdir. Yıllık bütçelerde giderek büyüyen açığın nedenlerinden biri, bu personel siyasetidir. İşsizliğin artma eğilimi gösterdiği dönemlerde, bu yapay personel alımı siyasetiyle ve bütçe aracılığıyla piyasaya yeni alım gücü çıkarılarak, canlılık zorla sürdürülmek istenmiştir.

Hükümetleri bu tür bir istihdam siyasetine iten nedenlerden biri ekonomiyi canlı tutma arzusuysa, biri de sanayi işçisinin üretiminin epey artmış olmasıdır. "Batıda beyaz yakalı (!) işçi artıyor" efsanesinin özü budur. Aslında olan, "beyaz yakalı" işçinin, gerçek sanayi işçisi zararına artmasından başka bir şey değildir. Sanayi işçisinin verimi ve üretimi arttıkça, o verimi paylaşan, üretici olmayan personel sayısı kabarmıştır. Gerçek budur. Bu nokta, "Avrupa Komünizmi"nin "ulusal uzlaşma" ve sınıf anlayışı, sınıflararası işbirliği görüşü açısından büyük önem taşıyor.

VII. 1970'LER

1970'ler boyunca uzanıp gelen iktisadî durgunluk, gerileme ve bunalım Avrupa ülkelerini olduğu kadar Birleşik Amerika'yı da yaralamıştır. Ama Amerika'nın Avrupa karşı-

sında, Birinci Dünya Savaşı sırasında elde ettiği üstünlüğü hiç bir biçimde gidermemiştir.

Bugünkü durgunluk, gerileme ve bulanıma nasıl gelindi? Daha önce de belirttiğimiz gibi, bugünkü bunalımın temel nedenini, kapitalizmin yapısal hastalığının yanısıra, dönemsel bunalımdan uzak kalma çabasının sonucu olarak, kapitalist burjuva hükümetlerin 1950'lerle 1960'larda uyguladıkları genişlemeci yapay iktisat siyasetinde aramak gerekiyor. Kapitalist hükümetler, 1930'ların sonuna kadar ekonomiye, genellikle para siyaseti yoluyla yön vermeyi yeğ tularlardı. Doğal ki hükümetler, ekonomiyi yönlendirmekte, zaman zaman bütçe siyasetine de başvururlardı. Ancak 1930'lardan önceki moda görüş —savaş dönemleri dışında— dengeli bütçe görüşüydü. Bu nedenle hükümetlerin bütçe siyaseti de daha çok, harcaları kısma ve vergileri artırma yoluyla bütçe denkliliğini sağlamaya dönüktü.

İngiliz iktisatçı Keynes'in görüşleri, İkinci Dünya Savaşından sonra, tamamen değişik bir bütçe siyaseti uygulamasına yolaçtı. Hükümetler, denk bütçelere değil, açık bütçelere rağbet eder oldular. Bunun nedeni, savaş sonrası hükümetlerinin, özellikle soğuk savaş ortamında kapitalist ekonominin üstünlüğünü gösterme çabasıyla ve özellikle işçilerden gelen baskılar sonucu "tam istihdam", hızlı iktisadi büyüme, "sosyal refah devleti" gibi yüklenimler altına girmelerinde aranmalıdır. Bir yandan bu amaca dönük açık bütçe siyaseti, bir yandan özel sermayenin yatırımlarını teşvik amacıyla aşırıya varan ucuz kredi siyaseti, giderek bir enflasyonist yığınak yaptı. 1960'ların sonuna doğru enflasyonist baskılar önlenemez hale geldi ve doğal olarak işçilerin, yüksek ücret artışı isteğiyle ortaya çıkmalarına yolaçtı. Ancak karşılaşılan her ücret artışı isteği, kamu giderlerini artırıcı nitelikte olması nedeniyle, karşılandığı zaman, burjuva hükümetlerin bütçelerindeki açığı büyütüyor ve enflasyon hızını artırıyordu. Bu kısır döngüden kurtulmak amacıyla, Avrupa'nın birçok kapitalist ülkesi, zaman zaman "gönüllü" (!), zaman zaman yasa gücüne dayalı ücret sınırlama siyaseti gütmek zorunda kaldı. Bir yandan fiyatlar başıboş bırakılırken, bir yandan özellikle yasa zoruna dayalı ücret siyaseti uygulaması, emekçi

yığınlar arasında geniş ölçüde hoşnutsuzluğa yolaçıyordu. Yasa zoruyla ücretleri sınırlamanın güçlüğü karşısında, burjuva hükümetleri 1970'lerin ortalarında, sendika aristokrasinin yardımıyla, "gönüllü" bir ücret sınırlama siyasetine geçtiler, bu siyaseti desteklemeye "gönüllü" olanlar, ücretlerinin alım gücü, artan fiyatlar karşısında her gün düşen işçiler değil, ama onlar adına konuştuğunu öne süren işçi birlikleri önderleriydi. O kadar ki, bazı işçi önderleri, üyelerinden gelen baskılarla, yüksek ücret artışı isteğiyle ortaya çıktıkları zaman (Örneğin Britanya maden işçileri), karşılarında herkesten önce, öteki işçi birliklerinin önderlerini bulur oldular.

Kapitalist ülkelerin burjuva hükümetleri artık "tam istihdam", hızlı iktisadi büyüme, "sosyal refah devleti" sloganlarından vazgeçmişlerdi. İktisadi büyüme hızı, özellikle petrol bunalımından sonra birçok Avrupa ülkesinde sıfıra doğru yaklaşmaya başlamıştı.

İktisadi bunalımın yoğunlaşmasının ilk sonucu, 1970'lerin ilk yıllarında kapitalist ülkelerin, İkinci Dünya Savaşı sürerken Bretton Woods'da kabul ettikleri sabit para değerleri düzeninden vazgeçmeleri oldu. Kapitalist ülkeler birbiri ardından paralarının dış değerini serbest bırakma yolunu tuttular. Amaç enflasyon nedeniyle artık gerçekçi olmaktan çıkan para değerini düşmeye bırakmak, böylece ihraç mallarının fiyatını dolaylı yoldan ucuzlatmaktı. Kapitalist ülkeler ucuz ihracat yoluyla bol ihracat yaparak dış ödemeler dengesi açığını kapatmayı baş amaç saymaya başlamışlardı. Amerikan doları, İngiliz sterlini, Fransız frangı, İtalyan liri ve Japon yeni büyük bir hızla değer yitirme yarışına girdi. Ancak paranın değer yitirisi, ilk ağızda bir ülkeye daha fazla ihracat yapma olanağını, dolayısıyla, dış ödemeler dengesi açığını daraltma ya da kapatma olasılığını sağlıyor gibi görünüyorsa da, para değerindeki düşüş, ithalâtı pahalı hale getirerek, kısa sürede dış ödemeler dengesini yeniden, olumsuz yönde etkiliyordu. İthalâtı sınırlamadıkça, para değerinin düşüşü, isteneni sağlamaya yetmiyordu. İthalâtı sınırlamak ise kapitalist ülkeler arasında bir ticaret savaşına yolaçabileceği için, kolay kolay göze alınmıyordu.

1974'te İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üyesi ülkelerde enflasyon dayanılmaz boyutlara ulaştı. OECD ortalaması yüzde 16'ydı. OECD, üye ülkelerden, yalnızca, enflasyonu daha da aşırıya götürecektir girişimlerde bulunmamalarını istiyordu; enflasyonun düşürülmesini kimse beklediği yoktu. Enflasyonu şiddetlendirecek girişimlerden kaçınılması uyarısının altında yatan gerçek neden, Avrupa ülkelerinin iç enflasyonist harcamalarının yanısıra, dünya piyasasına dolar akışında eksilme şöyle dursun artış olmasıydı. Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından 1973 yılında petrol fiyatlarına yapılan dört kat zandan sonra bile Birleşik Amerika, yarısını dışardan karşıladığı petrol tüketimini kısma yolunu tutmamıştı, hatta alımlarını artırmıştı. Bu tutum 1974 ortalarında Avrupa piyasasında dolaşımda bulunan dolar miktarını 155 milyar dolardan 170 milyar dolara yükseltti. Bu 15 milyar dolarlık artış, yıllık hesabıyla yüzde 45 oranında bir artış demektir. "Avrupa doları" denen ve Amerika dışında dolaşımda bulunan dolarlar, 1960'larda Amerika'nın dış ödemeler dengesinde belirmeye başlayan açığın ürünüydü. O açıklar Avrupa piyasasına dolar akımına neden olmuştu. Şimdi 1970'lerde yüksek petrol fiyatı nedeniyle Avrupa doları akışı daha da artıyor, Avrupa'nın kapitalist ülkelerinde ek kredi (Arap kredisi ve parası) kaynağı olarak enflasyonu körüklüyordu.

1974'ten itibaren Avrupa doları, Avrupa'nın kapitalist ülkeleri ekonomisine büyük ölçüde yük olmaya başladı. Avrupa piyasasındaki dolarlar, Amerika içinde dolaşımda bulunan paranın üçte-ikisine eşitti. Bu para, Avrupa'nın kapitalist ülkelerindeki enflasyonun başlıca dış etmeniydi. Ancak Birleşik Amerika'nın dış ödemeler dengesi açık verdiği sürece, bu etmenden kurtulma olasılığı yoktu. Birleşik Amerika'nın dış ödemeler dengesinin açık vermemesi ise, kapitalizmin Avrupa kanadının açık vermesi, yani Avrupa'nın Amerika'ya borçlanması demek olacaktı ki, Avrupa bu borçlanmanın ne demek olduğunu, geçirdiği deneyimlerle çok iyi biliyordu. Kısacası, 1970'ler, Amerikan kapitalizmiyle Avrupa kapitalizmi arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı bir kez daha, açıkça gözler önüne serdi.

1970'lerdeki iktisadî gerileme ve durgunluk ayrıca, so-

runun temelinde kapitalist mülkiyet ve üretim ilişkilerinin yattığını da gösteriyordu. Japonya'yla birlikte üç başlı hale gelen dünya kapitalizminin devleri, kendi aralarındaki çelişkiyi çözebilmek için, eskisi gibi açık savaşlara girişmekle birlikte (böyle olmuyorsa başlıca neden sosyalist ülkelerin varlığıdır) türlü yöntemlerle birbirlerini altetmeğe çalışmaktaydılar. 1970'lerde tanık olduğumuz şey budur. Görünüşte Amerika'sıyla, Avrupa'sıyla, Japonya'sıyla kapitalist ülkeler durgunluk ve iktisadî gerileme sorununa elbirliğiyle çare arıyorlar. Durgunluktan, gerilemeden sıyrılmak için önerilen çare, gerçekte yeni değil. Burjuva iktisatçıları, daha önce belirttiğimiz gibi, kapitalizmin dönemsel bunalımının, akıllı bir bütçe yönetimiyle atlatılabileceği sanısını hâlâ sürdürmeye çalıştıkları için, şimdi bile, ekonomide canlılık sağlamak üzere bütçe önlemlerine başvurulmasını salık veriyorlar. Yalnız şimdi bir fark var: Bu yolu kendileri için değil, başkaları için öneriyorlar. Başka deyişle, iktisadî büyümelerini başkasının parasıyla gerçekleştirmeyi düşünüyorlar. Düş şu: Dış ödemeler dengesi fazlalık gösteren ülke, bütçe yoluyla kamu harcamalarını artırarak ülke içinde istemi teşvik edecek, bunun sonunda o ülkenin iktisadî büyümesi ve dolayısıyla dışardan almaya gerek duyacağı maddeler artacağı için, onun ithalatı, öteki kapitalist ülkelerin ekonomisini harekete getirecektir. Ancak ekonomik canlılık önlemlerini hangi ülkenin alacağı, tam bir tartışma konusu olageliyor. Avrupa ülkeleri bu işi Birleşik Amerika'yla Japonya'nın yapmasını istiyorlar. Amerika ise Federal Almanya başta olmak üzere, öteki ülkelerin de aynı yola başvurmalarında diremiyor.

Özetlersek, 1970'ler boyunca, batılı kapitalist ülkelerin başlıca sorunları, enflasyon oranının büyük ölçüde artması, iktisadî büyüme hızının, birçok batı ülkesinde yüzde sıfıra doğru yaklaşması, işsizliğin aşırı boyutlara ulaşmasıdır.

İKİNCİ KESİM — DEVRİM DURUMU

Kapitalizmin 20. yüzyıldaki inişli-çıkışlı gelişimini gösteren bu kısa tarihçenin ortaya koyduğu gibi, çağımız, Amerikan kapitalizminin Avrupa kapitalizmi karşısında ke-

sin bir üstünlük elde ettiği, onun yanısıra üçüncü güç olarak Japon kapitalizminin kök salıp geliştiği bir çağ olmuştur. Kapitalizmin kendi içindeki bu üstünlük ve dünya zenginliklerinin daha büyük kısmını kendine ayırma savaşımı, hiç de kolay olmamıştır. Kapitalizmin doğasından gelen bunalımlar bu gizli-açık savaşlarla birleşince, çağımız siyasal karışıklıklarla yüklü bir çağ niteliğine bürünmüştür. Bu siyasal karışıklıklar, bunalımlar ve savaşlar, bu bölümün birinci kesiminde yapmaya çalıştığımız özetlemenin de ortaya koyduğu gibi genel olarak *devrim durumu* yaratmaya elverişli olaylardı. 20. yüzyıl, yukardaki özetin ışığında 1950 öncesi, 1950-1970 arası ve 1970 sonrası diye üçe ayırarak incelemenin, *devrim durumunun* varlığını doğruca saptayabilmek bakımından gerekli olduğu kanısındayız. Ancak, böyle bir incelemeye geçmeden önce *devrim durumunun* teorik dayanakları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

“Bir marksist için” diyor Lenin, “devrim durumu olanaksızın bir devrimin olanaksız olduğu sugötürmez bir gerçektir. Üstelik her devrim durumu da devrime yolaçmaz. Genel olarak bir devrim durumunun belirtileri nelerdir? Aşağıdaki üç belirtiyi sayarsak, hiç kuşku yok, yanılmış olmayacağız: (1) Egemen sınıfların, herhangi bir değişiklik sözkonusu olanaksızın, kendi egemenliklerini sürdürmelerinin olanaksızlaştığı, ‘üst sınıflar’ arasında şu ya da bu biçimde bir bunalım belirdiği, egemen sınıfın siyasetinde bir bunalım ortaya çıktığı, bu bunalım bir çatlama yolaçtığı ve ezilen sınıflar, öfke ve hoşnutsuzluklarını o çatlak yoluyla ortaya döktükleri zaman. Bir devrimin olabilmesi için ‘aşağı sınıflar’ın, eskisi gibi yaşamak ‘istememeleri’ genel olarak yeterli değildir; ‘üst sınıflar’ın da eskisi gibi yaşama-ya ‘muktedir olamamaları’ gereklidir. (2) Ezilen sınıfların ısrıp ve yoksulluğu, her zamanki ısrıp ve yoksulluğa bakışla çok keskin biçimde artış gösterdiği zaman. (3) Yukardaki nedenlerin sonucu olarak, ‘barış zamanında’ kendilerinin soyulmalarına yakınmaksızın izin veren, fakat karışıklık zamanlarında bunalımın bütün koşulları tarafından olduğu kadar ‘üst sınıflar’ tarafından da bağımsız tarihsel eyleme çekilen yığınların faaliyetinde dikkate değer bir artış olduğu zaman.

“Yalnızca grupların ve partilerin değil, fakat sınıfların iradesinden de bağımsız olan bu nesnel değişiklikler olmaksızın, genel bir kural olarak, devrim olanaksızdır. Bütün bu nesnel değişikliklerin tümüne devrim durumu denir... Her devrim durumu bir devrime yolaçmaz; yukardaki nesnel değişikliklere öznal bir değişiklik eklenirse, yani devrimci sınıf, eski hükümeti sona erdirecek (ya da yerinden atacak) kadar güçlü devrimci yığın hareketine başvurabilme iktidarına sahip olursa, devrim ancak o zaman ortaya çıkar.”¹¹

Devrim durumunun nesnel ve öznal koşullarını, Lenin, bu tanımlamasında çok açık bir biçimde dile getirmiştir. İlk koşul, egemen sınıfların, değişiklik olmaksızın egemenliklerini artık eskisi gibi sürdüremez duruma gelmeleridir. Toplumdaki siyasal, iktisadî, toplumsal gelişmeler, egemen sınıfların eski düzeni sürdürmelerini artık olanaksız hale getirmelidir. Bunun yanısıra egemen sınıflar arasında ya da egemen sınıfın siyasetinde bir bunalım ortaya çıkmalıdır. Örneğin egemen sınıfın, emperyalist yağma amacından ötürü ülke, yenik düştüğü ya da çok zayıfladığı bir savaşa sürüklenmelidir; ülke malî ve iktisadî yönden çöküntüyle yüzyüze gelmelidir; siyasal kararsızlık ya da karışıklık belirmelidir. Egemen sınıfların güttüğü siyasette beliren bu tür çatlaklar, o güne dek ezilen sınıfların hoşnutsuzluk ve öfkelerini ortaya koymalarına elverecek yoğunluk ve ağırlıkta olmalıdır. Örneğin cephedeki askerler silahlarını bırakıp köylerine, kentlerine dönmeli, ya da dalga dalga grevler patlak vermelidir. Lenin bunları yeterli görmüyor, devam ediyor. Onun tanımına göre, aşağı sınıfların hoşnutsuzluklarını ve öfkelerini bu yollarla dile getirerek artık değişiklik istemeleriyle iş bitmiyor; üst sınıflar da artık eskisi gibi yaşayamayacak kadar güçlerini yitirmiş, zayıflamış olmalıdırlar.

Devrim durumunun ortaya çıkması için Lenin’in gerekli gördüğü ikinci koşul, yoksulluk ve ısrabın eskisine bakışla çok artmasıdır. Savaş zamanları gibi, kapitalizmin dönemsel bunalımları da genel kural olarak, bu tür zamanlardır. Gerek savaş sırasında, gerek uzayıp giden yoğun dö-

¹¹ Lenin, *The Collapse of the Second International*, Progress Publishers, Moskova, 6. Baskı, 1976, s. 11-12.

nemsel bunalımlarda savaşın ve bunalımın yükü, yoksul emekçi yığınların sırtına yüklenir. Artan vergilerle ya da açık harcamalarla savaşın giderleri onların cebinden karşılanır; alınan tasarruf önlemleriyle onların tüketimi kısılır. Mal darlığının yarattığı karaborsanın sıkıntısını onlar çeker, bu yolla belli bir sınıfın kesesini onlar doldururlar. Kapitalizmin dönemsel bunalımlarında da, bunalımın sonucu olan iktisadi durgunluk ilkin onları yakalar; işlerinden olurlar; işi başında kalabilenin ücreti düşürülür. Kısacası, savaş ve uzayıp giden, yoğun dönemsel kapitalist bunalımlar, emekçi yığınların ısırap ve yoksulluğunun çok arttığı dönemlerdir.

Devrim durumunun ortaya çıkması için Lenin'in gerekli gördüğü üçüncü koşul, devrim eylemi içine çekilen yığınların faaliyetlerinde dikkate değer bir artış olmasıdır. Örneğin grevler tek-tük olmaktan çıkmalı, zincirleme birbirini izlemelidir. Gösteriler, protestolar alabildiğine artmalıdır.

Lenin, tümünü devrim durumu diye adlandırdığı bu nesnel değişiklikleri devrim için yeterli bulmuyor. Bu koşulların hepsi biraraya gelmiş olabilir, ama yine de devrime tanık olunmayabilir. Bu koşulların yarattığı ortamda devrimi gerçekleştirmek, devrimci sınıfın eski hükümeti düşürecek yığın hareketine başvurabilme iktidarına sahip olmasına bağlıdır. Lenin burada devrimci sınıfın, devrimci bir öncü parti çerçevesinde örgütlenmesini, o partinin devrimci sınıfa yol gösterebilme yeteneği ve iktidarına sahip olmasını kastediyor.

Şimdi bu tanım çerçevesinde, 20. yüzyılda devrim durumunun ne zaman varolduğunu, ne zaman olmadığını araştırabiliriz.

I. 1950 ÖNCESİ

20. yüzyılın ilk yarısı iki büyük savaşın, Balkan Savaşı dahil, Asya, Afrika ve Orta-Doğuda irili-ufaklı birçok yerel savaşın yanı sıra, 1929-1932 kapitalist dönemsel bunalımını, ayrıca ondan önce ve sonra, daha hafif atlatılan iki dönemsel sarsıntıyı, yani 1921 bunalımını ve 1937-1938 durgunluğunu görmüştür. Bu olaylar sırasında, Lenin'in, yukarıya

aldığımız tanımlamasında belirttiği nesnel koşulların tümü mevcuttu, devrim durumu belirmişti. Ama örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasındaki devrim durumuna karşın, Rusya dışında Avrupa'da hiç bir yerde devrim olmadı. Bunun nedenini, ikinci bölümde, geçmişteki revizyonizm ve oportünizm akımlarını tartışırken göreceğiz. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1921 bunalımı gelip çattı. Onu izleyen yıllarda Avrupa kendini güçlkle toparlayıp, üretimde 1913 düzeyine ancak ulaşmıştı ki, bu kez, dünyanın gördüğü en büyük kapitalist bunalım, 1929-1932 dönemsel kapitalist bunalımı patlak verdi. Bir kez daha, ezilen, emekçi halk yığınlarıydı. Devrim durumu, bütün belirtileriyle ortadaydı. Avrupa bu bunalımın etkilerini 1930'ların ortasında henüz atlatmıştı ki, 1937-1938 durgunluğuna tanık olundu. İkinci Dünya Savaşı patlamasaydı, bu durgunluk yeni bir bunalıma dönüşebilirdi. Ancak savaş hazırlığı nedeniyle silah sanayiine ağırlık verildiği için bunalım ertelendi. Kısa süre sonra da savaş patlak verdi. Britanya ve sözde yansız ülkeler dışında tüm Avrupa faşizmin eli altına girdi. Burjuva hükümetleri birbiri ardından devrilmiş, Avrupa'nın emekçi yığınları azgın bir faşizmin pençesine düşmüştü. Gerek siyasal yönden, gerek Nazi işgal yönetiminin koyduğu işgal vergileri ve giriştiği yağma nedeniyle, Avrupa'daki milyonlarca emekçinin ısırapı ve yoksulluğu tepe noktasına erişmişti. Siyasal ve iktisadi bunalım ortaya çıkmıştı. Üstelik faşizme karşı savaşımında Avrupalı komünistler Avrupa ülkelerinin birçoğunda en ön safta yer almaktaydılar. Ortada apaçık bir devrim durumu vardı. Ama Yugoslavya'yla Arnavutluk'tan başka hiç bir yerde, devrim durumu, devrime dönüştürülemedi. Komünistlerin, içinde hayli etkin oldukları Fransız ve İtalyan direnc hareketleri orada kaldı, devrim durumunu devrime dönüştüremedi. Yunanistan'da ise komünistler iç savaşta ağır bir yenilgiye uğradılar.

II. 1950-1970 ARASI

Bu dönem, devrim durumunun çok gerilere itildiği bir dönem oldu. Savaştan utkun çıkan Birleşik Amerika'nın Avrupa ülkeleri üzerinde kurduğu siyasal ve iktisadi egemenlik, eskisine bakışla hayli hızlı sayılabilecek bir iktisadi

büyüme, soğuk savaş kampanyası, Amerika'nın Avrupa'daki askerî varlığı bu dönemde devrim olasılığını çok zayıflattı. Egemen sınıf olan burjuvazi Avrupa'da üstünlüğünü iyice perçinlemişti; burjuvazinin yerini sarsacak herhangi bir siyasal ya da iktisadî karışıklık sözkonusu değildi; "tüketim toplumu" denen aldatıcı yeni gelişme, "aşağı sınıflar"ın yaşamını —yoksulluğu ortadan kaldırmamakla birlikte— görelî olarak değiştirmişti, yani emekçi yığınların büyük kesimi eskisi gibi yaşıyor *değildi*. "Bolluk toplumu", halk yığınlarının yoksulluğunu gözlerden uzak tutan bir perdeydi; aslında emekçi yığınları, yoksulluk sınırının altında yaşayanlar bir yana, yine yoksuldular, ama "tüketim toplumu" onlara, ileride kazanacakları parayı, türlü yollarla önceden harcatıyordu. Bu nedenle görünüşe bakarak, yoksulluğun ortadan kalktığı sanısına kapılmak gayet kolaydı. Kısacası, bir devrim durumu yaratacak nesnel koşullar yoktu. Bu nedendir ki Avrupa komünist partileri o yıllarda gerilere itildiler, kabuklarına çekilmek zorunda kaldılar. Komünist partilerin bu pısırıklığı, "bolluk toplumu" efsanesini doğruca değerlendiremeyenleri, devrimci işçi sınıfının örgütlenmesi ve devrimci yığın hareketine girişebilecek güce ulaştırılması çalışmalarını köstekledi.

III. 1970'LER

İçinde bulunduğumuz 1970'ler, siyasal ve iktisadî bunalımın yeniden başgösterdiği dönem oldu. Birçok Avrupa ülkesi, Birleşik Amerika ve Japonya, kısacası kapitalist âlem, özellikle petrol bunalımı ardından tam bir iktisadî kargaşa içine düştü. İşsizlik ve enflasyon ulaştığı büyük boyutlarda, emekçi yığınların ısrırap ve yoksulluğunu artıran başlıca öğeler haline geldi. Siyasal bakımdan, kapitalist ülkelerin çoğu tam bir bocalama içinde bulunuyor. Muhafazakârı olsun, liberali olsun, sosyal-demokrati olsun, burjuvazinin çıkarlarını temsil eden siyasal partilerden hiç biri, birçok ülkede tek başına iktidar olma gücünü sürdürüyor. Özellikle 1970'lerde karma hükümetlerin pıtırak gibi bitivermesi, burjuvazinin, tek başına çoğunluk sağlayabilecek herhangi bir siyasal temsil gücünün kalmadığını gösteriyor. Burjuvazi, kendini temsil edecek siyasal gövdeyi, artık ancak

birçok siyasal parçayı biraraya getirerek oluşturabiliyor. Kısacası, siyasal ve iktisadî bunalım, tepe noktasında değilse bile, hayli yoğun. Gerçi bu bunalım egemen sınıfları söküp atacak bir bunalım çapına henüz ulaşmış değil, gerçi emekçi yığınların çektiği yoksulluk ve ısrırap alışlagelenin çok ötesinde değil, gerçi emekçi yığınların eylemlerinde, işçi aristokrasisinin engellemeleri nedeniyle büyük bir artış görülüyor; yalnızca zaman zaman, başarısız kalan bireysel grevlere tanık olunuyor. Fakat bir devrim durumunun nesnel koşulları yoksa bile, o durumun hazırlayıcısı olabilecek iktisadî ve siyasal bir kargaşa pekâlâ orta yerde.

Görünüm bu olduğu halde, işçi sınıfı partilerinin bu siyasal ve iktisadî kargaşayı, devrimci işçi sınıfını örgütleme yönünde kullandıklarına tanık olmuyoruz. Tam tersine, kendini devrimci diye sunan işçi sınıfı partileri, bu kargaşayı, varolan burjuva düzeni çerçevesinde, kendi önerdikleri evrimci, reformcu yolla düzeltme çabasına ağırlık veriyorlar. Devrimci işçi sınıfı partilerinin sahip olmaları gereken uzun erimli program, yani proletarya devrimi, proletarya diktatörlüğünün gerçekleştirilmesi ve sosyalist toplumun kurulması doğrultusunda çaba göstermelerinden vazgeçtik, kısa erimli bir programla, işçi sınıfını devrim durumuna hazır hale getirme çabası bile göstermiyorlar. Devrimci olduklarını savlayan partiler, 1970'lerde bütün çabalarını, kendilerinden daha sağda olan partilerle, hatta burjuvazinin partileriyle ortaklaşa iktidara gelmeye yöneltmişlerdir. "Avrupa Komünizmi"ni, Marksist devrimci işçi partilerinden ayıran başlıca özellik bu. Avrupa'daki "komünist" partilerin kimliğini deşmeden önce, atalarının kim olduğunu kısaca görmeliyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KESİM — GEÇMİŞTE REVİZYONİZM VE OPÖRTÜNİZM

Lenin, oportünizmin ideolojik temellerini şöyle tanımlar:

"Sınıflar arası *işbirliğini* savunmak, sosyalist devrim ve savaşımın *devrimci yöntemlerini* bir yana bırakmak, kendini burjuva ulusçuluğuna uyarlamak, ulus ve ülke sınırla-

rının tarihsel olarak kalımsız olduğu gerçeğini gözden kaçırmak, *burjuva yasallığını* tapkı (fetiş) haline getirmek, 'nüfusun geniş kesimlerinin' (küçük-burjuvazi kastediliyor) kendini geri tutacağı korkusuyla *sınıf savaşımını* ve sınıf görüşünü reddetmek — işte bütün bunlar, hiç kuşkusuz oportünizmin ideolojik temelleridir."¹² (*İtalikler bizim*).

Lenin'in, oportünizmin ideolojik temelleri olarak belirttiği bu öğelerin çoğu, bugün de "Avrupa Komünizmi"nin temellerini oluşturuyor. Avrupa'daki "komünist" partilerini tek tek incelerken göreceğimiz gibi, bu partilerin kabullendiği ilkeler (!) *sınıflararası işbirliğine, sosyalist devrim ve savaşımın devrimci yöntemlerinden vazgeçmeye, burjuva yasallığını tapkı haline getirmeye* dayanmaktadır.

Devrimci sosyal-demokrasinin tarihinde geçen yüzyılın dördüncü çeyreğinde ve bu yüzyılın özellikle ilk çeyreği içinde sık sık rastlanan *revizyonizm*, Lenin'in sözünü ettiği oportünizmin gelişip kökleşmesinin ve bugünkü "Avrupa Komünizmi"ne egemen olan çağdaş oportünizmin başlıca teorik (!) kaynağıdır.

Marksist devrim teorisini çarpıtma ve burjuvazinin iktidarını pekiştirmek amacıyla dilediği biçime sokma çabalarının tarihi marksizmle yaşıttır. Marksizmi çarpıtma çabaları, burjuvazinin sürgit ayakta kalabilmesi için ya da oportünist amaçlarla, geçici yararlar uğruna, marksizmin "zor" teorisine sınıf savaşımı teorisini ve proletarya enternasyonalizmi ilkesini yumuşatıp değiştirmeye yönelmiştir. Bütün oportünist çabaların hedefi budur.

I. GOTHA PROGRAMI

Bu yoldaki ilk çabalar, henüz Marx da Engels de yaşarken, 1875 yılında Almanya'da görülmüştür. 1875 yılı, Almanya'da işçi hareketinde birliğin sağlandığı yıldır. Ancak bu birlik, Lasalle'cı küçük-burjuva anlayışına verilen ağır ödünler pahasına olmuştur. O tarihlerde Almanya'da işçi sınıfının iki siyasal partisi vardı. Biri, her ikisi de devrimci-sosyalist olan August Bebel'le Wilhelm Liebknecht'in kurduğu Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, öteki de Lasalle'in 1863-

te kurduğu Alman İşçileri Genel Birliğiydi. Sosyal-Demokrat İşçi Partisi 1869 yılında, Birinci Enternasyonalin temel ilkeleri üzerine kurulmuştu. Lasalle'cı Alman İşçileri Genel Birliğinin temelinde ise küçük-burjuva anlayışı yatmaktaydı. Bu iki parti, 1875 mayısında Gotha'da yapılan birlik kongresinde, yeni bir program altında birleştiler. Birleşme isteği Lasalle'cılardan gelmişti. Ancak Liebknecht, Marx'la Engels'e haber bile vermeksizin, Lasalle'cılarla ortak bir program taslağı hazırlamış ve birlik kongresine gitmişti.

Marksizmin devlete, proletarya diktatörlüğüne, kapitalizmden sosyalizme geçişte tarihsel olarak özel bir aşamanın kaçınılmazlığına ilişkin temel ilkelerinin Gotha Programında, salt birleşme uğruna oportünistçe bir tutumla çarpıtılışını, Marx bu program taslağı hakkında 1875 mayısında W. Bracke'ye yazdığı mektupta açıkça ortaya koymuştur.

Gotha program taslağının III. maddesi şu hükmü kapsıyordu:

"Alman işçilerinin partisi, *toplumsal sorunun çözümüne yol hazırlamak üzere, emekçi halkın demokratik dene-timi altında [yapılacak]* devlet yardımıyla* üretici kooperatif derneklerin kurulmasını ister. Üretici kooperatif dernekleri tarım ve sanayide öyle bir genişlikte *kurulacaklardır ki, tüm emeğin sosyalist örgütlenişi onlardan doğacaktır.*"¹³

Marx, Bracke'ye mektubunda bu madde için şöyle der:

"Bugünkü sınıf savaşımının yerini, çalاکalem yazı yazan bir gazete yazarının sözü alıyor: '*çözümüne*' kişinin 'yolu hazırladığı' toplumsal sorun. Toplumun devrimci dönüşümü sürecinden 'çıkacak' yerde, 'tüm emeğin sosyalist örgütlenişi', devletin üretici kooperatif derneklerine verdiği 'devlet yardımı'ndan çıkıyor ve o kooperatifleri işçiler değil devlet '*yaratıyor*'. Devletten alınacak ödünçle, tıpkı yeni bir demiryolu yapar gibi, yeni bir toplum kurulabileceğini düşlemek ancak Lasalle'a özgüdür."¹⁴

Görüldüğü gibi, Lasalle'cılara verilen ödünün ürünü olan uzlaşmacı Gotha Programının III. maddesi, işçi sınıfı-

¹² K. Marx, Bracke'ye Mektup, *The Critique of the Gotha Programme*, s. 23.

¹³ Aynı yapıt, s. 24.

* Burada ve başka yerlerde alıntılar içindeki köşeli ayrıçlar bizindir. —Y. F.

nın devrimci sınıf savaşımının yerine, evrimci nitelikte bir "yol hazırlama" kavramı getiriyordu. Yeni toplumun kurulması, yeni toplumun geçici devlet biçimi olan proletarya diktatörlüğüyle değil, varolan devletin, yani *burjuva diktatörlüğünün* tarımda ve sanayide çalışan emekçi yığınlarla vereceği yardımıyla kurulacak kooperatiflerle gerçekleştiriliyordu. Üstelik yeni sosyalist toplumun kurulması, "tüm emeğin sosyalist örgütlenmesi" şeklindeki buğulu ve kaypak deyişle, emeğin kooperatif derneklerde örgütlenmesine indirgeniyordu. Madde, burjuvazinin, sınıf olarak ortadan kaldırılması konusunda hiç bir şey söylememekteydi.

Marksizmi, sonunda burjuvaziye gözetmeye varacak ölçüde çarpıtılan belgelerin önde gelenlerinden olan Gotha Programı, görüldüğü gibi, marksizmin temel ilkelerinden ikisini, devrimci sınıf savaşımını ve proletarya diktatörlüğünü yumuşatıp saptırmaya yönelikti. Gotha Programından sonra tanık olunan bütün revizyonist ve oportünist çabalarda, hedefin, hep bu iki temel ilke olduğu görülmüştür.

Marx, bu çarpıtma çabalarını önleyebilmek için, konuya iyice açıklık getirmeye boş yere uğraşmış durmuştur. "Kapitalist ve komünist toplum arasında" diyordu Marx, "birinden ötekine *devrimci dönüşüm dönemi* yatar. Buna denk düşen şey, aynı zamanda siyasal dönüşüm dönemidir. Bu dönemde devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz."¹⁵ (*İtalikler bizim.*)

Marx'ın, Gotha Programı hakkında W. Bracke'ye yazdığı bu mektuptan önce, Engels, mart 1875'te A. Bebel'e gönderdiği yakını mektubunda da, geçiş döneminde proletaryanın devrimci diktatörlüğünün, yani geçiş dönemi *devletin* niteliğini şöyle açıklıyordu: "... Sosyalist toplum düzeninin getirilmesiyle birlikte" diyordu Engels, "devlet dağılacak ve ortadan kalkacaktır. Bu nedenle devlet, savaşında, devrimde, insanın düşmanlarını kuvvet zoruyla bastırmasında kullanılan bir geçiş kurumudur. Proletarya, devleti henüz *kullanmaya* devam ettiğine göre, devletin özgürlüğü sağlama yolunda değil, fakat kendi düşmanlarını bastırmak üzere kullandığına göre ve özgürlükten söz etme ola-

¹⁵ Aynı yapıt, s. 26.

nağı doğar doğmaz, devlet bu haliyle varolmaya artık devam etmeyeceğine göre, özgür bir halk devletinden söz etmek, katıksız saçmadır."¹⁶

Gotha Programı, mayıs 1875'te yapılan birlik kongresinde ufak-tefek değişikliklerle onaylandı. Gerek marksizmin, devlet ve devrimci proletarya diktatörlüğü ilkesi, gerek sınıf savaşımı ilkesi, gerek proletarya enternasyonalizmi ilkesi, Gotha Programından sonra, birbirini izleyen oportünistlerle revizyonistlerin elinde daha da çarpıtılacak, marksizm, burjuvazinin itiraz etmeyeceği bir noktaya kadar sulandırılacaktı.

II. BERNSTEİN'CİLİK

Oportünist ve revizyonist akımların en güçlülerinden biri, adını Alman Sosyal-Demokrat Partisinin ve İkinci Enternasyonalin aşırı oportünist kanadının önderi Eduard Bernstein'dan (1850-1932) alan Bernstein'cılıktır. Bernstein "revizyonizmin babası" olarak bilinir; teoriyle pratiği birbiriyle uzlaştırma savıyla ortaya çıkmış, pratiğe uymadığını söyleyerek marksist teoriyi sulandırmaya çalışmıştır.

Bernstein, 1899 yılında yayınladığı *Sosyalizmin Önermeleri ve Sosyalizme Düşen Ödevler* adlı kitabında, "Sosyal-demokrasinin bütün karşıtlarıyla, yani sosyalist devrimden sakınabilmek için siyasal reformlara yönelme eğilimi gösterenlerle ortak bir dil bulabileceğini"¹⁷ öne sürer. Bunun için Bernstein'ın önerdiği şey, "modası geçmiş lafebeliğini [marksist teoriyi] bir yana bırakmak ve gerçekte olduğu şekliyle, sosyal-demokrat bir reformlar partisi olmasıdır."¹⁸

Bu noktadan yola çıkan Bernstein, eğer Sosyal-Demokrat Parti, Almanya'da siyasal egemenliğini kuracaksa, hem sınıf çıkarlarını hem *ulusal çıkarları* gözetme yeteneğinde olduğunu kanıtlaması gerektiğini öne sürmüştür. *Sınıf çıkarlarıyla* kastedilen şey proletaryanın çıkarlarıdır. *Ulusal*

¹⁶ Aynı yapıt, s. 35.

¹⁷ E. Bernstein, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, 1973, Berlin, s. 50-51'den: R. Evzerov, *Revisionism in Theory and Its Consequences in Practice*, Socialism: Theory and Practice, Ocak 1978, no 1, s. 111.

¹⁸ Aynı yazı, s. 113.

çıkartlarla kastedilen şeyin ise, proletaryanın çıkarlarından biraz daha fazla bir şeyi ifade ettiği apaçıktır. Bernstein bu sözleri, Alman kapitalizminin emperyalist dış siyasetinin giderek tehlikeli bir hale geldiği tarihlerde söylüyordu. *Ulusal çıkarlar* derken kastettiği şey açıkça, Alman emperyalist kapitalizminin çıkarlarıydı, *sömürge yağmasıydı*. Bernstein bu sözleriyle, Alman Sosyal-Demokrat Partisinin, işçi sınıfıyla Alman emperyalist burjuvazisini uzlaştırıcı bir yol izlemesini, bir başka deyişle işçi sınıfı partisinin, emperyalizme karşıt bir siyaset izleyip, Alman burjuvazisini kendine yabancılaştırmamasını öneriyordu; Alman işçi sınıfını, burjuvazinin çıkarlarını gözeten bir siyaset izlemeye çağırıyor, böylece sınıflararası işbirliğini, yani işçi sınıfını burjuvazinin emri altına sokmayı öngörüyordu. Bernstein'ın yaptığı şey, devrimci sınıf savaşımının yerine, sınıflararası işbirliğini koymaktı.

Bernstein, Almanya'da "ekonominin daha üst bir düzeye ulaşmış olmasının ve tüm toplumsal yaşam"ın, düşüncelerine temel olduğunu öne sürüyor, proletaryanın amaçlarının, bu "üst düzeydeki ekonomi ve tüm toplumsal yaşam"dan, "olumlu yönde" (!) etkilenmesi gerektiğini söylüyordu. Bu dolambaçlı sözlerle Bernstein, sömürge yağmasından işçi sınıfını da payına düşeni almasını ve devrimci sınıf savaşımını bir yana koymasını savunuyordu. Toplum bu aşamaya ulaştığına, yani burjuvazinin sömürge yağmasından işçi sınıfına da bir pay vermesini sağlayacak bir zenginlik düzeyine vardığına göre, proletaryanın artık toplumu değiştirmek üzere, devrimci yola başvurmasına gerek kalmamıştı; işçi sınıfının partisi, bazı sosyal reformlarla burjuvaziden ödün koparabilirdi. Bernstein'a göre feodal toplumda, toplumsal kurumlar kemikleşmiş, donmuştu. Buna karşılık kapitalist toplumda "liberal kurumlar esnekti ve değişebilir türdendi". Öyleyse bu "liberal kurumlar"ı daha ileri götürmek, proletaryanın çıkarlarını korumaya yetirdi; "Bu, örgütlenmeyi ve güçlü hareketi gerektirir, devrimci diktatörlüğe hiç bir gerek yoktur"¹⁹ diyordu.

Bernstein'a göre kapitalist toplumun liberal kurumla-

rının başında burjuva parlamentosu geliyordu. Ekonomik yönden gelişmiş çağdaş toplumda "seçim hakkı ve parlamento için yarış ve parlamento içindeki yarış, süregelen organik bir devrim"di.²⁰ Bu sözlerin anlamı gayet açıktır. Bernstein'ın, "ekonomik yönden gelişmiş toplum" derken kastettiği şey, gerek ülke içindeki işçiyi sömürerek, gerek ülke dışında sömürgeleri yağmalayarak zenginleşen burjuva toplumdur. Ülke içinde burjuvazinin işçiyi sömürmesine çeşitli ödümler kopararak bir ölçüye kadar son vermeli, ama aynı burjuvazinin, zenginlikleri ülke içine taşımak üzere, sömürgeleri yağmalamasına fırsat bırakmalıdır. Burjuvaziyi devirerek, sömürge talanına son vermek, altın yumurtlayan tavuğu kesmek demek olur. Şu halde yapılması gereken şey, sınıflararası savaş değil, işbirliğidir. Bu da parlamento için ve parlamento içinde girilecek yarışla olur. Görüldüğü gibi Bernstein'ın amacı sınıflı toplumu ortadan kaldırmak, ezeni-ezileni olmayan bir toplum kurmak değildi; sömürenlerle sömürülenler, ezenlerle ezilenler yine kalacak, yalnızca reformlar yoluyla sömürülme ve ezilme hoşgörülebilir bir düzeye indirilecekti. Doğal ki bu düzeyin ne olacağını, kapitalist toplumun "liberal kurumları"nın, tutucu ya da sosyal-demokrat partiler eliyle denetim altında bulunduran burjuvazi belirleyecekti. Bernstein, en iyimser bir yorumla, sosyalistliğin, reformcu yoldan burjuva toplumuna aşılana- bileceği sanısında idi. Burjuva devletini, burjuvazinin baskı aracı olan devlet bürokrasisini, ekonomik kararların işçi sınıfını da gözetmesine (reformlarla) ne ölçüde yaklaştırabilirse, başka deyişle "sosyal devlet"i ne ölçüde gerçekleştirebilirse, sosyalizmi o kadar çok uygulamaya koymuş olacaklarını sanan bugünkü "Avrupa Komünistleri", ilerde anlatacağımız gibi, bu esaslar çerçevesinde, Bernstein'cılığın doğal uzantısındırlar.

Bernstein'ın kapitalist "liberal kurumlar" aracılığıyla ve bunlardan biri olan parlamento yoluyla, birbirini izleyen reformlarla toplumu değiştireceği düşü, marksist devlet görüşüne ters düşüyordu. Bu noktada duralım, Bernstein'cılığın sonuçlarına değinmeden önce, marksizmin devlet teo-

¹⁹ Aynı yapıt, s. 197.

²⁰ E. Bernstein, *Politischer Massenstreik und Revolutionsromantik*, "SM", 1906, n° 1, s. 20'den; R. Evzerov, s. 116.

risini özetlemeye çalışalım.

Marksizmin devlet teorisini biçimlendiren yapıtlardan biri F. Engels'in, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yapıtıdır. Engels, yapıtının "Barbarlık ve Uygarlık" başlıklı son bölümünde devleti şöyle belirler:

"Bu durumda devlet, topluma dışardan zorlanmış bir güç değildir; (...) Devlet, gelişmenin belli bir aşamasında toplumun ürünüdür; bu toplumun, kendisiyle, çözümsüz bir karşıtlık içine düştüğünün, giderme gücünde olmadığı uzlaşmaz karşıtlıklara düştüğünün itirafıdır. Fakat karşıtlıkların ve ekonomik çıkarları birbiriyle çatışan sınıfların, verimsiz bir savaşım içinde kendilerini ve toplumu yiyip bitirmeleri için, görünüşe göre toplumun üstünde yeralan, çatışmayı yatıştırarak ve 'düzen'in sınırları içinde tutacak bir iktidar gerekli hale gelmiştir. İşte toplumdan doğan, ancak kendini onun üstüne çıkaran ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir."²¹

Engels'in belirttiğine göre devlet, iktisadî gelişmenin belli bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Bu aşamayı belirleyen şey, toplumun, çıkarları birbirine karşıt sınıflara bölünmüş olmasıdır. Başka deyişle devlet, sınıflı toplumun ürünüdür; sınıflar arasındaki çıkar çatışması birbiriyle *uzlaştırılmadığı* için, bu çatışmayı belli sınırlar içinde tutmak üzere ortaya çıkmış bir *zor aracıdır*.

Sınıflar arasındaki çıkar çatışmasını, parlamentö ve kapitalist toplumun öteki "esnek, liberal kurumları" aracılığıyla uzlaştırmaya çalışanların, reformcu Bernstein'ların ve onların, biraz ilerle tanyacağımız bugünkü torunları "Avrupa Komünistleri"nin, bu temel marksist devlet teorisini tümünden yadsıdıkları apaçıktır. Oysa, devletin ortaya çıkışı sınıf karşıtlıklarını *uzlaştıramamanın* sonucuysa, kapitalist toplumda devletin yaşayagelmesi de "sınıf karşıtlıklarının uzlaşmazlığının devam ettiğinin kanıtıdır."²² Ne var ki, küçük-burjuva ideologlar, devleti, sınıf karşıtlığının *uzlaştırılmamasının değil, uzlaştırılmasının* ürünü sayarlar.

²¹ Marx-Engels, *Selected Works*, Lawrence and Wishart, Londra, 2. baskı, 1970, s. 576.

²² Lenin, *The State and Revolution*, Progress Publishers, Moskova, 10. baskı, 1977, s. 11.

Onlara göre, kurulan "düzen" uzlaşmanın değil, uzlaşmanın sonucudur; sınıfların uzlaşması, yani "devlet düzeni"nin kurulması, karşıtlıkların törpülenebildiğini göstermiştir. İşte revizyonizmin bütün özü buradadır. Engels'i okumaya devam edelim:

"Devlet sınıf karşıtlıklarını denetim altında tutma gereksiniminden doğduğuna, ama aynı zamanda, sınıflar arasındaki çatışmanın tam orta yerinde doğduğuna göre, kural olarak, en güçlüünün, ekonomik yönden egemen olan sınıfın devletidir. Bu sınıf, devlet aracılığıyla, aynı zamanda siyasal yönden de egemen sınıf haline gelir, böylece ezilen sınıfları baskı altında tutmanın ve sömürmenin yeni araçlarını elde eder. Nitekim eskiçağ devleti her şeyin ötesinde köle sahiplerinin devletiydi, köleleri boyunduruk altında tutmak içindi; feodal devlet soyluların, köylü serfleri ve angaryacıları boyunduruk altında tutma organıydı; modern temsili devlet de sermayenin, ücretli emeği sömürmesinin aracıdır."²³

Engels, devlet teorisini şöyle tamamlar:

"Demek ki devlet, ezelden beri varolan bir şey değildir. Devletsiz, devlet ve devlet gücü hakkında herhangi bir fikri bulunmayan toplumlar olmuştur. Ekonomik gelişmenin, toplumun sınıflara bölünmesiyle zorunlu olarak bağlı bulunan bir aşamasında, devlet, bu bölünmeden ötürü bir zorunluk haline gelmiştir. Şimdi, üretimin gelişmesinde hızlı adımlarla öyle bir aşamaya yaklaşıyoruz ki, o aşamada yalnızca bu sınıfların varlığı zorunlu olmaktan çıkmakla kalmayacak, fakat üretim için gerçek bir engel haline gelecektir. Bu sınıflar, daha önceki aşamada nasıl kaçınılmaz olarak ortaya çıktılarsa, o kadar kaçınılmaz biçimde ortadan kalkacaklardır. Onlarla birlikte devlet de kaçınılmaz biçimde yokolacaktır. Üretimi, üreticilerin özgür ve eşitçi birliği temeli üzerinde yeniden örgütleyecek olan toplum, tüm devlet mekanizmasını, bundan böyle lâıyk olduğu yere, çıkırıkla tunç baltanın yanında, eski eserler müzesine kaldıracaktır."²⁴

Görüldüğü gibi Engels, devleti bir zor gücü olarak ta-

²³ Marx-Engels, *Selected Works*, s. 576-578.

²⁴ Aynı yapıt, s. 579.

numlar. Bu zor gücü eskiçağda köle sahiplerinin, ortaçağda feodal soyluların, çağımızda ise kapitalist burjuvazinin baskı aracıdır. “Sosyalist toplum düzeninin getirilmesiyle birlikte”, daha önce Engels’ten bir alıntıyla ortaya koyduğumuz gibi, “devlet dağılacak ve ortadan kalkacaktır. Bu nedenle devlet, devrimde, insanın düşmanlarını kuvvet zoruyla bastırmasında kullanılan bir çeşit geçiş kurumudur.”.

Bu nokta, yani proletaryanın devrimci diktatörlüğü (devlet), *Komünist Manifestosu*’nda da özellikle belirtilmiştir. “Yukarıda da gördüğümüz gibi” der *Manifesto*, “emekçi sınıfının devriminde ilk adım, *demokrasi savaşımını kazanmak üzere* proletaryayı egemen sınıf durumuna yükseltmektir. (*İtalikler bizim*).

“Proletarya, derece derece bütün sermayeyi burjuvaziden almak, bütün üretim araçlarını devletin, *yani* egemen sınıf olarak örgütlenen proletaryanın elinde toplamak ve kabil olan çabuklukla üretici güçler toplamını artırmak için siyasal üstünlüğünü kullanacaktır.”²⁵

Manifesto’nun devlet tanımı hayli ilginçtir. *Manifesto* kapitalizmden komünizme geçişte devleti “*egemen sınıf olarak örgütlenen proletarya*” diye tanımlamıştır.

Burjuvazinin egemenliğini sürdürmesinden yana oldukları için, dün olduğu gibi bugün de “demokrasinin barışçıl gelişimi”nden sözedenler, *Manifesto*’nun bu devlet tanımını kesinlikle unutmuş görünüyorlar, ya da yadsıyorlar. Bu tanımla kastedilen devlet, yalnızca geçiş dönemine özgü proletarya diktatörlüğüdür. Marx’la Engels “proletarya diktatörlüğü” terimini, ancak 1871 Paris Komünü’nden sonra kullanmaya başlamışlardır.

Manifesto’nun yukarıya aldığımız bölümünde dikkati çekici noktalardan bir ikincisi, proletarya diktatörlüğünün, küçük-burjuva ideologların göstermeye çalıştığı gibi demokrasiden vazgeçmek için *değil*, fakat “*demokrasi savaşımını kazanmak*” üzere gerekli oluşudur. İlk ağızda demokrasi ve diktatörlük sözcükleri birbiriyle çelişkili gibi görünebilir. Ne var ki bu çelişki gerçekte burjuva devleti için, başka deyişle klasik demokrasi için sözkonusudur. Çünkü kapitalist

burjuva toplumunda demokrasi, somutlaşmış zorbalık demek olan devletin, yani diktatörlüğün şekillerinden biridir. Teokrasi, monarşi, vb. gibi. Bir devletin egemen sınıfı, azınlıktaki burjuvazi ise, yani o devlette zor gücü burjuvazinin elindeyse ve onun çıkarını gözetiyorsa, o devlette gerçek demokrasiden, yani özgürlükler düzeninden *değil*, olsa olsa sınırlı bir demokrasiden (sınırlı özgürlüklerden), ayrıcalıklı bir demokrasiden (temsili demokrasiden) sözedilebilir. Orada demokrasi, gerçekte kavram olarak özgürlüğü *değil*, özgürlüklerde *sınırlılığı*; kararları en alt kademelerden başlayarak geniş emekçi yığınlarının almasını *değil*, parlamento düzeyinde, belli bir grubun almasını içerir. Burjuvazinin egemenliğindeki bir devlette yığınların özgürlük için verdikleri savaşım başarı sağladıkça özgürlüğün, dolayısıyla demokrasinin sınırları genişletilebilir. Fakat bu sınırlar, emekçi yığınların en alt kademelerden, en küçük üretim birimlerinden başlayarak kararları bizzat almalarına, yani gerçek demokrasi boyutuna hiç bir zaman genişleyemez. Özgürlüğün sınırları ne kadar genişletilirse genişletilsin, burjuva demokrasilerinde sözkonusu olan şey, yine de yalnızca sınırlamayı azaltmaktır. Burjuvazi egemen sınıf olarak kaldıkça, devlet de sınırlama ne kadar azaltılmış olursa olsun, burjuvazinin baskı aracı, zor aracı olma niteliğini *değil* değiştirmeyecektir.

İşte *Komünist Manifestosu*’na göre, kapitalist devletten komünist devlete geçişte, *proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlenmesi*, yani devlet şekli olarak proletarya diktatörlüğü, başka deyişle burjuvazinin o zamana kadar kullandığı özgürlüğün, bu kez, fakat geçici olarak, proletarya yararına sınırlandırılması, zor gücünün bu amaçla emekçi halk yığınları, yani nüfusun büyük kesimi tarafından kullanılmasını sağlamak içindir. Başka deyişle, üretim ilişkilerinin ve ona bağlı olarak siyasal, sosyal, kültürel, vb., ilişkilerin yönetim ve denetimine, en küçük üretim birimlerinden başlayarak emekçi yığınların bizzat karar vermelerini sağlamak içindir. Demokrasi yine sınırlıdır, ama bu sınırlar, burjuva toplumuyla kıyaslanamayacak ölçüde genişlemiştir. Devlet yavaş yavaş gözlerden silindikçe bu sınırlar iyice kalkacak, gerçek demokrasiye doğru genişleyecektir.

²⁵ Marx-Engels, “Manifesto of the Communist Party”, *Selected Works*, s. 52.

Manifesto "demokrasi savaşını kazanmak"la bunu kastetmektedir.

Geçiş döneminde devlet, artık eski *kalıcılık* niteliğini ve anlamını yitirmiştir. Ancak görevi sona ermiş değildir. Marksist devlet teorisine göre, kapitalist devlette proletaryayı ve genel olarak tüm emekçi yığınları sömürme aracı olarak kullanılan devlet, bu kez proletaryanın, burjuvaziyi baskı altında tutması için kullanılacaktır. Marx ve Engels, burjuvazinin sömürden kendi rızasıyla vazgeçmeyeceğini, egemenliğinin elinden alınmasına kuvvet yoluyla, varolan devletin zor gücünü kullanarak karşı koymaya çalışacağını düşündükleri için, böyle bir geçiş dönemine, yani *egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryaya*, başka deyişle devlet şeklinin proletarya diktatörlüğü olmasına gerek görmüşlerdir.

Proletarya diktatörlüğü kavramı, aynı zamanda, devrimci bir sınıf savaşımı teorisini içerir. Bunun tersi de doğrudur, yani devrimci bir sınıf savaşımı da, burjuva parlamentarizmiyle ve burjuvazinin devlet kurumlarıyla yetinmeyi değil, fakat proletarya diktatörlüğü teorisini, proletaryanın zor kurumlarıyla, temsil kurumlarını, yani marksist devlet teorisini içerir. Sınıf savaşımından devrimci niteliğini ayırmak, reformculuğa kapılanmak, o savaşımı proletarya diktatörlüğü özelliğinden soyutlamak demektir. Proletarya diktatörlüğünü kabul etmemek, marksizme göre, devrimci sınıf savaşımının yerine reformcu sınıf uzlaşımını getirir.

"Burjuva devletleri, biçim olarak hayli çeşitlidir, ama hepsinin özü aynıdır: Bütün bu devletler, biçimleri ne olursa olsun, son tahlilde kaçınılmaz olarak *burjuva diktatörlüğüdür*. Kapitalizmden komünizme geçiş, hiç kuşku yok ki, çok bol ve çeşitli siyasal biçimler ortaya çıkaracaktır, ama öz, kaçınılmaz olarak aynı kalacaktır: *Proletarya diktatörlüğü*."²⁶

Şu halde günümüzde bir toplumun egemen sınıfı ya burjuvazidir, ya proletarya. Bu durumda egemen sınıflardan örneğin burjuvaziyi ayakta tutarak, o toplumda reformlar yoluyla proletaryayı egemen sınıf durumuna yükseltme

olanağı ve olasılığı yoktur. Buna bizzat burjuvazinin varlığı engeldir. Aynı biçimde, bir toplumda devrim yoluyla proletaryayı egemen sınıf olarak örgütlemek, ama onun yanı sıra, kendi karşıtının bağrında yaşamasına ve egemen kalmasına izin vermek de marksizme göre olanak-dışıdır. Bir başka deyişle, burjuva diktatoryası nasıl emekçi yığınların ezilmesini içeriyorsa, proletarya diktatörlüğünün mantığı da tarihsel açıdan, burjuvazinin varlığına sınıf olarak son verilmesini öngörür.

Bu nasıl olacaktır? Marx'la Engels'e göre, sosyalist toplum düzeninin getirilmesiyle, yani üretim araçlarının mülkiyetine toplumun elkoymasıyla kapitalizmden komünizme geçiş dönemi başlamış, yani (çağımızda adına kasıtlı olarak demokrasi denen) burjuva diktatörlüğünün yerini, sözcüğün ifade ettiği anlamda devlet olmayan bir yarı-devlet, proletarya diktatörlüğü almıştır. Lenin, "devletin, tüm toplumun temsilcisi olarak ortaya çıkmasını sağlayan ilk hareket —üretim araçlarına toplum adına elkonması hareketi— onun devlet olarak son bağımsız hareketidir."²⁷ der. Çünkü artık, o andan itibaren burjuvazinin egemenliği ve o egemenliğin temsilcisi olan burjuva devleti yoktur, onun yerini proletaryanın geçici zor gücü, yani diktatörlüğü almıştır.

Ama burjuvazi mülksüzleştirildiği ve egemen sınıf olmaktan çıktığı zaman, onun egemenliğini temsil eden devlet, bir anda yokolup gitmiş değildir. Burjuvazi, o devletin zor gücünü kullanarak, eski durumuna dönmeye doğal olarak çalışacaktır. *Komünist Manifestosu*, bu devletin yerini "egemen sınıf olarak örgütlenen proletarya" mekanizmasının alacağını söylemiştir. Bu çok genel bir ifadeydi ve *Manifesto*, bu konuda somut bir yanıt getirmemişti. O yanıtı, 1871 Paris Komünü getirmiştir. Marx'la Engels, Komün deneyiminin ışığı altında, yeni toplumun köşe taşlarını belirlemişlerdir. Bu deneyim çerçevesinde Lenin şu gerçekçi görüşü dile getirir:

"Bürokrasiyi bir anda, her yerde ve tam olarak ortadan kaldırmak sözkonusu olamaz. Bu bir ütopyadır. Ama eski

²⁶ Lenin, *The State and Revolution*, s. 36.

²⁷ Aynı yapıt, s. 19.

bürokratik mekanizmayı bir anda *parça parça etmek* ve bütün bürokrasinin derece derece ortadan kaldırılmasına olanak verecek yeni bir bürokrasi kurmaya başlamak bir ütopya *değildir*; bu Komünün deneyimidir, devrimci proletaryanın ilk ve dolaysız görevidir.

“... Bizler ütopyacı değiliz, bütün yönetimi *bir anda dağıtma* ‘düşünü’ görmüyoruz.”²⁸

Görüldüğü gibi proletarya diktatörlüğünün amacı, eski devlet mekanizmasını yıkararak, burjuvazinin geri gelmesini önlemek ve mülksüzleştirerek egemenliğine son verilen bu sınıfı —yeniden diktatörlük kurmasına engel olmak için— baskı altında tutmaktır. Devletin varlığı, yani başka bir sınıf üzerinde baskı aracı olarak kullanılmasını gerektirecek koşullar ortadan kalktıkça ve kalktığı ölçüde, marksizme göre, devlet de yavaş yavaş silinip gidecektir.

1871 Paris Komünü’nün getirdiği bir başka deneyim parlamentoculuğa ilişkindir. Marx “Komün bir parlamento değil, çalışan bir organ, aynı zamanda yasama ve yürütme organı olacaktır”²⁹ diye yazmıştı. Lenin’in belirttiği gibi, “parlamentarizmden kurtuluş yolu, temsili kurumların ve seçim ilkesinin ortadan kaldırılmasında değil, fakat temsili kurumların çene çalma yeri olmaktan çıkarılıp ‘çalışan’ organlara dönüştürülmesinde”ydi. “Parlamentolu ülkelerden” der Lenin, “hangisini alırsanız alın, Amerika’dan İsviçre’ye, Fransa’dan Britanya’ya, Norveç’e kadar hangisini alırsanız alın, bu ülkelerde ‘devlet’in gerçek işi perde arkasında pişirilip kotarılır; daireler, elçilikler ve genelkurmay tarafından yerine getirilir. Parlamento’ya ‘alelâde insanları’ aldatması için konuşma görevi verilmiştir.

“... Temsili kurumlar olmaksızın demokrasi, hatta proleter demokrasi düşünülemez, ama parlamentarizm olmaksızın demokrasi düşünülebilir ve düşünülmesi gerekir.”³⁰

Buradan geriye, sözün başına dönersek, revizyonizmin babası Bernstein, Komün deneyimine dayandırılan bu somut önerilere karşı çıkıyor, sosyalist bir toplumun, burjuva parlamentosunda yasama yoluyla gerçekleştirilebileceğini savu-

nuyordu. Bernstein’a göre, işçi birliklerinin önderleriyle omuzomuz girilecek siyasal bir savaşla, üretimin koşulları üzerinde toplumun denetimi gittikçe büyüyecek ve yasa yoluyla, sermaye sahibinin statüsü giderek bir yöneticiye dönüşecekti. İşçi birlikleri, diyordu Bernstein, sermayenin mutlak iktidarını yıkmaya ve sanayi yönetiminde işçilerin doğrudan söz sahibi olmasını sağlama eğilimindedirler. Bernstein’ın yanılışı, Alman Sosyal-Demokrasinin devrimci kanadında yeralan Rosa Luxemburg’un belirttiği üzere, “yasamayı yeniden düzenlemek suretiyle” sosyalist bir toplum kurulabileceğini sanmasındaydı. Bernstein böyle yaparken, sermaye-emek ilişkilerinin özünü unutup, sorununa sınıfsal açıdan değil, zengin-yoksul ilişkisi açısından bakıyordu.

Bernstein’ın parlamentoculuk ütopyası, marksizmin proletarya diktatörlüğü ilkesini yadsıyabilmeyi amaçlamıştı; sınıf savaşımını kabul ediyordu, fakat bu savaşımın barışçıl yoldan da kazanılabileceğini öne sürüyordu. Sınıf savaşımını parlamento yoluyla, burjuva yasallığının koşulları çerçevesinde yürüterek de işçi sınıfının üretim üzerinde söz sahibi olabileceği kanısındaydı. Oysa, sosyalizmin, salt üretim üzerinde söz sahibi olmak demek olmayışı bir yana, yalnızca sınıf savaşımını gerçeğini kabul etmek, marksist bir dünya görüşüne sahip olduğunun kanıtı sayılmazdı. Nitekim Marx bu noktayı gayet açıklıkla belirtmiştir:

“Modern toplumdaki sınıfların ya da bunlar arasındaki savaşımın varlığını keşfetmiş olma onuru bana ait değildir.” der Marx. “Burjuva tarihçileri bu sınıf savaşımının tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçılar da sınıfların ekonomik anatomisini benden çok önce açıklamışlardır. Benim yeni olarak yaptığım: 1) *Sınıfların varlığının ancak üretimin gelişimindeki belli tarihsel evrelere bağlı olduğunu*; 2) Sınıf savaşımının zorunlu olarak *proletarya diktatörlüğüne* vardığını; 3) Bu diktatörlüğün kendisinin *bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma* geçişten başka bir şey olmadığını tanıtlamak olmuştur.”³¹

Lenin, Marx’ın bu sözleri hakkında şunları yazmıştır:

²⁸ Aynı yapıt, s. 48-49.

²⁹ Marx-Engels, *Selected Works*, s. 287.

³⁰ Lenin, *The State and Revolution*, s. 46.

³¹ “Marx’tan New York’taki J. Weydemeyer’e Mektup”, Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar I*, Sol Yayınları, Ankara, 1. baskı, 1976, s. 637.

“Marx’ın teorisinde temel noktanın sınıf savaşımlı olduğu sık sık söylenir ve yazılır. Ne var ki bu yanlıştır. Bu yanlış kavram çoğu zaman marksizmin oportünistçe çarpıtılmasına ve burjuvazi tarafından kabul edilebilir bir ruhla bozulmasına varır. Çünkü sınıf savaşımlı teorisi, Marx tarafından *değil*, fakat Marx’tan *önce* burjuvazi tarafından yaratılmıştır ve genel olarak burjuvazi tarafından *kabul edilebilir* bir şeydir. *Yalnızca* sınıf savaşımlı tanıyanlar henüz marksist değildirlir; burjuva düşüncesinin ve burjuva siyasetinin sınırları içinde kalmaya [parlamentolu demokrasiye inanmaya] devam ederler. Marksizmi sınıf savaşımlı kuramıyla sınırlamak, marksizmi kösteklemek, çarpıtmak, burjuvazi tarafından kabul edilebilir bir şeye indirgemek demektir. Ancak, sınıf savaşımlı tanımayı, *proletarya diktatörlüğünü* tanımaya kadar *genişleten* kişi marksisttir.”³²

Bu iki alıntının açıkça ortaya koyduğu gibi, devrimci sınıf savaşımlı, seçimle işbaşına gelinse bile, proletarya diktatörlüğü kavramından soyutlanarak düşünülemez, parlamento için ve parlamento içinde burjuva partileriyle yarışa indirgenemez. Burjuva diktatörlüğünün karşısına proletarya diktatörlüğünü koymayan bir sınıf savaşımlı, Lenin’e göre, sonunda burjuva parlamentosu içinde, kolaylıkla sınıflararası işbirliğine dönüşebilir; işçi sınıfını burjuvazinin emri altına sokmaktan başka bir sonuç vermeyecek olan sınıflararası işbirliği, ancak proletarya diktatörlüğü ile dışlanabilir. Bernstein’in yadsıdığıysa, işte buydu.

III. KAUTSKY’CİLİK

Daha önce belirttiğimiz gibi, marksizmin devlet teorisi, daha çok, 1871 Paris Komünü deneyimine dayandırılarak geliştirilmiştir. Marx, 1847-1848’de yazılan *Komünist Manifestosu*’nda “yapılabilecek tek düzeltmenin, Komünün getirdiği devrimci deneyim temeli üzerinde olabileceğini düşünmüştü.”³³ Nitekim Marx’la Engels, *Manifesto*’nun Almanca baskısı için yazdıkları, ikisinin de imzasını taşıyan 24 haziran 1872 tarihli önsözde, *Manifesto*’nun tarihsel bir belge haline geldiğini, son 25 yıllık dönemde “durum ne

denli değişmiş olursa olsun bu *Manifesto*’da geliştirilmiş bulunan genel ilkeler”in ana çizgileriyle doğru olduğunu belirtirler ve şöyle derler:

“... proletaryanın ilk kez iktidarı iki ay boyunca elinde tuttuğu Paris Komününde edilen pratik deneyim karşısında, bu program, bazı ayrıntıları bakımından eskimiş bulunuyor. Komün özellikle bir şeyi kanıtlamıştır, o da ‘işçi sınıfının hazırdaki devlet mekanizmasını salt ele geçirip, onu kendi amaçları için kullanamayacağı’dır.”³⁴

Görüldüğü gibi Marx’la Engels, proletaryanın, hazırdaki devlet mekanizmasını devralmasından ve kullanmasından yana değildirlir; burjuvazinin devlet mekanizmasının yıkılmasını, onun yerini, kapitalizmden komünizme geçişte, geçici bir dönem için “*proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlenmesi*”nin, yani proletarya diktatörlüğünün almasını önerirler. Nasıl ki burjuvazi özel bir baskı gücüne gerek duymuşsa, derler, proletarya da özel bir baskı gücüne gerek duyacaktır. Bu, proletaryanın örgütleyeceği ve yapısı gereği, kuruluşundan itibaren, yavaş yavaş sönüp silinmeye başlayan ve eski devlete benzemeyen bir yarı-devlettir. Baskı altında tutulacak sınıf kalmadığı zaman ve kalmadığı ölçüde, bu geçiş devleti, o niteliğiyle, ortadan kalkacaktır.

Buna karşılık, revizyonist ve oportünist ideologlar, proletaryanın hazırdaki devleti “kazanması”ndan yanadırlar. Proletaryanın devlete ihtiyacı var, derler. Ve bunu derken, burjuva devletini yıkmayı savunan, ama marksizmin tersine, yerine bir şey koymayı önermeyen anarşistlere karşı çıkıyormuş gibi görünmeye özel bir özen gösterirler. Aslında karşı çıktıkları, marksizmin devlet teorisidir. Marksizmi böylece bozarken güttükleri amaç, burjuvazinin hazırdaki devletini (zor gücüyle, bürokrasiyle, parlamentosu dahil bütün kurumlarıyla) ayakta tutmaktır. Evet, proletaryanın devlete ihtiyacı vardır, ama marksist teoriye göre, o devlet, hazırdaki devlet değil, Lenin’in deyişiyle, “kurulduğu andan itibaren sönüp silinmeye başlayan”³⁵ devlettir, yani “egemen sınıf olarak örgütlenen proletarya”dır.

Proletaryanın hazırdaki devleti “kazanması”nı savu-

³² Lenin, *The State and Revolution*, s. 35.

³³ Aynı yapıt, s. 37.

³⁴ Marx-Engels, *Selected Works*, s. 31-32.

³⁵ Lenin, *The State and Revolution*, s. 27.

nanlardan biri, Alman Sosyal-Demokrat Partisinin ve İkinci Enternasyonalin ünlü önderlerinden Karl Kautsky'dir. Kautsky, *Sosyal Devrim* adlı broşüründe, yalnızca "devlet iktidarını kazanmak"tan söz etmiştir; "yani devlet mekanizmasını *yıkılmaksızın* iktidarı ele geçirme olasılığını *itiraf ettiği* ölçüde oportünistlere ödün veren bir formül seçmiştir."³⁶ Örneğin Kautsky, yığın grevlerinin amacından söz ederken şöyle diyordu:

"Grevin amacı, devlet iktidarını *yıkılmak* olamaz; grevin tek amacı, belli bir sorunda hükümeti boyun eğdirmek ya da proletaryaya düşman olan bir hükümeti, onun isteklerini yarı yolda karşılamaya istekli bir başka hükümetle değiştirmek olabilir. (...) Fakat bu (yani düşman bir hükümet karşısında proletaryanın utkunluğu) hiç bir zaman, hiç bir koşul altında, devlet iktidarının *tahribedilmesine* yolaçamaz; yalnızca *devlet iktidarı içinde* kuvvetler dengesinin belli bir ölçüde değişmesine yolaçabilir. (...) Geçmişte olduğu gibi, bizim siyasal savaşımızın amacı, parlamentoda çoğunluğu kazanarak ve parlamentoyu hükümetin efendisi rütbesine yükselterek, devlet iktidarını fethetmektir."³⁷

Görüldüğü gibi Kautsky, proletarya devriminin yerine, *parlamento reformculuğunu* koyuyordu. Parlamento çoğunluğunu kazanarak, devlet iktidarını (burjuva devletini) ele geçirecek, o devlete, kendi kendini yadsıması demek olan bir şeyi yaptıracaktı, yani *burjuva devletine sosyalist toplumu kurdurtacaktı*.

Kautsky, 1918 yılında Viyana'da yayınlanan *Proletaryaya Diktatörlüğü* başlıklı broşüründe marksist demokrasi anlayışını çarpıtmanın yeni örneklerini verdi. Bu broşüründe Kautsky proletarya diktatörlüğünü tartışırken Rusya'daki duruma değiniyor ve şöyle diyordu: "İki sosyalist eğilim (yani bolşeviklerle bolşevik-olmayanlar) arasındaki zıtlık, birbirinden esaslı biçimde farklı olan iki yöntem, *diktatörece* ve *demokratik* yöntemler arasındaki zıtlıktır."³⁸

³⁶ Aynı yapıt, s. 102.

³⁷ K. Kautsky, *Neue Zeit*, 1912. Cilt XXX, 2. s. 726, 727, 732'den: Lenin, *The State and Revolution*, s. 111.

³⁸ K. Kautsky, *Proletaryaya Diktatörlüğü*, Viyana 1918, s. 3'ten: Lenin, *The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky*, Progress Publishers, Moskova, 6. baskı, 1976, s. 8.

Bu sözler, Kautsky'nin tüm eğilimini ortaya koyar türdendir. Kautsky, burada, aslında *burjuva demokrasisinden* söz ediyordu, ancak salt *demokrasi* sözcüğünü kullanarak, sanki sınıfların dışında ya da üstünde, onlardan bağımsız "*saf demokrasi*" diye bir şey varmış gibi konuşuyordu. Oysa demokrasi, sınıflı toplumun ürünüdür. Lenin'e göre, sınıflar ortadan kalktığı zaman, devletle birlikte demokrasi de yavaş yavaş silinip gidecektir. Başka deyişle, sınıflı toplumda (kapitalist ya da geçiş döneminde sosyalist toplumda) ancak belli bir sınıf yararına işleyen sınıfsal demokrasi (yani sınırlı özgürlükler düzeni) zamanla, toplumda sınıflar ortadan kalkıkça, dar bir çerçeveye özgü kalma niteliğini yitirecektir; "kapitalist kölelikten, kapitalist sömürünün tanımlanamaz ölçüye varan dehşetinden, zorbalığından, saçmalığından ve rezilliklerinden kurtulan halk, toplumsal ilişkisinin temel kurallarını yavaş yavaş gözetmeye alışacak"tır.³⁹

Kautsky, proletarya diktatörlüğünü, salt adına bakarak *diktatörce* diye niteliyor, burjuva diktatörlüğünü ise, yine salt ona takılan maske ada bakarak *demokrasi*'ye lâ-yık görüyordu. Oysa nasıl eskiçağda köle sahiplerinin diktatörlüğü, aynı köle sahipleri için demokrasiye engel değilse, nasıl çağımızda burjuva diktatörlüğü burjuvazi için demokratik hakların kullanılmasını önlemiyorsa, marksizme göre, kapitalizmden komünizme geçiş döneminde proletarya diktatörlüğü de proletarya için, yani nüfusun büyük çoğunluğu için demokrasiye engel değildir. Marx, Engels ve Lenin bunu birçok kez belirtmişlerdir; proletarya diktatörlüğünün, geçiş döneminde burjuvaziyi, eski durumu yenisinden kurmaktan alıkoymak üzere başvurulacak özel bir bas-kı aracı olduğunu söylemişlerdir. Kautsky ise, bugünkü ardıllarının sık sık yaptığı gibi, bu marksist anlayışı bir yana bırakarak, proletaryanın sınıfsal egemenliğini diktatörlük diye nitelmiş, bu diktatörlüğün yalnızca egemen, sömürücü sınıflara karşı sözkonusu olduğunu, emekçi yığınlar için demokrasiye engel olmadığını görmezlikten gelmeye çalışmıştır. Kautsky, köle sahiplerinin, soyluların ya da burjuvazinin diktatörlüğüyle, proletaryanın diktatörlüğü arasın-

³⁹ Lenin, *The State and Revolution*, s. 85.

daki esash bir farkı da dikkate almamıştır. Bu diktatörlüklerden ilk üçü devleti, emekçi yığınları baskı altında tutarak sömürmek için kullanırken, proletarya kendi diktatörlüğünü, yani devleti, bir zamanların egemen sınıflarını sömürmek için değil, fakat kendisini sömürmemek için kullanır.

Demokrasi, marksist öğretiyeye göre, gerçekte, komünist toplum öncesi sınıflı toplumlara özgü bir *haldir*; özgürlüklerin sınırlı olduğu sınıflı toplumlarda, egemen sınıftan koparılan hak ve özgürlüklerin toplamını içine alan bir çerçevedir. Ama bu haklar ve özgürlükler ne ölçüde genişletilirse genişletilsin, yine de temelde, o toplumun, örneğin burjuva diktatörlüğüne dayanmadığını göstermez. Örneğin, bir devletin, yani bir sınıf diktatörlüğünün hükümet şekli, diyelim ki krallıktır ya da cumhuriyettir; toplum krallıktan cumhuriyete geçmişse, özgürlüklerin çapı biraz daha genişlemiştir. Ama her iki halde de o devlet burjuva devlettir, başka deyişle burjuva diktatörlüğüdür.⁴⁰

Sınıflara bölünmüş, yani devlet denen sınıfsal baskı düzenini yaratmış bir toplumda "saf demokrasi"den söz edilemez; sınıflı toplumda varolan demokrasi, egemen sınıfın bahsettiği sınırlar çerçevesinde mevcuttur; dilendiği zaman, sağından-solundan kırılabilen bir demokrasidir, üstelik egemen sınıfın iktidarını sürdürmesine katkıda bulunduğu sürece işler. Alalım seçim hakkını. Burjuva demokrasilerinde genel oy hakkı, devlet mekanizmasını, burjuva sınıfı adına kimin yönetip denetleyeceğini saptama doğrultusunda işler; aynı oy hakkı, burjuva sınıfını haklarından yoksunlaştırması olası bir siyasal yönetimi, üstelik de yarım-yamalak iktidara getirdiği zaman neler olduğunu, Şili örneğiyle hepimiz biliyoruz.

Sınıflı toplumda, demokrasinin emekçi yığınlar için olan kesimi her zaman geri alınabilir türden olduğu halde, egemen sınıf için olan demokrasi gökseldir; egemen sınıfın sömürme "hak ve özgürlüğü" sonsuz ve kutsaldır. Kautsky, sınıflı toplumun ve demokrasinin bu yanlarını, bu eksikliklerini görmezlikten gelerek, demokrasiyle proletarya diktatörlüğünü karşıkarşıya koymuştur.

⁴⁰ Lenin, *The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky*, s. 14.

Geçen yüzyıldan bu yana ve özellikle bu yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa, oportünist ve revizyonist birçok sosyal-demokrat eğilimle karşılaşmıştır. Bunların en eskilerinden biri Britanya'daki Fabian'lardır. 1884'te kurulan Fabian Derneği, reformcu bir örgüttü, devrimci sınıf savaşımına karşıydı. Onlarla çağdaş bir başka örgüt Britanya Bağımsız İşçi Partisi (ILP) idi; 1893'te "yeni işçi birlikleri"nin önderleri tarafından kurulmuştu; önderleri Keir Hardie ve Ramsay MacDonald gibi küçük-burjuva anlayışındaki aydınlardı. Özellikle 1950'lerle 1960'larda, Britanya'da, Muhafazakâr Partinin karşısında doğal bir seçenek haline gelen İşçi Partisi ise bu yüzyılın ürünüdür; 1900 yılında işçi birlikleriyle sosyalist örgütlerin biraraya gelmesiyle kurulmuş, ancak küçük-burjuva aydınlar kısa süre içinde partiye sızmışlardır. Aslında örgütün amacı da burjuva parlamentarizmi çerçevesinde çalışmak ve parlamentoya işçi milletvekili sokmaktı. Parti, taktiklerinde ve ideolojisinde öteden beri oportünist bir çizgi izlemiştir. Britanya'da oportünist bir örgüt olarak doğmayan ilk parti Britanya Sosyalist Partisidir; 1911'de Manchester'de kurulmuştur. Parti marksist bir örgüttü, ama gelişemedi; bazı hizipler zaman zaman partiyi oportünizme çekmeye çalıştılar, fakat başarısız kaldılar. BSP 1920'de Komünist Birliği Grubuyla Büyük Britanya Komünist Partisini oluşturdu. Ancak bu parti daha sonra, Üçüncü Bölümde anlatmaya çalışacağımız gibi, oportünizme kayacaktı.

Fransa'daysa oportünizmin, çağın başındaki temsilcisi Alexandre Étienne Millerand, Jules Guesde ve Jean Jaurès'ydi. Millerand, burjuva Waldeck-Rousseau hükümetine girecek ölçüde oportünizme kaymıştır. Bu, oportünistlerin ağır bastığı İkinci Enternasyonalin bile hoşgörüsüyle karşılayamadığı bir gelişmeydi. Günümüzdeyse "Avrupa Komünizmi", İkinci Enternasyonu çok çok gerilerde bıraktığı oportünizm yarışında, İtalya'da görüldüğü gibi, burjuva partileriyle aynı hükümet içinde birleşmeyi bile önerebilmektedir. Jean Jaurès ve yandaşlarının oportünizmi de devrimci sınıf savaşımını yadsımada kendini göstermiştir; onlar da sosyalist

topluma devrimci sınıf savaşımıyla değil, fakat “demokratik düşüncelerin yeşermesiyle” ulaşılabileceği sanınsındaydılar; sınıflararası barışı savunurlardı; Proudhon’un kooperatif düşüncesine çok fazla belbağlamışlardı; kooperatifler gelişirse toplumun sosyalist olacağını iddia ederlerdi.

İtalya’da devrimci ve oportünist eğilimlerin savaş alanı haline gelen işçi sınıfı partisi 1892’de kurulan İtalya Sosyalist Partisiydi. Savaş ve özellikle proletaryanın devrimci hareketi konusunda devrimci ve oportünist eğilimler arasındaki çarpışmada, partiye çoğunlukla Merkezçiler egemen olmuş, bu nedenle de parti hiç bir zaman, devrimci bir hareketi örgütleyememiştir.

Rusya’dayısa oportünist eğilimler üç aşamada ortaya çıktı. Aslında bu üç aşama birbirinin devamıydı. İlk aşama ekonomizm eğiliminin ortaya çıktığı 1894-1902 dönemini kapsar. Ekonomistler proletaryanın siyasal amaçlı devrimci bir sınıf savaşımına girmesine karşıydılar; işçilerin ücretlerini artırmak, çalışma koşullarını düzeltmek amacıyla iktisadi bir savaş vermekle yetinmesini ve siyasal savaşımı liberal küçük-burjuva aydınlara bırakmasını savunurlardı; işçi sınıfı partisinin önder rolü oynamasını kabul etmezlerdi. Rus oportünizminin ikinci aşaması 1903-1908 dönemini kapsar. Bu dönemde menşevikler hayli etkindiler; Birinci Dünya Savaşında sosyal-şovenist bir tutum takındılar; Ekim 1918 Devriminden sonra ise karşı-devrimle birleştiler. Rus sosyal-demokrasinin tarihinde üçüncü aşamadaki oportünizmin temsilcileri de “Tasfiyeciler” oldu. Tasfiyecilerin etkin olduğu dönem 1908-1914 dönemi idi. Menşevikler arasından çıkan tasfiyeciler, 1905 devriminin yenik düşmesinin de etkisiyle, yasa-dışı partinin dağıtılmasını, çarlık rejiminin elverdiği ölçüler içinde siyasal eylemde bulunacak yasal bir parti kurulmasını istiyorlardı. Lenin ise yasal olanaklardan sonuna dek yararlanılmasını, fakat yasa-dışı örgütün dağıtılmamasını savunmuştur. Her üç dönemde oportünist eğilimlerin yenik düşmesi, Lenin’in verdiği savaşımın mümkün olmuştur. Yer elvermediği için, bütün bu oportünist akımların ayrıntılarına burada girmiyoruz.

Devrimci sosyal-demokrat hareket içindeki oportünizm, kapitalist gelişmenin ve burjuva demokrasinin yan ürünüdür; kapitalizmin en az geliştiği Rusya’da etkisi sınırlı kalmış, devrimi engelleyecek ölçüye ulaşmamıştır; ancak kapitalizmin büyük bir gelişme gösterdiği Avrupa ülkelerinde oportünizm, devrimci hareketin önüne çıkan en büyük engel olmuştur; devrimci hareketi içinden bozmuştur. Hiç aşırıya kaçmaksızın denebilir ki, Avrupa ülkelerinde sosyalist devrimin başarıyla gerçekleştirilmesini engelleyen şey, belki de kapitalist burjuvazinin örtülü sınıf diktatörlüğü kadar, sosyal-demokrasi hareketi içinde beliren ve emperyalizme maşalık eden oportünizmin dolaylı köstekleyiciliğidir. Oportünizm, işçi sınıfı hareketini içerden vurmuştur.

Oportünizmin, kapitalist toplumla burjuva demokrasinin yan ürünü oluşu, hiç de raslantı sonucu değildir. Burjuva demokrasinin (örtülü diktatörlüğün) yarattığı yasalık ortamı, kapitalizmin bir işçi aristokrasisi ortaya çıkarabilecek ölçüde ödün verme gücüne erişmesi, uzayan barış döneminin devrim durumunu gerilere itmesi ve kapitalizmin gözettiği küçük-burjuvazinin işçi sınıfının siyasal hareketi içinde önemli bir etken haline gelmesi, oportünizmi besleyen başlıca kaynaklardır.

Oportünizmi her şeyden önce yasalık anlayışı beslemiştir. Özellikle İkinci Enternasyonal döneminde, 1889-1914 yılları arasında kurulan işçi sınıfı partileri, yasallığın verdiği rahatlığı çabucak benimsemişler, yasallığı benimseyişleriyle doğru orantılı olarak da devrimci sınıf savaşımını unutmışlardır. Sosyal-demokrat partiler arasında, yasal olanaklardan olabildiği ölçüde yararlanma düşüncesini benimsemekle birlikte, yasa-dışı kalma görüşüne sonuna kadar sadık kalan tek parti Lenin’in önderliğindeki Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi olmuştur. Ayrıca çarlık yönetiminin, işçi sınıfı partilerini yasal partiler saymaya yanaşmayacak kadar otokratik olması da RSDİP’nin yasal partiler arasına girmesini önleyen, başlıca fiili nedenlerden biri olmuştur. Çarlık otokrasisi, işçi sınıfı partisini yasal bir parti olarak tanımayacak ölçüde gericiydi ve burjuva demokratik özgürlüklerine kapalıydı.

OPORTÜNİZMİN BUGÜNKÜ TEMSİLCİLERİ

BİRİNCİ KESİM — İSPANYOL KOMÜNİZMİ VE CARILLO'ÇULUK

Oportünizmin kaynaklarından bir ikincisi, kapitalizmin, bir işçi aristokrasisi yaratacak ölçüde ödün verebilme gücüne erişmiş olmasıdır. Kapitalizm, ödün verebilme gücüne erişmesini, daha çok, dış sömürüye borçludur. Kapitalizmin verebildiği ödümler, uzunca bir dönem içinde —burjuva propaganda araçlarının da güçlü etkisiyle— işçi sınıfı arasında, bir işçi aristokrasisi yaratmıştır. Zamanla işçi sınıfının yaşamından bütün bütün kopan bu aristokrasinin, emperyalist Birinci Dünya Savaşında işçi hareketini oportünizme, Lenin'in deyişiyle sosyal-şovenizme sürüklemesinde, sömürge yağmasından pay almakta oluşu gerçeği büyük rol oynamıştır. İşçi aristokrasisinin yanısıra, kapitalizm geliştikçe onun işlerini görecektir ve şimdilerde moda deyişle “beyaz yakalı işçiler” diye anılan küçük memur ya da hizmetli takımının ve yarı-teknik personelin gelişmesi de, oportünizmi yaygınlaştıran, ona temel sağlayan öğelerden bir başkasıdır. Bu tabakayla, gerçek üretken işçinin çıkarları, kural olarak karşıttır. Bu karşıtlık ve genel olarak sürdürdükleri yaşam, “beyaz yakalı işçiler”i, küçük-burjuva eğilimleri desteklemeye itmiştir; bu gelişme işçi sınıfı partilerinde ağırlık kazandığı ölçüde bu partiler oportünizme yanaşmışlardır.

Oportünizmi besleyen öğelerden biri de İkinci Enternasyonal dönemini kapsayan barış yıllarının, yerel bazı savaşlar dikkate alınmazsa, uzamasıdır. Barış yıllarının uzun sürmesi, devrim durumu yaratacak öğelerin gelişmesini engellemiştir. Sosyalist partilerin, kısa görüşlere kapılarak, devrimin gecikmesinden umutsuzluğa düşmeleri, parlamentarizme yanaşmalarında önemli bir rol oynamıştır.

Nihayet, kapitalizmin gelişmesiyle doğru orantılı olarak, “beyaz yakalı işçiler”in dışında, büyüyen küçük-burjuvazinin geleneksel eğilimleri de zamanla işçi sınıfı partilerini etkisi altına almış, onların değer yargıları ve dünya görüşleri, işçi sınıfı partilerini çarpıtmıştır.

Oportünizmin bugünkü temsilcilerini ortaya çıkaran da günümüze özgü öğelerin (Stalinizmin kınanması, Sovyet Komünist Partisinin 1956 kongresinde üzerinde durulan parlamento yolu olasılığı, soğuk savaş, faşizmin doğuşu gibi öğelerin) yanısıra, bu dört tarihsel öğedir.

İspanya Komünist Partisi, çok uzun yıllar yasa-dışı kaldıktan sonra 1977 yılı mart ayında yasallığa kavuştu. Yukarıda, geçmişteki oportünizmin kaynağı olarak sıraladığımız öğeler, İspanya Komünist Partisi için de geçerlidir. İspanya'da 1970'lerin başında Franco faşizminin sallanmaya başlaması, onun yerini liberal görünüşü ağır basan bir burjuva demokrasininin alacağı ortaya çıkması, İspanya Komünist Partisine, öteki Avrupa komünist partileri gibi yasal hale gelmenin yollarını aramakta elverişli bir ortam hazırlamıştır. Gerçekten de İspanya Komünist Partisinin Genel Sekreteri Santiago Carillo, Régis Debray ve Max Gallo ile yaptığı, 1974'te *Demain l'Espagne* başlığıyla Fransızca basılan, 1977'de *Dialogue on Spain* başlığı altında İngilizce'ye çevrilerek kitap halinde yayınlanan görüşmede, yasal bir parti haline gelmek için ödün vermeye hazır olduğunu ortaya koydu. O kitap üzerinde ilerde duracağımız için burada ayrıntıya girmiyoruz. İspanyol burjuvazisiyle Carillo arasındaki uzlaşma, ilk ödünü böylece Carillo'nun vermesiyle başladı. İspanya Komünist Partisini yasallığa iten öğeler arasında, İspanyol burjuvazisinin işçi aristokrasisine yeter ölçüde ödün verecek güce erişmiş olmasının ve Komünist Partisi içinde küçük-burjuva eğilimlerin ağırlık kazanmasının da payı var. Bunun yanısıra, faşizmden liberal burjuva demokrasisi düzenine geçmekte olan İspanya'da, komünistlerin iç savaş yenilgisinden bu yana, dayanakları sağlam bir devrim durumunun olmayışı da İspanya komünistlerine usanç vermiş görünüyor. Bütün bu öğeler İspanya Komünist Partisinin yasallığa yanaşmasında, başka deyişle yasallığı marksizmle takas ederek oportünizmi seçmesinde az ya da çok etkin olmuştur.

İspanya Komünist Partisinin önderi S. Carillo'nun, yasallığı ele geçirir geçirmez yayınladığı *Eurocommunism and the State* adlı kitabı, gerçekte Bernstein'ları, Kautsky'leri, Plehanov'ları aratmayacak ölçüde oportünisttir. Carillo, ki-

tabının daha ilk cümlelerinde, oportünizminin derinliğini, "... *demokrasinin koşullarına* uygun bir Komünist Partisini hazırlamaya ilişkin siyasal çalışmalar"dan⁴¹ (*italikler bizim*) sözederek ortaya koyuyor. Carillo, marksizmi çarpıtmayı amaçlamış bütün liberal küçük-burjuva aydınlar gibi, genel *soyut* bir demokrasiden sözediyor. Oysa İspanya sınıflı bir toplum olduğuna göre, Carillo'nun soyut bir demokrasi yerine, ne tür bir demokrasiden, hangi sınıf için demokrasiden sözettiğini açıkça belirtmesi gerekirdi. Carillo, sözünü ettiği demokrasinin niteliğini belirtmekten kasıtlı olarak sakınmıştır. Sakınmasının nedeni, daha sonra göreceğimiz gibi, yanlış ve çarpıtılmış özgürlük ve demokrasi kavramını sürdürmek içindir.

Carillo açıkça söylemediğine göre, sözünü ettiği demokrasinin türünü belirlemek bize düşüyor. Carillo'nun andığı demokrasi, Franco'nun faşist rejimi ardından, şimdilerde İspanya'da yerini sağlamlamaya çalışan *burjuva demokrasisidir*. Öyleyse İspanya Komünist Partisi önderinin, sözlerini, "... *burjuva demokrasisinin koşullarına* uygun bir Komünist Partisini hazırlamaya ilişkin siyasal *uzlaşmalar*" şeklinde okumalıyız.

"*Burjuva demokrasisinin koşullarına* uygun bir Komünist Partisi", devrimci *sınıf savaşımının* yerine, *sınıflararası işbirliğini* benimsemiş bir parti demektir. Carillo'nun, kendisini daha ilk satırlarda eleverdiği üzere, yapmaya çalıştığı da budur. Carillo, moda deyişle "Avrupa Komünizmi" safında yeralarak İspanya Komünist Partisini, burjuva parlamentarizminin koşul ve kuralları çerçevesinde oy almak için çalışan, devrimci sınıf savaşımını ve işçi sınıfının egemenliğini yadsımış, böylece adından başka komünizmle hiç bir ilişkisi kalmamış bir parti haline dönüştürmüştür.

Carillo, sık sık kullandığı "Avrupa Komünizmi" teriminin bilimsel değerinden kuşkulu; her ne kadar komünistler tarafından bulunmuş bir terim değilse de, genel olarak bugünkü komünist eğilimlerden birini göstermeye hizmet ettiği kanısında; "Avrupa Komünizmi" teriminin, Avrupa "kıtasının gerçeklerini yakalayıp kavramaya çalışan mo-

⁴¹ S. Carillo, *Eurocommunism and the State*, Lawrence and Wishart, Londra 1977, s. 7.

dern ilerici [!] ve devrimci [!] hareket içinde bir eğilimi tanımladığı"nı söylüyor; "Avrupa Komünizmi"nin, özünde, bütün gelişmiş kapitalist ülkeler için geçerli olduğunu ve "çağımızın karakteristiği olan devrimci sürecin gelişimini bu ülkelere uyarlayabileceği"ni yazıyor.⁴²

Okurlar anımsayacaklardır, daha önce, revizyonizmin ve oportünizmin, kapitalist mülkiyet ve üretim ilişkilerinin ve burjuva demokrasisinin bir yan ürünü olduğunu söylemiştik. Carillo, oportünizmin bugünkü türü olan "Avrupa Komünizmi"nin bütün kapitalist ülkeler için geçerli olduğunu söylerken, bu yönden hiç de yanılmıyor. Ne var ki Carillo "Avrupa Komünizmi"ni, "devrimci hareket içinde bir eğilim" diye nitelerken ve çağımızdaki devrimci gelişim sürecini "Avrupa Komünizmi"nin Avrupa ülkelerine uyarlayabileceğini söylerken, oportünizmi süsleyip-püsleyip sevimli göstermeye çalışmaktan başka bir şey yapmıyor. Başından sonuna kadar kitabının tümünde açık-seçik görüldüğü gibi, Carillo, sosyalist toplumu kurmaya değil, kapitalist toplumu, şurasından-burasından düzeltip korumaya yönelmiştir; devrimci bir sosyalist değil, reformcu bir sosyal-demokrattır. Carillo, daha sonra kendi sözleriyle belirteceğimiz üzere, işçi sınıfının egemen sınıf olarak örgütlenip devleti oluşturması gereğine inanmıyor; burjuva devletin, burjuvaziye özgü siyasal kurumların ve parlamentonun, hatta sözümona "çok partili düzen" denen, aslında hepsi burjuvazinin çıkarlarını korumaya yönelik partiler düzenini yani siyasal ikiye bölünmüşlüğü koruyarak da toplumun sosyalist bir düzene geçebileceğini iddia ediyor.

Burjuva diktatörlüğünü, reformlar ve parlamento yoluyla proletarya diktatörlüğüne çevirme hokkabazlığını, bu yüzyılın ilk çeyreği içinde Carillo'dan önce deneyenler oldu. Anlaşılan, o ülkelerin, bugün kapitalizmin en sağlam kaleleri arasında olması, Carillo'ya pek fazla bir şey söylemiyor.

Carillo, yukarıya aldığımız sözlerinde, "Avrupa Komünizmi"nin, Avrupa "kıtasının *gerçeklerini* yakalayıp kavramaya çalışan" bir eğilim olduğunu söylüyor; "Avrupa Ko-

⁴² Aynı yapıt, s. 8.

münizmi” diyor, “kendini bize bir gerçeklik olarak zorlamaktadır.”⁴³ Carillo “Avrupa gerçeği”ne bakarak, teoriyle pratiği uzlaştırmaya çalıştığını söylüyor. Bernstein’ı anımsamak elde değil. O da teoriyle pratiği uzlaştırma sevdasıyla yola çıkmıştı; o da “gerçekçilik”ten sözediyordu. Ama Bernstein hiç değilse “modası geçmiş lafbeliğini bir yana bırakmak ve gerçekte olduğu şekliyle, sosyal-demokrat bir reformlar partisi olmak” diye açıkça konuşabilecek kadar yürekliydi. Carillo ise Bernstein kadar reformcuysa da onun kadar cesaretli değildir; o yüzden olsa gerek, kendi “komünizmi”ni tanımlarken, “... bu sosyal-demokrat bir mevkie gerilemek değildir”⁴⁴ demeye özel bir özen gösteriyor. Carillo’nun, kitabının başından sonuna yapmaya çalıştığı şey, marksist devlet teorisinin bugün artık geçerli olmadığını kanıtlamaktır. Kitabının Sunuş bölümünde “Kabul edilmelidir ki” diyor, “arkadan gelen sayfalarda, devlet sorununa yaklaşım, Lenin’in 1917 ve 1918’deki tezlerinden farklıdır. O tezler Rusya’ya ve o tarihlerde teorik olarak dünyanın geri kalan kesimine uygulanabilirdi. O tezler bugün artık uygulanabilir değildir; çünkü Batı Avrupa’daki gelişmiş kapitalist ülkelerin koşullarında o tezler aşılmıştır. O tezleri uygulanabilir olmaktan çıkararak şey, ekonomik yapıda ve ilerici sosyal güçlerin nesnel genişlemesinde (nükleer enerji dahil) üretici güçlerin gelişmesinde görülen değişiklikler, sosyalizmin ve sömürgelemeden çıkmanın ilerlemesi ve İkinci Dünya Savaşında faşizmin yenilmesidir.”⁴⁵

Carillo, “devlet sorununa yaklaşımının, Lenin’in tezlerinden farklı olduğunu” söyleyerek hedefini kasıtlı olarak küçültmektedir. Gerçekte Carillonun karşı çıktığı devlet teorisini ilk kez Marx’la Engels geliştirmiştir; *Komünist Manifestosu*’nda, *Gotha Programının Eleştirisi*’nde, *Fransa’da İç Savaş*’ta, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*’nde, *Anti-Dühring*’de, mektuplarında ve daha birçok yazılarında tüm ayrıntılarıyla ortaya atıp işlemişlerdir. Marx’la Engels’in devlet teorisi, o günün Rusya’sı ya da bugünün İspanya’sı için kesilip biçilmiş giysiler değildir; kapitalist

⁴³ Aynı yapıt, s. 9.

⁴⁴ Aynı yapıt, s. 9.

⁴⁵ Aynı yapıt, s. 8, 9.

toplumdan komünist topluma geçişte, geçiş döneminin ve sonrasının teorisi. Lenin’in daha sonra yazdıkları Marx’la Engels’in devlet teorisinin, devrim içinde pişmiş bir düşünür ve önder tarafından geliştirilmesi, doğrulanması ve pratik bilgilerle zenginleştirilmesi niteliğindedir. Carillo kasıtlı olarak Marx’la Engels’in adını unutup, konuya daha çok siyasal bir renk verebilmek amacıyla, salt Lenin’in devlet teorisine karşı çıkıyor. Gerçekteyse Lenin’e olduğu kadar, Marx’la Engels’in devlet teorisine karşı çıkmaktadır. Carillo’ya göre, Batı Avrupa’daki gelişkin kapitalist ülkelerin koşulları, Lenin’in tezlerini, tarih müzesine kaldırmıştır. Ekonomik yapı değişmiştir, ilerici sosyal güçler (herhalde küçük-burjuvaziyi kastediyor) gelişmiştir, üretici güçlerde gelişme olmuştur, sosyalizm ilerlemiştir (bunu anlamak güç, çünkü sosyalist güçlerin ilerlemesi, yani dünyadaki sosyalist toplumların artması, başka ülkelerdeki sosyalist çabalara, olsa olsa olumlu katkıda bulunur, o çabaların oportünizme kaymasına değil), sömürgelemeden çıkma süreci gelişmiştir, faşizm yenilmiştir. İşte bu nedenlerle, Carillo’ya göre, marksizmin devlet teorisi, yani kapitalizmden komünizme geçişin kaçınılmaz olarak proletarya diktatörlüğü olacağı şeklindeki görüşü artık uygulanabilir değildir. Peki, Carillo, modasının geçtiğini söylediği marksist devlet teorisinin yerine ne öneriyor, onu görelim.

“Fakat bizim önerdiğimiz yolun” diyor Carillo, “vazgeçemeyeceğimiz *insan haklarını ve demokratik siyasal özgürlükleri koruyup geliştirecek olan, insanlığın gelişiminin tarihsel başarısı sosyalizmin kazanılması ve o özgürlüklere yeni ekonomik ve sosyal boyutlar katılması yolunun — bu idealin gerçekleştirilmesi için, yalnızca bizim teorisyenlerimiz tarafından biçimlendirilmiş proletarya diktatörlüğü gibi bazı formüllerden kurtulmak ya da demokratik yola saygı duyduğumuzu yeniden belirtmek yeterli değildir. Yapılması gereken şey, modern gelişmiş kapitalist toplumun ve onun dünya ortamındaki yerinin olduğu kadar, üretim araçlarında sağlanan ilerlemenin ortaya çıkardığı sonuçların ve onların yarattığı yeni sosyal yapıların evrensel bir tahlilidir. Modern devlet üzerine, özellikle onun *demokratik yoldan dönüştürülmesi* üzerine eğilimi ve aynı biçimde*

marksist düşüncelerin eleştirici yoluyla derinleştirilmesi özellikle önem taşımaktadır.

“Kapitalist devlet mekanizmasını *demokratlaştırma* ve böylece *bu mekanizmayı zora başvurarak yıkmaksızın* sosyalist toplumu kurmaya uyarlayabilme olasılığına ilişkin, sağlam, temelli bir görüş getirmediği ya hiç bir ilke tanımayan taktiklere başvurmakla suçlanacağız, ya sosyal-demokrasıyla özdeşleştirileceğiz.”⁴⁶ (*İtalikler bizim*).

Deyiş karışık olmakla birlikte, anlaşılıyor ki, Carillo için iki tür sosyalizm var: Biri “*insan haklarıyla demokratik siyasal özgürlükleri koruyup geliştirecek* ve onlara yeni ekonomik ve sosyal boyutlar katacak olan sosyalizm”, ikincisi de bunun karşıtı olan sosyalizm, yani *proletarya diktatörlüğü*... Burjuva propagandası, proletarya diktatörlüğünü oldum olası özgürlüğün karşıtı olarak gösterir. Burada kastedilen burjuvazinin sömürü özgürlüğüdür. Burjuvazinin bu propagandasında alışılmadık, yadırganacak bir yan yoktur. Ama aynı şeye bir “komünist” (!) önderin özenmesinde yadırganacak çok şey vardır. Marx, Engels ve Lenin birçok kez açıkça belirtmişlerdir. Burjuvazinin baskı aracı, sömürüyü sürdürme aracı nasıl ki burjuva devletiyse, proletaryanın burjuvaziyi baskı altına alma aracı da işçi sınıfı devleti, yani *egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryadır*. Sınıflar varolduğu sürece devlet, ne kadar sınıflar-üstü görünürse görünsün, bu sınıflardan birinin baskı aracı olmaya devam edecektir, ta ki sınıflar ortadan kalkıncaya dek. Nasıl ki kapitalist burjuva devletinde proletarya için özgürlük sınırlıysa, marksizme göre, sosyalist proletarya devletinde de burjuvazinin özgürlüğü kısıtlıdır. Bu, devlet kurumunun zorunlu sonucudur. Üstelik marksizme göre, iki devlet arasında çok önemli bir de fark vardır: Burjuva devleti sürüp gittikçe devlet de baskı aracı olarak sürgit yaşar. Oysa proletarya diktatörlüğü, kurulduğu andan itibaren silinip yok olacak biçimde kurulmuştur; baskı aracı olarak kullanılma dönemi sınırlıdır. Ortada, baskı altında bulundurulması gereken bir sınıf kalmadığı, yani burjuvazi mülksüzleştirilip sömürme olanaklarını yitirdiği ve sınıf olarak güçsüz-

⁴⁶ Aynı yapıt, s. 13.

leştiği zaman proletarya diktatörlüğü de ortadan kalkmaktadır. Kapitalizmde devlet, baskı aracı olarak süreklidir, oysa proleter baskı aracı geçicidir, ömrü kapitalizmden komünizme geçiş dönemiyle sınırlıdır.

Soruna bu açıdan bakıldığı zaman Carillo'nun “kapitalist devlet mekanizmasını *demokratlaştırma*” şeklindeki ifadesi de anlamsızlaşıyor. Bir diktatörlüğün —burjuva diktatörlüğü— baskı aracını *demokratlaştırmak* ne demektir? Carillo bununla, burjuva devlet mekanizmasını baskı aracı olmaktan çıkarmayı kastediyorsa, baskı aracı olmaktan çıkmış bir devlete gerek kalmayacağını, bir marksist olarak bilmesi gerekirdi. Carillo bir toplumdaki devletle o toplumdaki hükümet şeklini birbirine karıştırıyor. Devlet, yapısı nedeniyle her zaman bir diktatörlük aracıdır; onu denetlemekle ve yönlendirmekle görevli hükümet ise siyasal bir kurumdur. Bir toplumun hükümet şekli, o hükümetin oluşumuna göre monarşi olabilir, oligarşi olabilir, cumhuriyet olabilir; ama hükümet şekli ne olursa olsun, devlet, bir sınıfın diktatörlüğünün simgesidir. Bir toplumda demokratlaştırmadan sözedildiği zaman, ancak hükümet şeklinin, özgürlüklere daha çok yer veren bir düzene oturmasından sözedilir, yoksa zor aracının demokratlaştırılmasından değil.

Carillo, kapitalist devlet mekanizmasını hem de *zora başvurarak yıkmaksızın* “*demokratlaştıracağını*” söyleyerek, marksizmin temel ilkelerine cepheden karşı çıkıyor. Marx ve Engels, kapitalizmden komünizme geçiş döneminde, eski devlet mekanizmasının *yıkılmasını*, onun yerine yeni bir proleter mekanizmasının *konmasını* savunurken, 1871 Paris Komünü deneyimine dayanmaktaydılar, yani gerçekçiydiler. Carillo ise, kendisinden önceki revizyonistler gibi ütopyacıdır. Kapitalizmin zor gücünü, hem de proletaryanın zor gücünü kurmaya gerek olmaksızın “*demokratlaştıracağını*” söylerken, küçük-burjuvaziyi ürkütme düşüncesinden yola çıkmıyorsa, kendisine ancak ütopyacı denebilir.

1871 Paris Komünü iki aydan fazla dayanamadıysa, eski mekanizmayı yıkmaya işi yeterince sağlamlıkla yürütülemediği içindir. O olaydan bir yüzyıl sonra Şili’de aynı deneyim yineleniyse, eski mekanizmanın, yıkmaya gerek olmaksızın

zın, “demokratlaştırılabileceği” sanıldığı içindir.

Sözün başına dönelim. Carillo, proletarya diktatörlüğünü öngören devrimci sosyalizme karşı olduğuna göre, “*insan haklarıyla demokratik siyasal özgürlükleri koruyup geliştirecek* ve onlara yeni ekonomik ve sosyal boyutlar katacak olan sosyalizm”den yanadır anlaşılın. Ne var ki, saf, soyut demokrasi diye bir şey olmadığına göre, burada kastedilen “demokrasi” düpedüz “burjuva demokrasisi”dir. Şu halde Carillo, *burjuva demokrasisini koruyup geliştirecek bir sosyalizmden* söz ediyor. Gülnüçlüğün sınırını zorlamadan burada duralım ve yalnızca, Carillo’ya tam bir kavram kargaşasının egemen olduğunu söylemekle yetinelim.

Bize öyle geliyor ki Carillo, proletarya diktatörlüğünün ne olduğunu tam kavrayamamıştır ya da sözcüklerini seçerken özen göstermemektedir. Yukarıya aldığımız sözleri, bir parça da bunu tanıtıyor. Carillo, “... *proletarya diktatörlüğü* gibi bazı formüllerden *kurtulmak* ya da *demokratik yola* saygı duyduğumuzu yeniden belirtmek yeterli değildir” diyor. “*Demokratik yol*” derken Carillo’nun kastettiği şey, seçim yolundan başka bir şey olamaz. Çünkü “*demokratik yol*” derken, bir çeşit devlet demek olan proletarya diktatörlüğünün karşısındaki burjuva devletini ve burjuva düzeni içinde o devletin kurumlarının kullanılmasını kastediyorsa o zaman “yol” sözcüğünden başka bir sözcük, devlet kurumlarını anlatabilecek bir sözcük kullanması gerekirdi. Üstelik, ne kadar oportünist olursa olsun, burjuva diktatörlüğünün simgesi olan burjuva devlete saygı duyduğunu söylemesini yine de bekleyemeyeceğimize göre, Carillo bu sözleriyle, dediğimiz gibi, “seçim yolu”nu kastediyor olmalıdır. Bize, Carillo’nun proletarya diktatörlüğünü tam kavrayamadığını düşündürten de budur. Proletarya diktatörlüğü, seçim yolunun karşısındaki yol değildir, burjuva diktatörlüğünün karşısındaki devlettir, *proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlenmesi*, yani kendi devlet mekanizmasını kurmasıdır.

Bir komünist partisi seçim yoluyla ya da devrimle işbaşına gelebilir, yani devlet kudretini barışçıl yoldan ya da iç savaş yoluyla ele geçirebilir; proletarya diktatörlüğü ise ondan sonraki aşamada sözkonusudur. İktidara yeni bir sınıf

elkoymuştur, o sınıf kendi baskı aracını kurumlaştırmaktadır. Görüldüğü gibi Carillo’nun “demokratik yol” dediği seçim yoluyla, proletarya diktatörlüğü başka başka şeylerdir; birbirinin karşısında seçenek değildir.

Bir başka olasılık da şudur: Carillo “*demokratik yol*” derken, seçim yolunun yanısıra burjuva parlamenter düzenini kastetmiş olabilir. Bu durumda da marksızmin devlet teorisini tümüyle yadsımaktadır. Çünkü parlamento, burjuva devletin temsil kurumudur; gerçi devlet mekanizmasını denetlemek ve yönlendirmek üzere kurulmuştur ama, devlet kurumlarının dışında ve ötesinde olduğu söylenemez. Bu kurumun seçim yoluyla ele geçirilmesi ve devlet mekanizmasının o yoldan denetlenerek “*demokratlaştırılması*” Carillo ütopyacılığının bir başka görünümüdür. Çünkü burjuva toplumunun siyasal kurumları, ancak burjuvazinin kullanımı içindir. Bu kurumlardan biri, karşı sınıfın kullanımına geçtiği zaman, öteki burjuva kurumlarıyla, yani devletle çelişki kendini kaçınılmaz olarak gösterir. Proletaryanın eline geçen parlamento, devlet mekanizmasını yasalar yoluyla proletarya devleti haline getirmekte ileri giderse, yani parlamentoyla öteki devlet kurumları arasındaki çelişki keskinleşirse, sonunda o çelişki çatışmaya döner ve bu çatışma genellikle, devletin zor gücünü elde tutan sınıfın (örneğin burjuvazinin) utkunluğuyla sonuçlanır. Şili’de tanık olduğumuz olay budur.

Carillo’yu okumaya devam edelim:

“Kapitalist devlet bir gerçekliktir. Bu devletin bugünkü karakteristikleri nelerdir? Nasıl dönüştürülebilir? Bizim *demokratik, çok partili, parlamenter yoldan* gerçekleştirmeyi önerdiğimiz devrim dahil, her devrimin sorunu budur.”⁴⁷ (*İtalikler bizim*).

Carillo görünüşe göre “demokrasi” sözcüğüne karasevdalı; hangi sınıf için olduğuna aldırmaksızın varsa da yoksa da demokrasi diyor, her şeyi demokratlaştırmaktan söz ediyor; ama galiba parlamentoyu demokratlaştırmaya pek o kadar meraklı değil; ya da parlamentoda, herkesin, dileği gibi olmasa bile, aşağı-yukarı özgürce konuşabilmesini

⁴⁷ Aynı yapıt, s. 13.

demokrasi açısından yeter sayıyor. Oysa, parlamento, dediğimiz gibi, burjuva devletinin kurumudur, orada ancak burjuva siyaset adamları özgürce konuşabilir; her şeyden önce proletaryanın sözcüleri o parlamentoda bir burjuva siyaset adamı kadar özgürce konuşamazlar; konuştuklarını varsayacak bile, o konuşmalar devrimci birikimi sağlama yönünde değil de Carillo'nun yaptığı gibi, varolan burjuva düzenini şurasından-burasından düzelterek korumaya yöneldikçe, çare değildir; üstelik proletarya temsilcilerinin parlamentoda özgürce konuşabilmesi, sonunda devlet iktidarının işçi sınıfına geçmesine yolaçmayacaksa, leyleğin laklaka özgürlüğünden daha değerli sayılamaz. Şu halde önemli olan, burjuva devletinin parlamentosunda özgürce konuşabilmek ve o burjuvazinin devletinde ufak-tefek düzeltmeler başarmak değil, fakat burjuva devletinin parlamentosunu, işçi sınıfının temsil sistemini ve genel olarak sosyalizmi anlatmak için bir kürsü olarak kullanmaktır. Burjuvazinin temsil düzeni olan parlamenter düzen, genel oya karşın *sınırlıdır*, dardır; oy veren emekçi yığınların yönetime katılmasını, kararları bizzat almasını engeller. Elbette proletarya devletinin de temsil kurumları olacaktır; ama böyle bir devlette demokrasi, burjuva devletinin tersine, emekçi yığınlar için demokrasi demek olduğuna göre, demokrasinin geniş bir tabana oturabilmesi, temsil sisteminin yaygınlığına bağlı olacaktır. Bu açıdan, insanlığın deneyimle bulduğu en iyi örnek, Paris Komünüdür.

Carillo ise demokrasiye âşık olduğu halde, burjuva parlamentosunun *sınırlı* temsil düzeniyle yetinmeyi yeğ tutuyor. Burjuva parlamentosuna komünist partilerin ya da daha genel bir ifadeyle işçi sınıfı partilerinin girmesi, bu sınırlı temsil düzenini, geniş tabanlı bir temsil düzenine çevirmeye yeterli değildir. En alt üretim birimlerinden başlayarak, emekçi halk yığınları yönetime bizzat katılmadıkça, kararları bizzat almadıkça, parlamentoya işçi sınıfı partilerinin girmesi, temsil düzenini demokratlaştırmaya yetmez. Carillo'nun anlamak istemediği, ya da anlamaz görüldüğü budur.

Bu bölümün başında, İspanya Komünist Partisini oportünizme kaydıran öğelerden birinin, çeşitli nedenlerin yanı-

sıra, uzun yıllar yasadışı kaldıktan sonra, devrim durumunun yakın görünmediği bir ortamda yasallık arayışı olduğunu, bir usanmışlığın ürünü olduğunu söylemiştik. Carillo'nun şu sözleri bu görüşü doğruluyor:

“İspanya'daki tutucu güçler, karşılarında, İspanyol devrimini daha önceki devrimlerin basit bir ikinci nüshası gibi görmeyi sürdüren, eskimiş tutumlara katılıkla sarılan, dogmatik, sekter bir Komünist Partisi bulmaktan mutluluk duyarlardı. Böyle bir parti, darbe yemeye büyük ölçüde açık olurdu; tecrit edilmişlikten sıyrılmaya ve gecekonduşundan çıkma gücünde olamazdı; siyasal gelişmede kendi izini bırakamaz, büyük bir devrimci güç olamaz, ülkenin yaşamında işçi sınıfının egemenliğini sağlamca kurmaya katkısı olamazdı. Gericiliğe bu zevki tattırmayacağız.”⁴⁸

Carillo bu sözlerinden hemen önce de “bazı kavramları ılımlı hale getirdiğini”⁴⁹ söylüyor. Demek ki Carillo, tutucu güçlere dogmatik görünmemek için böyle yapıyor. Eğer onlara katı görünürse, İspanya Komünist Partisinin büyük bir devrimci güç olamayacağını, işçi sınıfının egemenliğini kuramayacağını iddia ediyor. Demek ki işçi sınıfı partisinin devrimci bir güç olması da, işçi sınıfının egemenliğini kurması da, siyasal yaşamda izini bırakması da, emekçi yığınları örgütleyip devrimci atılımlarda bulunmasına değil, fakat tutucu çevrelere sevimli görünmesine bağlı. Bari boyuna bir de şirinlik muskası assa diyesi geliyor insanın. Görüldüğü gibi Carillo'nun İspanyol toplumuna getirdiği şey, icazetli sosyalizmdir. Yukarıya aldığımız sözleri, Carillo'nun, icazetli sosyalizmi, devrimci sosyalizme yeğ tuttuğunu gösteriyor. İcazetliliği, Komünist Partisinin tecrit edilmişlikten çıkması için isteyecek kadar ileri götürmüştür. Bir komünist parti devrimci yöntemlerle çalışacak ise, gerici burjuvaziden icazet almasına gerek yoktur. Çalışmalarının etkinliği, yani “ülkenin siyasal yaşamında iz bırakması, devrimci bir güç haline gelmesi, işçi sınıfının egemenliğini kurması”, hepsi, hepsi bizzat o partinin emekçi yığınları örgütleyebilme ve devrime götürebilme yeteneğine bağlıdır, gerici burjuvaziden izin almasına ya da ona sevimli görünmesine de-

⁴⁸ Aynı yapıt, s. 19.

⁴⁹ Aynı yapıt, s. 17.

ğil. Ancak bir komünist partisinin bu yolda başarı kazanması, yani tecrit edilmişlikten kurtulup emekçi yığınların partisi olması, tutarlı olmasına, marksist bir dünya görüşünü, şaşmaksızın sürdürmesine bağlıdır. Yok eğer bunu yapamayacaksa ve burjuvazinin yanında ikincil bir güç olarak kalmaya razıysa, gerici burjuvaziden izin alması, ona sevinli görünmesi, ancak o zaman gerekir. Carillo'nun yaptığı ikincisidir.

Carillo'nun hangi tür burjuvaziden icazet istediğini de kitabımın daha sonraki sayfalarından öğreniyoruz. İspanyol Komünist Partisinin önderi, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in devlet anlayışını özünde kabul ediyor; devletin, bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde egemenliğini kurma ve sürdürme aracı olduğunu itiraf ediyor; Gramsci ve Althusser gibi yazarların, maddî zora başvurmayan ideolojik mekanizmaları, örneğin dinsel kurumları, eğitim mekanizmasını, aileyi, hukuk kurumlarını, siyasal mekanizmayı, basın-yayın organlarını, devlet mekanizması denen zor gücüne eklediklerini belirtiyor; buna kapitalist devletin giderek daha geniş ölçüde edinmeye başladığı bir boyutun, iktisadî gelişmeyi denetleme boyutunun eklenmesi gerektiğini yazıyor. Carillo'ya göre, devletin iktisadî gelişmeyi, giderek daha çok denetler halle gelmesi, bilimsel ve teknolojik devrimin ürünüdür. Bilimsel ve teknolojik devrim kapitalizmin altın çağında tanık olunan serbest rekabete son vermiş, tekelci kapitalizmin gelişmesine, dolayısıyla devletin, tekelci burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bir devlet haline gelmesine yolaçmıştır. Carillo şöyle sürdürüyor sözünü:

"... Bugün devlet, her zamankinden daha açıklıkla, bütün alanlarda, özellikle ekonomi alanında *yönetmen (director)* devlet olarak görünüyor. Fakat bu devlet artık burjuvazinin tümünün çıkarlarına hizmet eden bir devlet değil, burjuvazinin, yalnızca büyük tekelci gruplara egemen olan—ekonomik yönden önemli, fakat insan olarak çok az sayıda olan— parçasının çıkarlarına hizmet eden bir *yönetmen* devlet olduğu için, bu tür bir devlet oluşu nedeniyle, karşısında yalnızca ileri proletaryayı değil, fakat aynı zamanda burjuvazinin bir bölümü dahil, geniş sosyal sınıf ve tabakaları buluyor; toplumun daha büyük bir kesimiyle doğ-

rudan çatışmaya giriyor. (...) Tekelci gruplarla toplumun geri kalan kesimi arasındaki çelişki, toplumun geri kalan kesimiyle devlet iktidarı arasındaki çelişkide somutlaşıyor. (...) *Devlet* giderek daha az *herkesin devleti*, fakat daha çok *az sayıda insanın devleti* haline geliyor."⁵⁰

İlk bakışta son derece devrimci gibi görünen bu lafların gerisinde gizlenen gerçek niyet, devrimci sınıf savaşımı değil, sınıflararası reformcu işbirliğidir, başka deyişle emekçi sınıfın sömürülmesinin sürmesine izin vermek demektir.

Bu konu üzerinde durmadan önce, bir noktayı, şöyle geçerken belirtelim. Yukardaki sözleri, çokuluslu şirketlerin ve tekelci sermayenin devcesine boyutlara ulaştığı Birleşik Amerika'da bir marksist yazsa, belki bir ölçüde daha anlamlı olurdu. Ama İspanya gibi, Avrupa'nın görece olarak yoksul ülkelerinden birinin "Komünist Partisi"nin önderi yazdığı zaman, en azından yapay ve gerçek-dışı görünüyor. Ama bunu unutalım.

Nedir Carillo'nun yaptığı? Carillo kapitalist burjuvaziyi ikiye ayırıyor: Tekelci burjuvazi, serbest rekabetçi burjuvazi. Her şeyden önce tekeller hakkındaki tahlili doğru değildir. Tekeller, geçen yüzyılın sonlarına doğru gelişmeye, oluşmaya başlamış, bu yüzyılın başlarında ergenliğe kavuşmuştur. Tekeller, Carillo döneminin ürünü değildir. Lenin önemli yapıtlarından birinde, *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Emperyalizm*'de tekellerin nasıl doğup geliştiğini anlatır. Lenin bu yapıtı ortaya koyduğu zaman tekeller olgunluk çağına erişmişlerdi; elattıkları alanlarda serbest rekabeti ortadan kaldırmışlardı. Ama Lenin bu duruma bakarak kapitalizmi, tekelci olup olmayışına göre iyi ve kötü kapitalizm, burjuvaziye de tekelci olup olmayışına göre, iyi ve kötü burjuvazi diye ayırmayı düşünmemiştir. Carillo'nun yaptığıysa budur; kapitalist burjuvaziyle uzlaşmasını gözlerden saklayabilmek için, burjuvaziye tekelci olan ve olmayan diye ikiye ayırıyor; tekelci olmayanın üzerine kanat gereceğini, tekelci kapitalizmi ise yoketmeye çalışacağını söylüyor. Geçmişte burjuvaziye yanaşıp onunla işbirliği yapan "sosyalist" çok görülmüştür ama, serbest rekabetçi ma-

⁵⁰ Aynı yapıt, s. 24, 25.

sum kapitalistleri, tekelci *haydut* kapitalistlere karşı koruyucu kanatları altına alan ilk “sosyalist” olma unvanını herhalde Carillo kazanmış olmalıdır. Kaldı ki kapitalizmi tekelci olan ve olmayan diye ikiye ayırmak ve tekelci olanına karşı savaş ilân etmek de gerçekçi ve sonuca götürücü değildir, çünkü tekeller, kapitalist düzenin doğal ürünüdür. Bugünün tekellerini ortadan kaldırdığımızı varsayalım. Günümüzdeki serbest rekabetçi kapitalizmin yarım büyüyüp tekelleşmeyeceğini kim temin edebilir? Britanya’da tekellerle savaş yasası, tekellerin kurulmasına engel mi olmuştur? Tekellerle savaşın tek yolu vardır: Kapitalizmin kendisiyle bir bütün olarak savaş.

Carillo, teknik ve bilimsel devrimin, tekelci sermayeyi çok zenginleştirdiğini, böylece *ezilenler* arasına serbest rekabetçi burjuvazinin ve serbest rekabetçi kapitalizmin de girdiğini söylüyor. Serbest rekabetçi kapitalizmi korumanın bir komünist partisinin tasası haline gelişi, sanırız ilktir. Burjuvaziye korumanın komünist partilerinin boynuna borç olduğu nerede görülmüştür?

Yukarıya aldığımız sözleri, Carillo’nun devlet konusundaki görüşlerinin açık-seçik belirmemiş olduğunu bir kez daha kanıtıyor. Carillo, tekelci kapitalizmin gelişmesi sonucu, devletin, *herkesin devleti* olma niteliğinin giderek azaldığını yazıyor. Oysa sınıflı toplumlarda devlet hiç bir zaman *herkesin devleti* olmamıştır, olamaz. Devleti ortaya çıkaran şey sınıfların varlığıdır. Sınıflar olduğu sürece, devlet o sınıflardan birinin devleti olarak kalacaktır. Kapitalizmden komünizme geçişte kurulan geçici devlet, yani proletarya diktatörlüğü de herkesin devleti *değildir*. O da bir sınıfın baskı aracıdır. Ortadan kalkıncaya kadar da zor gücü olarak kalmaya devam edecektir.

Carillo, bunları biliyorsa o zaman da bir sınıfsal denge hesabından yola çıkıyor, yani alelâde bir burjuva siyaset adamı gibi davranıyor demektir. O zaman da hesabı şu olmak gerekir: Tekelci sermayenin büyümesine yolaçan bilimsel ve teknolojik devrim (yani işçinin aynı iş-zamanı içinde daha çok üretme ve kapitalistin cebini daha çok doldurmasına yolaçan bilimsel ve teknolojik gelişme), burjuvazinin buyruğundaki devlet mekanizmasının bürokratik yüzü-

nü değiştirmiştir. Bilim ve teknolojiyle ilintili olan görevliler, bu mekanizmada daha etkin hale gelmişler, daha büyük ölçüde söz ve karar sahibi olmuşlardır. Bilimsel ve teknolojik gelişme sayesinde üretkenliğin artması sonucu, daha az sayıda işçinin ürettiği, üretime doğrudan katılmayan daha çok sayıda kişiyi doyurabilir hale geldikçe, devlet ve genel olarak yönetim mekanizması içinde, bir yandan “beyaz yakalı işçi” sayısı artmış, bir yandan da söz ve karar yetkisi yavaş yavaş bilimsel ve teknik personele kaymaya başlamıştır. Bu gelişmenin doğal sonucu, küçük-burjuva tabakasının önemli ölçüde genişlemesidir. İşte Carillo’nun işbirliği yapmaya yöneldiği tabakalardan biri de budur. Nitekim daha sonra göreceğimiz gibi, “kültür kuvvetleri”yle işbirliği derken, kastettiği tabaka daha çok bunları kapsamaktadır. Ama bürokraside böyle bir değişiklik olması, ne devleti kapitalist burjuvazinin devleti olmaktan çıkarmıştır, ne de tekelci burjuvazinin devletten daha çok yararlanması, serbest rekabetçi burjuvaziye melek haline getirmiştir. Devlet yine, tekelcisiyle, serbest rekabetçisiyle burjuvazinin devletidir.

Kaldı ki, tekelci kapitalizmin gelişmesi, küçük ve orta boy sermayeyi de silip yoketmemiştir. Küçük ve orta boy sermaye yine ayaktadır; bu kez tekelci sermaye, belli işlerin görülmesinde, belli malların üretiminde küçük ve orta boy sermayeyi bir çeşit müteahhit olarak kullanmaktadır. Aralarındaki müteahhitlik anlaşması, aslında artı-değerin paylaşılması anlaşmasıdır. Hangisinin ne kadar pay alacağı, onları ilgilendiren bir iştir. Carillo’yu ilgilendiren şey ise, bunlardan birine kanat germek değil, artı-değeri sömürmelerine karşı çıkmak olmalıydı.

Biraz da Carillo’nun şu ünlü “kültür kuvvetleri” üzerinde duralım. Carillo’ya göre, tekelci kapitalizmin gelişmesinin devlet yapısında yarattığı değişiklik, devletin ideolojik mekanizmalarına, kiliseye, eğitime, hukuka, yayın organlarına, aileye yansımıştır. Kapitalizm temel değerleri yadsıdığı için, kilise artık kapitalizmi tutmamaktadır. Kitlesel eğitim, eğitimi egemen sınıfların ayrıcalığı olmaktan çıkarmıştır. Aile büyük bir değişim içindedir; kadının toplumdaki yeri büyük ölçüde değişmiştir. Hukuk gerçi henüz

kapitalist mülkiyeti haklı görmeye ve güvence altında tutmaya devam etmektedir, ancak hukuk sisteminin mevcut devlet karşısında bağımsızlığından kuşku duyan bir anlayış gelişmektedir; bu, adaletle devlet arasında bir çatışmaya yolaçacaktır. Her ne kadar siyasal iktidar değişmedikçe basın-yayın organlarında köklü bir değişim beklenemezse de, radyo ve televizyonun demokratik bir denetim altında olması savaşımı, radyo ve televizyonla ifade edilebilmektedir; gerçek bir basın özgürlüğü için yasalarla güvence sağlanması, bu ideolojik mekanizmalar içinde bir savaşım verilmesi olanağını sağlamaktadır.

Carillo, kilisesiyle, eğitim kurumlarıyla, hukukuyla, basın-yayın organlarıyla bütün bu ideolojik mekanizmayı tekelci kapitalizmin devlet gücüne karşı çevirecek bir devrimci strateji uygulanmasını öneriyor.⁵¹ Devrim stratejisi, devrim için bu güçlerden yararlanma çerçevesinde olduğu sürece, buna kimse karşı çıkmaz. Ancak Carillo'nun yaptığı, bu güçlerden yararlanmak değil, bu güçlere teslim olmaktır. Bakın ne diyor:

“İşçi sınıfının kaderini, tekelci olmayan geniş sosyal sınıfların kaderiyle bağlamak zorunludur. *Sosyalist devrim artık yalnızca proletarya için değil, fakat nüfusun engin bir çoğunluğu için de bir zorunluktur.*”⁵²

Bu alıntıda açıkça görüldüğü gibi, Carillo'nun yapmak istediği şey, proletaryayı, “kader birliği” maskesinin ardına gizlenerek, düpedüz kapitalist burjuvazinin yedeğine almaktır, küçük-burjuva ideolojisinin tutsağı haline getirmek. “Tekelci olmayan geniş sosyal sınıflar”la Carillo kimleri kastediyor? Her şeyden önce tekelci kapital düzeyine çıkmamış kapitali, yani kapitalist burjuvazinin bir kesimini kastediyor; sonra kilisesiyle, üniversiteleriyle, yayın organlarıyla, serbest meslek sahipleriyle, devlet bürokrasisinde yer almış bilim adamıyla, teknik personeliyle küçük-burjuvaziye kastediyor. İşçi sınıfının *kader birliği* yapmasını istediği sınıf ve tabakalar bunlardır. Bu *kader birliği* siyasal bir güç haline nasıl gelecektir? Bütün bu sınıf ve tabakalar bir komünist partisinde mi birleşecektir, yoksa onları

⁵¹ Aynı yapıt, s. 27, 28.

⁵² Aynı yapıt, s. 40.

temsil eden çeşitli partiler arasında bir güçbirliği mi kurulacaktır? Carillo bunu da söylüyor:

“Bugünkü koşullar altında, kapitalist rejimi yüce tutan ideolojik-siyasal mekanizmayı değiştirmeye giden tek yol siyasal, sosyal ve kültürel savaşım araçlarıyla, kuvvetler arasında yeni bir oransal bağlantı (*correlation*) kurulmasıdır. Bu yeni bağlantı sosyalist ve sosyal-demokrat partiler içinde özden sosyalist tutumların ve hıristiyanlık hareketindeki ilerici akımların güçlendirilmesini ve teşvik edilmesini gerektirir.”⁵³

Kısacası, sosyalist ve sosyal-demokrat partilerle, arkasına kilise gücünü almaya çalışan “ilerici hıristiyan hareket” arasında bir çeşit seçim bağlaşımı, (belki de ortak bir program bağlaşımı) kurmayı öneriyor Carillo. Ne var ki sosyalist ya da sosyal-demokrat partilerin böyle bir bağlaşımaya girecek bir yapıda olup olmadıklarından tam emin değil. O nedenle özellikle, İspanyol Sosyalist İşçi Partisini (PSOE) kastettiği açıkça belli olan bir deyişle, partiler içinde “özden sosyalist tutumların güçlendirilmesi”ni salık veriyor. Genellikle Sosyalist Parti kısa adıyla anılan PSOE, daha önce, burjuvazinin gözünde itibara erebilmek umuduyla Komünist Partisine açıktan karşı çıkmıştı. Carillo, yeniden aynı durumla karşılaşmaktan korkuyor anlaşılır.

Carillo böyle bir bağlaşımı, daha çok bir seçim bağlaşımı olarak ilkin 1974'te Regis Debray ve Max Gallo'yla yaptığı görüşmede öne sürmüştü. Carillo'nun o zaman bu partiler ve gruplar arasındaki ortak noktalar olarak öne sürdüğü noktalar şunlardı: Faşist diktatörlüğün kaldırılması, geçici hükümet, af ve siyasal özgürlükler ve seçim. Franco dönemi sona erdi, af çıkarıldı, siyasal özgürlükler sağlandı, seçim yapıldı. İşte bu nedenle şimdi Carillo'nun önerdiği bağlaşımın, daha çok, Fransa'daki ortak sol programa benzer bir ortak program bağlaşımı biçimine bürünmesi gerekiyor.

“Bu çerçevede içinde” diyor Carillo, “işçi sınıfı, kültürün ileri güçleri ve özellikle biz komünistler [!], toplumun çoğunluğu adına konuşmaya alışmalıyız, yani toplumun so-

⁵³ Aynı yapıt, s. 41.

runlarını bir bütün olarak ele almalı, düşünmeliyiz. Egemen bir yer tutmanın önkoşulu budur.

"Bu alanda burjuva partileri, genellikle bizden baskın çıkmışlardır.

"... Öte yandan, değişimden ve devrimden yana olan kuvvetler, her zaman bir sınıf adına, proletarya adına konuşma eğilimindedirler.

"Zaman zaman sözünü ettikleri proletarya, gerçekten varolan, gelişme derecesi farklı, bazıları ilerlemiş, bazıları geri olan proletarya değildir, efsanevi, kurgusal bir proletaryadır, tarihsel görevinin bilincine ermiş bir bloktur. Masalın sonundaysa, Tanrının işlemeyen, bir çeşit metafizik parmağı haline gelir. Fakat bu kişiler, toplumun geniş çoğunluğu adına, ulus adına konuşmayı öğrenmelidirler."⁵⁴

Her şeyden önce şu çoğunluk-azınlık konusu üzerinde duralım. Carillo, "toplumun çoğunluğu adına konuşmaya alışmalıyız" diyor. Bir zamanlar Kautsky de "Sömürücüler her zaman nüfusun küçük bir azınlığı olmuşlardır"⁵⁵ der ve çoğunluk adına konuşma iddiasıyla ortaya çıkardı. Peki ama, Carillo'nun da itiraf ettiği gibi, bu alanda burjuva partileri her zaman baskın çıkıyor; hep çoğunluk adına konuştuklarını öne sürüyorlar. Bir ulusun çoğunluğu burjuva partilerine oy verdi diye, nasıl ki kapitalist burjuvaziyi çoğunluk saymıyor ve bunun aldatıcı bir görünüm olduğunu söylüyorsak, Carillo da çoğunluk adına konuştuğu zaman, işçilerle yoksul köylüleri arkasına alarak gerçekten ulusun emekçi çoğunluğu adına konuştuğunu göstermedikçe, onun yaptığının da aldatıcı olduğunu söylememiz gerekir.

Aslında işçilerle yoksul köylülerin oluşturduğu emekçi çoğunluk kastedilmediği sürece, çoğunluk-azınlık ayrımı her zaman yanıltıcı sonuçlara götürebilir. Marksistçe olanı, sömüren-sömürülen ayrımına dayanmaktır. Carillo, içine burjuvazinin bir kesimiyle küçük-burjuvaziyi de kattığı çoğunluktan sözedecek yerde, işçi ve köylüleri kapsayan emekçi çoğunluktan söz etmelidir. Sömüren-sömürülen ayrımına dayanmanın marksist bir tutum olmasına karşılık, çoğun-

⁵⁴ Aynı yapıt, s. 41, 42.

⁵⁵ K. Kautsky, *Proletarya Diktatörlüğü*, Viyana 1918, s. 14'ten; Lenin, *The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky*, s. 26.

luk-azınlık gibi yapay ayrımlara dayanmak, liberal, burjuva demokratik bir tutumdur.⁵⁶

Carillo bir de "toplumun sorunlarını bir bütün olarak ele almak"tan söz ediyor. Oysa sınıflı toplumlarda sorunlar hiç bir zaman, toplumun tümünün sorunu değildir, ya egemen sınıfın sorunudur, ya ezilen sınıfın sorunu. Toplum sorunlarını bir bütün saymak burjuvaziye özgüdür. Carillo, burjuva partilerinin bu konuda baskın çıktığını söylüyor ve anlaşılabilir onlarla yarışa giriyor.

Yukarıya aldığımız sözlerinin sonunda Carillo, proletaryadan da küçümser bir edayla söz ediyor. Proletarya soyut bir kavram değildir, gayet doğal olarak proletarya içinde geri olanı vardır, ileri olanı vardır; sınıf bilincine ulaşmış olanı vardır, ulaşmamış olanı vardır; sınıf bilincine ermiş proletaryadan sözedildiği zaman kastedilen blok, proletaryanın öncüsü, yani işçi sınıfının partisidir. Onunsa, Tanrının "işlemeyen bir çeşit metafizik parmağı"ndan farklı bir şey olduğunu, yeryüzünde bugün nüfusun üçte-birini aşkın bir insan topluluğunun sosyalizme geçmiş olması da tanımlamıyorsa, hiç bir şey tanımlayamaz.

Carillo'nun "kültür kuvvetleri" diye nitelediği, tanımı pek de açık olmayan muhayyel "çoğunluğu" arasında yer alan "üniversite bitirmiş kişiler" gerçekte bir tabaka oluşturmaz, ama gelişme ve bilinç dereceleri farklı da olsa proletarya bir sınıf oluşturur. Üstelik kapitalist toplumda tek devrimci sınıf, o "kültür kuvvetleri" değil, proletaryadır. Proletaryayı devrimci sınıf haline getiren şey, kapitalist mülkiyet ve üretim ilişkilerinden başka bir şey değildir. İşçilerin ortak yanı, gelişme ve bilinç dereceleri değil, sömürülenleridir. Onları devrimci bir sınıf olarak biraraya getiren de budur. Ne var ki Carillo, yola, bu gerçeği yadsıma kararıyla çıkmıştır. O nedenle de amacı, proletaryayı devrimci bir sınıf savaşımı için örgütlemek değildir, ondan, öteki burjuva partileri gibi bir oy deposu olarak yararlanmaktır. "Bugün üstesinden gelmemiz gereken sorun" diyor Carillo, "toplumun ideolojik mekanizmalarında, devrimci [reformcu diye okuyunuz] fikirler için, olabildiği ölçüde yer kazanmaya savaşmalıyız. Bunu kilisede olduğu kadar, eğitimde, kül-

⁵⁶ Lenin, *The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky*, s. 26.

türde, siyasal güçler arasındaki ilişkiler sisteminde, haberleşme araçlarında, vb. yapmalıyız.”⁵⁷

Carillo böylece “yeni bir *tarihsel blok*” fikrini öne sürüyor; Marx’ın, Engels’in, hatta Lenin’in günlerinde bu fikrin ütopya sayılabileceğini söylüyor ve şöyle diyor:

“Fakat Marx’la Engels’in gününde ütopya olan şey bugün artık ütopya değildir. Çünkü, gerçi proletarya ana devrimci sınıf olmaya devam ediyorsa da artık *tek devrimci sınıf değildir*; başka tabakalar, başka sosyal kategoriler, kendilerini nesnel olarak sosyalist perspektif içine yerleştiriyorlar ve yeni bir durum yaratıyorlar. Bu, soyut teorik bir fikir değil, pratik bir gözlemdir.”⁵⁸ (*İtalikler bizim*).

Carillo’nun “partik gözlemi”ni desteklemek için, kitabının başından sonuna kadar tek bir olumlu kanıt göstermediğini eklemekten geçmeyelim. Eğer kanıt sayılabılırsa, Carillo’nun gösterdikleri şunlardır: Birkaç piskopos, “kapitalizm temel değerlerin yadsınmasıdır” demişlerdir; üniversite öğrenimi üst sınıfların ayrıcalığı olmaktan çıkmış, geniş yığınlara yayılmıştır, bunun sonucu olarak üniversite, devrimci siyasal güçlerin eylemlerinde ayrıcalıklı bir yer kazanmıştır; bazı hukukçular hukuk sisteminin burjuva devletinden bağımsızlığı konusunda ciddi kuşku beslemeye başlamışlardır. İşte Carillo, bu ve buna benzer öznel değişimleri, koskoca, nesnel bir proletarya gerçeğinin karşısına koyuyor ve salt küçük-burjuvazinin ve kapitalist burjuvazinin güvenini kazanma uğruna, temel marksist doğruları alabildiğine yadsıyor. Sınıflı toplumu yaratan şey, birkaç din adamının sözleri, üniversiteyi bitirenlerin sayıca artması, hukukçuların düzenden kuşku duymaya başlaması değil, mülkiyet ve üretim ilişkilerinin belli bir gelişme aşamasına ulaşmasıdır. Carillo, İspanya Komünist Partisini, oy için yarışan bir parti haline getirirken bunu unutuyor.

Proletaryanın partisine ve o partinin devrimdeki rolüne ilişkin marksist anlayış da Carillo’nun elinde gerçek şeklini değiştirmekte, liberal, küçük-burjuva kavramlarıyla birleşerek tanınmaz hale gelmektedir. Carillo, sosyalist toplumun tek parti anlayışını kasıtlı olarak demokrasinin kar-

⁵⁷ Carillo, *Eurocommunism and the State*, s. 44.

⁵⁸ Aynı yapıt, s. 44, 45.

şıtı şeklinde göstermek için çarpınmaktadır. Oysa, sosyalist demokrasiyle burjuva demokrasisinin parti kavramına verdikleri anlam birbirinden çok uzaktır. Burjuva demokrasilerinde devlet mekanizması vardır, parlamento vardır, siyasal partiler vardır. Görünüşte devlet, partilerin ve sınıfların üzerindedir; gerçekteyse egemen sınıfların çıkarlarının bekçisidir. Görünüşte siyasal partiler, devlet mekanizmasının denetim ve yönlendirilmesini ele geçirmek üzere seçimlerde yarışır ve parlamentoda çoğunluğu kazanmaya çalışırlar; teorik olarak bu yarış bir komünist partisinin kazanması da olasıdır; gerçekteyse kapitalist toplumun baskı ve ikna kurumları öylesine egemendir ki, bu yarış her zaman burjuvazinin çıkarlarını gözetten tutucu ya da sosyal-demokrat partiler kazanır. Böylece, komünist partisinin yarışmasına da izin vererek tüm güldürüye bir özgürlük ve demokrasi görünümü katan kapitalist burjuvazi *kendi* devlet mekanizmasını, *kendi* parlamentosunda, *kendi* siyasal partileri eliyle yürütür, denetler, yönlendirir, işletir. Bu mekanizmanın denetim kurumu olan parlamento bir işçi sınıfı partisinin eline geçerse ne olup bittiğini, Şili örneği göstermiştir.

Kapitalizmden komünizme geçişte, geçiş döneminde proletaryaya önderlik eden işçi sınıfı partisine gelince... Marx, Engels ve Lenin böyle bir partiyi, burjuva demokrasilerindeki partiler gibi düşünmüş değildirler. Proletarya diktatörlüğünün egemen olduğu o geçiş döneminde, marksizm göre, işçi sınıfı partisi, devletin, yani *egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın* çekirdeğidir. Geçiş döneminde devlet, sınıfların üstünde ya da dışında bir mekanizma değildir, sınıflardan birinin ta kendisidir. Marksizm, kendi devlet teorisini kurarken, burjuva düzeninin ikiyüzlülüğünü ta başından reddetmiştir.

Peki, proletarya devlet demek olduğuna ve işçi sınıfı partisi de onun çekirdeğini oluşturduğuna göre, bu mekanizmanın ve çekirdeğin denetimi nasıl olacaktır? Sovyetler Birliği bu soruya, Komüne çok yakın bir temsil örgütü olan sovyet (meclis) sistemiyle karşılık vermiştir. İşçi ve köylü sovyetleriyle ve oradan başlayarak oluşturulan merkez temsil organlarıyla denetim ve yönetim zinciri kurulmuştur. Bu nedenle sosyalist toplumlarda, işçi sınıfı partisi seçim için

yarısan bir parti olmaktan çok, kollektif bir önderdir.

Carillo kapitalist burjuvaziye, özel girişkiyi (teşebbüs) ayakta tutma niyetinde olduğunu açıkça söylediğine göre, “Avrupa komünizmi göstermelidir ki, Batı Avrupa ülkelerinde sosyalist güçlerin utkunluğu, Sovyet modeli olan tek parti modelinin yayılması anlamına gelmeyecektir”⁵⁹ gibi bir güvence vermeye pek gerek duymamalıydı. Yalnızca bu güvenceyle yetinmemiş, daha birçok yerde burjuva partilerin yarışına açık bir düzenin sürdürüleceğini belirtmiştir. “Bu devlet kavramı” [burjuva partilerine açık devlet kavramı] diyor, “parti mekanizması demek olan devlet mekanizması fikrinden vazgeçilmesi anlamını da kapsar; sorun her an, halkın seçimle gelmiş temsilcilerine sadakatle itaat edecek bir devlet mekanizması yaratmaktır.”⁶⁰

Görüldüğü gibi Carillo, proletaryanın devletinden yana değildir; marksizmin bu ilkesini benimsemiyor; onun yerine, komünist partisini de öteki partilerle eşitleyen, komünist partisini burjuva devlet düzeni çerçevesine yerleştiren, bugüne dek insanlığın deneyiminden geçmemiş bir hadım düzen öneriyor. Bu hadım devlet düzeni, ne burjuva devlet düzenidir, ne proleter devlet düzeni. Carillo’nun şemasında devlet sınıflar-dışıdır, sınıfsızdır. Carillo sınıflardan ayrı bir devlet düşünüyor. Yukarda Carillo’nun, Lenin’in devlet teorisini yadsıyarak kendi devlet şemasını ortaya koyma kararıyla yola çıktığını, kendi sözleriyle belirtmiştik. Carillo gide gide bir arpa boyu yol gitmiş, marksizmi yadsıyayım derken, insanlığın Paris Komününden bu yana; bu alanda elde ettiği deneyimleri elinin tersiyle iterek, geriye doğru adımlar atmıştır; koyduğu devlet şeması ütopyadır.

“Devlet gücünü elde etmeksizin” diyor Carillo, “emekçi halkı [Carillo’yu diye okuyunuz] toplumun önder gücü durumuna yüceltmeksizin toplumu dönüştürmek düşünülemez.

“Demokrasi [burjuva demokrasisi diye okuyunuz] kurallarını bozmaksızın bunu yapmak mümkün müdür, değil midir?.. Biz İspanyol komünistleri ve öteki gelişmiş kapitalist ülkelerdeki partiler bunun mümkün olabileceğini söylüyoruz.

⁵⁹ Aynı yapıt, s. 40.

⁶⁰ Aynı yapıt, s. 76.

“... Marx’la Engels’in gününde, en gelişkin ülkelerde bile, *proletaryanın*, devrimci bir bunalımda iktidarı eline alabilecek *bilinçli kesimi* nüfusun azınlığıydı, yani iktidarı ancak silah zoruyla alabilirdi, toplumu kuvvet zoruyla, yani diktatörlükle dönüştürmeye başlayabilirdi.

“Ancak Avrupa’nın gelişmiş ülkelerinde ve kapitalist dünyada bugün *emekçi halk* toplumun büyük çoğunluğudur; kültür kuvvetleri de büyük ideolojik önemleri ve geniş sayılarıyla, işçi sınıfının tutumuna daha çok yakınlaşıyorlar.”⁶¹ (*İtalikler bizim*).

Bu alıntıda italik harflerle dizilen *proletaryanın bilinçli kesimi* ve *emekçi halk* sözcükleri hemen dikkati çekiyor. Carillo, tuttuğu yolu haklı gösterebilmek için böyle küçük oyunlara bile sapsaktan çekinmemiştir. *Proletaryanın bilinçli kesimi*, yani proletaryanın öncüsü olan işçi sınıfı partisi, Marx’la Engels’in gününde de azınlıktaydı, Lenin’in gününde de azınlıktaydı, Carillo’nun gününde de azınlıktadır. Hem yalnızca Carillo’nun İspanya’sında değil, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nde bile. Sovyetler Birliği’nin bugünkü nüfusu 260 milyon dolaylarındadır. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin üye sayısı ise 16 milyonun biraz üstündedir; parti üyelerinin ancak 7 milyonu, yani yüzde 42’si işçidir.⁶² Buna karşılık *emekçi halk*, yani işçiler, köylüler, ancak emeğiyle yaşayabilenler Marx’la Engels’in gününde de bugün de her zaman çoğunlukta olmuşlardır.

Kaldı ki, devrimin bir azınlığın işi oluşu, yalnızca proleter devrimine mi özgü? “Bugüne kadar bütün devrimler” diyor Engels, “belli bir sınıf egemenliğinin bir başkası tarafından değiştirilmesiyle sonuçlanmıştır; ama şimdiye dek bütün egemen sınıflar, yönetilen halk yığınlarına bakışla yalnızca küçük birer azınlıklıdır. Böylece bir azınlık devrilmiş, bir başka azınlık kendi sırasında devlet düzenini eline geçirmiş ve devlet kurumlarını kendi çıkarlarına uygun düşecek biçimde yeniden düzenlemiştir. Her seferinde ekonomik gelişmenin belli bir derecesinin belirlediği ve yönetime çağırıldığı azınlık gruptu; ve işte bu nedenle ve yalnızca bu

⁶¹ Aynı yapıt, s. 149, 150.

⁶² Mihail Suslov, *The New Epoch of World History*, World Marxist Review, Kasım 1977, c. 20, n° 11, s. 9.

nedenle, yönetilen çoğunluk devrime ya azınlığın yararı için katıldı ya da sükunetle rıza gösterdi. Fakat her olayın somut içeriğini dikkate almazsak, bütün bu devrimlerin ortak şekli, hepsinin azınlık devrimleri oluşuydu. Çoğunluk katıldığı zaman bile, —bile bile olsun olmasın— bunu bir azınlığın hizmetinde yaptı; fakat bu nedenle ya da yalnızca çoğunluğun edilgen (*passive*), direnmesiz davranışı nedeniyle, bu azınlık tüm halkın temsilcisi görünümünü kazandı.⁶³

Engels 17. yüzyıldaki büyük İngiliz devriminden başlayarak modern zamanların bütün devrimlerinin bu özellikleri gösterdiğini, aynı özelliklerin, proletaryanın kurtuluş savaşımına da uygun düşeceğini belirtiyor, ancak devrimin bu kez azınlığın çıkarına değil, çoğunluğun gerçek çıkarına olduğunu belirtiyor. Carillo, proletarya devriminden önceki azınlık devrimleriyle, proletarya devriminde azınlığın rolünü ve amacını, bu çok önemli farkı görmezlikten gelecek, soruna yalnızca azınlık-çoğunluk noktasından bakmayı yeter buluyor, kendi savını pekiştirebilme çabasıyla.

Carillo'nun mantığına bakarsak, insanlık marksist devlet teorisini, proletaryanın azınlıkta olmasına borçludur; proletarya çoğunlukta olsaydı, onun diktatörlüğünü, kapitalizmden komünizme geçiş döneminin sınıf devleti olarak gören proletarya diktatörlüğü teorisi de olmayacaktı. Oysa belirttiğimiz gibi, Engels, bunun bütün devrimlerin özelliği olduğunu göstermiştir. İnsanın gözü, karşısındaki herkesi oy olarak görmeye başladığı zaman, galiba, Carillo'nun yaptığı gibi, bu tür saçmalıklardan kaçınmak olanaksızlaşıyor.

Carillo emekçi halk çoğunluğuna o kadar çok güveniyor ki, “bugünkü tekelci devleti, tekele karşıt sosyalist güçlerin egemenliği altına sokma, yani dönüştürme çabasına karşı, herhangi bir darbe girişiminde” bulunulursa, “halkın desteği”yle oligarşik egemenliğin kalıntılarını süpürüp atacağını söylüyor.⁶⁴

“Halkın desteği” bir darbeye nasıl karşı duracaktır, gerçekten gözlemeye değer. İspanyol ordusu, burjuvazinin en sağlam destekçilerinden biri olarak bilinir. Bir zamanlar fa-

şist sağın en sağlam temsilcisi, orduydu. *Dialogue on Spain*'de Régis Debray'la Max Gallo'nun belirttiği gibi⁶⁵ İspanyol ordusu hem ülkenin omurga kemiği sayılır, hem de İspanya'da siyasal görüşleri zor yoluyla türdeşleştirebilmiş tek güç olarak görülürdü. Acaba günün birinde İspanya Komünist Partisinin —eğer başarırsa— “sol güçler” arasında sağlayacağı bağlaşım, karşısında burjuvazinin silahlı partisi olarak orduyu bulmayacak mıdır? Carillo bu soruya, ordu demokrasiye (unutulmasın burjuva demokrasisine) saygılı olacaktır, biz onun ihtiyaçlarını karşılayacağız türünden yuvarlak karşılıklar vermekle, yetiniyor; ordunun, kapitalist toplumda burjuvazinin zor gücü olduğunu unutmak istiyor. Tam 100 yıl geriye giden deneyimden marksist öğretinin çıkardığı derslere gözünü kapadığına göre, Carillo'nun başka seçeneği de yoktur. Eğer yapabilirse, proletaryaya dayanmaksızın marksizm yapmak Allende'ye nasip olmadı ama, belki Carillo'ya nasibolur.

Carillo'nun genel yanılması, seçimi ve seçim yolunu her şey sanmaya başlamasındadır; Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımaları*'na Engels'in 1895 yılında yazdığı bir önsözden dilettiği gibi aktardığı alıntılarla bu sanısını doğrulamaya çalışıyor kitabında. Oysa seçim sisteminden, Engels'in beklediğiyle Carillo'nun beklediği çok başkadır. Engels seçim yolunu, burjuva toplumunun yasallığından yararlanarak, proletaryanın devrimci çabalarını gerçekleştirmek üzere kullanacağı bir araç olarak görmüştür. Carillo ise aynı seçim yolunu, burjuva düzeninin bir parçası haline gelmenin aracı olarak görüyor.

Engels'in dediklerini özetleyelim: Almanya'da Bismarck, “halkı kendi planlarıyla ilgilendirebilmenin tek yolu olarak” seçimi görmüş ve 1866'da genel oy esasını kabul etmiştir. “İşçiler bunu derhal ciddiye almışlar ve ilk kurucu Reichtag'a August Bebel'i göndermişlerdir.” İşçilerin genel oy hakkına dört elle sarılmaları, devrimden vazgeçmenin belirtisi olarak mı yorumlanmalıdır? 1866 genel oy hakkı, devrimlerin sonunu mu ilân etmiştir? Tam tersine. Kaldı ki işçilerin genel oy hakkını gerçekleştirmeyi başlıca amaçların-

⁶³ F. Engels, “Introduction to Marx's *The Class Struggles in France*”, *Selected Works*, s. 645-646.

⁶⁴ Carillo, *Eurocommunism and the State*, s. 76.

⁶⁵ *Dialogue on Spain*, s. 176.

dan biri saymaları, daha *Komünist Manifestosu*'nda belirtilmiş ilkelerdendir. Engels genel oyun proletarya için çok yararlı olduğunu yazıyor. Her şeyden önce diyor, "hiç bir işe yaramadıysa, her üç yılda bir sayımızı saymamıza yaradı... Ayrıca bundan daha fazlasını yaptı, bize, seçim kampanyası sırasında halk yığınlarıyla temas kurma aracını sağladı; Reichstag'daki temsilcilerimize, parlamentodaki karşıtlarına karşı konuşabilecekleri bir kürsü sağladı."⁶⁶

Görüldüğü gibi Engels, emekçi yığınların gücünü ölçmenin, halkla temas kurmanın, parlamento kürsüsünde emekçi yığınların devrimci bilincini uyandırmanın yararlı bir aracı olarak görüyor seçimi ve genel oy hakkını; devrimci savaşımın tek yolu olarak görmüyor. Nitekim yazdığı önsözde Engels, genel oy hakkına ve seçime ilişkin bu sözlerinden biraz sonra, devrimci savaşım gerektiğinde yine rol oynayabileceğini belirtiyor, bunun koşullarını sayıyor.⁶⁷

Gayet doğal ki Engels'in zamanından bugüne, devrimci sınıf savaşımının yöntemlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Devrimci bir partinin seçimle işbaşına gelebileceği, ilk kez Carillo'nun bulunduğu bir şey değildir. Ondan önce bu görüş ortaya atılmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20. Kongresine Kruşçev'in sunduğu Merkez Yönetim Kurulu raporu, seçimle işbaşına gelme sorununu şöyle ortaya koymuştu:

"Sosyalizme geçişin daha birçok biçimlerinin ortaya çıkması olasıdır. Üstelik bu biçimlerin uygulamaya konmasının da mutlaka, her ne olursa olsun iç savaşla bağlanması gerekmez... Toplumun yeniden kurulmasında iç savaş ve zora başvurmayı tek yol olarak gördüğümüz doğru değildir.

"Bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan sorun, parlamentar yolları kullanarak sosyalizme gitmenin mümkün olup olmadığıdır... Bugünkü durum işçi sınıfına, birçok kapitalist ülkede, halkın ezici çoğunluğunu kendi önderliği altında birleştirme gerçek fırsatını vermektedir... İşçi sınıfı emekçi köylüleri, aydınları, bütün yurtsever güçleri kendi çevresinde toplayarak... parlamentoda istikrarlı bir çoğun-

⁶⁶ F. Engels, *Introduction to Marx's The Class Struggles in France*, s. 650.

⁶⁷ Aynı yapıt, s. 653.

luğu ele geçirerek ve parlamentoyu burjuva demokrasisinin organı olmaktan çıkarıp halkın arzusunun gerçek bir aracı haline getirecek bir durumdadır.

"Proletaryanın devrimci yığın hareketi ve tüm emekçi halk tarafından desteklenen istikrarlı bir parlamento çoğunluğunun kazanılması, birçok kapitalist ülke işçi sınıfının, temel sosyal değişiklikleri güvence altına almak üzere gereksindiği koşulları yaratabilir."⁶⁸

Gerek Carillo, gerek "Avrupa Komünizmi"nin öteki yandaşları, işte Kruşçev'in bu raporuna dayanıyorlar. Gerçektenyse bu rapor, işçi sınıfının devrimci savaşımını yadsımak şöyle dursun, açıkça vurguluyor; işçi sınıfı partisinin parlamento çoğunluğunu kazanmasını, proletaryanın iktidarını kurmuş olması saymıyor; yalnızca o iktidarın *gereksindiği koşulları yaratabilecek* bir gelişme olarak görüyor. Rapor, işçi sınıfı partisinin, emekçi yığınları çevresinde toplayarak, genel oy düzeninden yararlanıp parlamentoda çoğunluğu ele geçirebileceğini ve devlet düzenini değiştirmeye elverişli koşulların bu yoldan yaratılabileceğini söylüyor. Rapor, işçi sınıfı partisinin burjuvaziyle işbirliği yapmasını salık vermiyor. Oysa daha önce belirttiğimiz gibi, Carillo'nun yapmaya çalıştığı budur.

Carillo'nun ekonomi programına şöyle bir gözetmek da, bu görüşü doğrulamaya yetecektir. "Sosyalizme giden demokratik yol" diyor Carillo, "*klasik* model olarak görebileceğimiz modelden daha farklı ekonomik dönüşümleri gerektirir; yani *kamu ve özel mülkiyet biçimlerinin uzun bir süre birlikte varolmasını* gerektirir."⁶⁹

Carillo'nun "demokratik yol"dan söz ederken bir kez daha burjuva demokrasisini, *soyut* bir demokrasi sayma yanlışlığına düştüğünü belirtelim. Burjuvazi, egemenliğini sürdürmek için nasıl ki, çok gerekmedikçe açık zora başvuruyorsa, proletaryanın egemenliğini sürdürmesi için her zaman "diktatörlük" göstermesi, zor kullanması gerekmez. Burjuva demokrasisinin zora başvurma gereğini duymayışı, o görüntüyü "demokratik" saymamıza yetmez. Carillo far-

⁶⁸ *Report of the Central Committee to the 20th Congress of the Communist Party*, Londra 1956, s. 29.

⁶⁹ Carillo, *Eurocommunism and the State*, s. 77.

kına varmadan, belki de bilinçaltının itisiyle, her seferinde, burjuva yönetimini demokratik, proletarya egemenliğini "diktatörlük" sanıyor. Oysa birincisi ne kadar demokratikse, ikincisi en az o kadar demokratik, birincisi ne kadar diktatörse, ikincisi de en çok o kadar diktatördür.

Carillo "demokratik yol" derken bunu kastetmiyorsa, o zaman, marksist bir öndere yaraşanı yapması, burjuva yönetimini soyut bir demokrasiymiş gibi gösterecek terimler kullanmaktan kaçınması, örneğin "parlamentar yol", "seçim yolu" demesi gerekirdi.

Ekonomi programının kendisine gelince... Bu yol her şeyden önce devrimci, yani üretim araçlarının tamamının mülkiyetini topluma maledici bir yol değil, evrimci, sorunun çözümünü, devrime değil, zamana bırakıcı bir yoldur. Carillo daha aşağıda "ana amaç sosyalize etmektir"⁷⁰ diyor; "ekonominin belirleyici kaldıraçları" nı sosyalize etmeyi öneriyor. Bu temel sanayi kollarının, ulusal düzeyde gerçekleştirilecek "demokratik" bir planlamaya temel olacağını söylüyor. Bu plan kamu kesimiyle özel kesimi "bütünleyecek" diyor. Carillo, "demokratik" plan derken neyi kastettiğini, "aşağıdan yukarıya doğru oluşan bir program"⁷¹ deyişiyle açıklıyor. Böyle bir plan, nüfusun her kesiminin, her girişimin ve hizmetin olanaklarını, gereksinmelerini, girişimini biraraya getirecektir. Genel plan, bürokratik, tepeden inme, zorlanmış bir plan değil, aşağıdan gelme birçok planın bir bütün içinde koordinasyonu olacaktır.

Birkaç yıl önce Britanya'da sosyal-demokrat İşçi Hükümetinin böyle bir girişimde bulunduğunu, ancak özel girişimin egemen olduğu Britanya'da, bu çabanın tam bir fiyaskoyla sonuçlandığını anımsatmakta yarar var. İşçi Hükümetinin tasarımı, özel girişimlerle tek tek "planlama anlaşmaları" yapmak ve bu anlaşmaları bir bütün içinde birleştirmek, uyuşturmaktır. Tek özel girişiminin dahi buna yanaşmadığını belirtmek yararlı olur.

Carillo'nun özel ve kamu mülkiyet biçimlerinin daha uzunca bir süre birarada yaşamasını sağlayacak "demokratik" modeline gelince... Carillo, yalnızca tekelleri devletleş-

⁷⁰ Aynı yapıt, s. 77.

⁷¹ Aynı yapıt, s. 78.

tirmeyi öngörüyor; onun dışındaki özel girişimi, yüreklen-dirici bir vergi sistemiyle destekleyecektir. Carillo, toplumsal farklılıkların, zora başvurarak değil, üretici güçlerin ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesiyle, zaman içinde giderileceğini söylüyor; gerçi yerli tekelleri devletleştireceğini belirtiyor ama, çokuluslu şirketlere kapıların açık olduğunu, yabancı sermayenin gelip ülkede kâr yapabileceğini söylüyor.

Görüldüğü gibi Carillo'nun plan anlayışı da, bütün öteki görüşleri kadar oportünistçedir, marksist değildir; üstelik bürokratik ve keyfidir. Carillo, iktisadî planlamanın, toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında ortaya çıkmış nesnel bir gerçeklik olduğunu bilmiyor; planlamayı bazı parlak kafaların, parlak bir buluşu sanıyor. Kamu kesiminin yanısıra özel girişimi planlayacağını söylerken Carillo'nun farkına varmadan itiraf ettiği budur; ben planlarım olur, demeye getiriyor. Oysa planlama sorununa "marksist siyasal ekonomi bilimsel materyalist ve tarihsel bir görüş açısından yanaşır. Zorunlu maddî öngerekler olgunlaşmadıkça planlı ekonomi kurulamaz. Planlı sosyalist ekonomi toplumsal yaşamdan çıkar, dışardan zorlanamaz."⁷²

Lenin, "Sosyalizmin ekonomik koşulları olgunlaşmadıkça hiç bir başkaldırı sosyalizmi getiremez." der.⁷³

Planlı ekonomi, gerçek anlamıyla ancak sosyalist ekonomilerde mümkün olur; kapitalist ekonomilerde planlama yoluna girmek özentiden başka bir şey değildir. Planlı ekonominin uygulanabilmesi, bir toplumda her şeyden önce kapitalist mülkiyet ilişkisinin sosyalist mülkiyet ilişkisiyle yer değiştirmesini, yani toplumun mülkiyet ilişkilerinde bir üst düzeye geçmesini gerektirir. Bu yeterli değildir, iktisadî planlamayı ulusal çapta uygulayacak bir toplumsal güce, yani proletaryaya gerek vardır. İktisadî planlamanın doğru bir teorik temele oturabilmesi için bu iki koşul, vazgeçilemez öngereklerdir. Carillo'nun yalnızca tekeli sermayeyi devletleştirerek olduğu gibi koruyacağı anlaşılan kapitalist düzen ise bu öngereklerden yoksundur. "Üretimin, dağıtı-

⁷² G. Sorokin, *Planning in the USSR*, Progress Publishers, Moskova 1967, s. 5.

⁷³ Lenin, *Collected Works*, c. 25, s. 359.

mın, değişimin ve tüketimin —hem üretim düzeyinde, hem kişisel düzeyde— toplumun gereksinimleriyle uyumlu olarak örgütlenmesi, planlı ekonominin ana içeriğidir.”⁷⁴ Toplumun gereksinimlerine bir bütün olarak karar verilebilmesi, üretimin bu gereksinimleri karşılayacak yöne bir bütün olarak yönlenebilmesi, ancak ve ancak üretim araçlarının tümünün mülkiyetini topluma maletmekle, onların bir elden yönetilmesini sağlamakla mümkün olabilir. Carillo'nun sözünü ettiği planlama ise bu değildir, tam bir başıboşluktur. Carillo'nun, üretim araçlarının mülkiyetini toplumsal maletmekten, kitabının tek satırında dahi söz etmediğini belirtmek, görüşümüzü doğrulamaya yeter sanırız.

*

Özetlersek, Carillo'nun önerdiği toplum düzeni, marksizmin amaçladığı toplum düzeninden tamamen başkadır. Carillo'nun sınıf tahlilleriyle marksizmin sınıf tahlilleri tümünden farklıdır. Marksizm sosyalizme geçişte devletin, egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletarya olacağını söyler. Carillo ise devletin “demokratlaştırılmış” burjuva devleti olacağını söylüyor. Marksizme göre kapitalist toplumda tek devrimci sınıf işçi sınıfıdır, bir devrim ancak onun önderliğinde yapılabilir. Carillo'ya göre proletarya tek devrimci sınıf olmaktan çıkmıştır, başka güçlerle, “kültür güçleri”yle, yani küçük-burjuvaziyle “kader birliği” yapmalıdır. Marksizm, toplumsal bütün kötülüklerin kaynağını kapitalist toplumun mülkiyet ilişkilerinde görür ve bu ilişkinin yerini sosyalist mülkiyet ilişkisinin almasını, böylece kapitalist burjuvazinin varlığına, bir sınıf olarak son verilmesini önerir. Carillo'ysa kapitalizmi ve kapitalist burjuvaziyi tekelci olan ve olmayan diye ikiye ayırıyor, birinciyle savaşı, ikinciyle işbirliğini öğütüyor.

İKİNCİ KESİM — İTALYAN USULÜ KOMÜNİZM

İtalyan Komünist Partisi, faşizme karşı savaşımın biçimlendirdiği bir partidir. Bu nedenle çok doğal olarak, fa-

⁷⁴ G. Sorokin, *Planning in the USSR*, s. 9.

sizme karşı ulusal birlik anlayışı, partinin temelinde epey sağlam bir yer tutmuştur. Bugün bile, aynı anlayışın, sınıf anlayışını çok fazla gölgeleyecek kadar güçlü olduğuna tanıklık ediyoruz. İlk faşizm karşısında yenik düşüşü, ardından faşizme karşı savaş verme zorunda kalan ilk partilerden biri oluşu, İtalyan Komünist Partisinde aşırı bir faşizm ürküntüsü yaratmış gibi görünüyor ya da en azından parti önderleri böyle bir izlenim bırakmaya özen gösteriyorlar. Faşizmin yenilgisinden bu yana 33 yıl geçtiği halde bu ürküntü, görünüşe göre, bugün bile taptazedir. İtalyan “komünistleri”, “egemen sınıfların herhangi bir an, demokratik kurumlara açıktan saldırıya geçmeye ve temsili parlamentolu demokrasiyi bir yana koymaya karar verebileceği”ne kesinlikle inanmışlardır.⁷⁵

İtalyan Komünist Partisi, İkinci Dünya Savaşından önce bir süre yasa-dışı sayılmış, çalışmaları kesintiye uğramıştır. Büyük yığınlara seslenebilen bir parti olarak temeli, İkinci Dünya Savaşının son yıllarında, faşizme karşı savaştığı sırada 1944-1945 yıllarında atılmıştır. Savaştan sonra parti, kısa süre öteki partilerle birlikte hükümete katılmıştır. Ancak bu dönem kısa sürmüştür, parti hükümet-dışı bırakılmıştır. Soğuk savaşın ilk yıllarında İtalyan Komünist Partisi büyük bir ilerleme sağlayamamış, hatta seçimlerde yenilgiye uğramıştır. 1950'ler ve 1960'lar boyunca parti ilerleme sağlamışsa da, bu hayli ılımlı sayılmak gerekir. İtalyan Komünist Partisi asıl gelişmeyi 1970'lerde göstermiş, 1975'te yerel seçimde elde ettiği başarıyı, 1976 genel seçimlerinde daha da genişleterek yinelemiştir. İtalyan Komünist Partisi 1976 yılında oyların üçte-birinden çoğunu alarak, Hıristiyan Demokratların hemen ardından en güçlü parti olduğunu göstermiştir.

Genel çizgileri bu olan gelişmeye biraz daha yakından bakalım. İtalyan Komünist Partisinin etkinlik kazanmaya başlaması, Kuzey İtalya'da Nazilere karşı kurtuluş ve direnç hareketinin ortaya çıkmasından sonradır. Komünist Partisi, Direnç Hareketinin ön safında yer almıştı. Parti, faşizmin en uzlaşmaz düşmanı sayılıyordu. Güney İtalya'da

⁷⁵ *The Italian Road to Socialism: An Interview by Eric Hobsbawm with Giorgio Napolitano*, The Journeyman Press, Londra 1977, s. 69.

ise Komünist Partisinin aynı etkinliği başardığı söylene-
mez. Her şeyden önce güney İtalya, kırsal ve geri kalmış bir
bölge olarak, tutuculuğun ve gericiliğin merkeziydi. İkinci-
si, müttefiklere karşı güneyde beslenen umut, İtalyan Ko-
münist Partisine karşı herhangi bir saygınlık duyulsa bile,
bunu son derece sınırlı bırakmıştır. Peki ama, faşizme kar-
şı birlik nasıl sağlanacaktı?

Bu birliğin çerçevesini belirleyen şey, Togliatti anlayı-
şıdır. Togliatti, İtalya'ya, kurtuluş ve Direnç Hareketinin
başlarında, 1944'te Moskova'dan dönmüştür. O sıralarda
tartışılan şey şuydu: Faşizme karşı savaşımın amacı burju-
va demokrasisini ihya mıdır, yoksa proletarya diktatörlüğü-
nü kurarak komünist topluma mı yönelmektir? Bu tartış-
mada teorik temelinden vazgeçecek ölçüde ödün veren tar-
raf Togliatti ve İtalyan Komünist Partisi olmuştur. Parti
ve Togliatti, faşizme karşı öteki güçlerle birliği sağlamak
amacıyla orta yola gelmişlerdir; önerileri şudur: "Faşizme
karşı savaşımın amacı ne proletarya diktatörlüğünü kur-
maktır, ne de salt burjuva demokrasisini ihya etmektir. Sa-
vashımın amacı, faşizm öncesi demokrasiinin temel eksiklik-
lerini ve sınırlılığını ortadan kaldıracak ve daha sonraki ge-
lişmelere ve sosyalist anlamda esaslı dönüşümlere açık, *ye-
ni tür bir demokratik* rejim yaratmaktır."⁷⁶ (İtalikler bizim).

Faşizmden en çok etkilenen siyasal kesimin temsilcisi
olarak İtalyan Komünist Partisinin, burjuva demokratik
düzeni temel kabul ederek ödün veriş biçimiyle başlar. Tog-
liatti bu "*yeni tür demokrasi*"ye "*ilerici demokrasi*" ya da
"*ileriye açık demokrasi*" diyordu.

Komünist Partisinin önderi Togliatti'nin yaptığı şey,
kapitalizmden komünizme geçişte, proletarya diktatörlüğü
olarak nitelenen geçici dönemin yerine bir "*ileriye açık de-
mokrasi*" dönemi oturtmak olmuştur. O günden bu yana
İtalyan Komünist Partisinin anlayışında herhangi bir deği-
şiklik olmamıştır. Bu "*ileriye açık demokrasi*" anlayışı, par-
tide köklenerek gelişmiş, gelenekselleşmiştir.

İlk bakışta görüldüğü üzere teori açısından tamamen
yanlış ve marksizmin bütün bütün dışında olan bu anlayı-
şın kökü gerçi Bernstein'ci Kautsky'ci oportünizme kadar

⁷⁶ Aynı yapıt, s. 9.

uzanır, ama anası, faşizme karşı birlik düşüncesidir. Faşizm-
le savaş yıllarında bu düşünce belki birçok kişi tarafından
gerçekçi ve isabetli görülmüştür; ama faşizmle savaştan
sonra ortaya çıkan sonucun, "salt burjuva demokrasisinin
ihyası"sından başka birşey olmayışı, teorik temelden vaz-
geçecek ölçüde ödün veren İtalyan Komünist Partisinin ya-
nıldığını göstermektedir. Bu olayın kanıtladığı bir başka
şey, sınıflararası işbirliğinin, işçi sınıfı partilerine yarar sağ-
lamadığıdır. İşçi sınıfı partileri, emekçi yığınlarını kendi
çevrelerinde toparlayarak giriştikleri hareketlerden başa-
rıyla çıkabilirken, burjuvaziyle işbirliği yaparak giriştikleri
hareketlerden belki parti olarak bireysel yarar sağlayabilir-
ler ama, sınıf açısından devrimci doğrultuda yarar bekleye-
mezler. İtalyan Komünist Partisi deneyiminin gösterdiği bu-
dur. Devrimci niteliğini yitiren İtalyan Komünist Partisi,
"ileriye açık demokrasi" adı altında evrimci, reformcu yolu
tutmıştır.

İtalyan Komünist Partisi Sekreteryası üyelerinden Gior-
gio Napolitano, tarihçi Eric Hobsbawm'la yaptığı görüşme-
de, "Sosyalizme geçişin nasıl olacağını düşündünüz? Uzun
erimli bir süreç olarak mı gördünüz?" sorusuna "Hiç kuşku
yok ki, uzun erimli bir süreç olarak gördük. Sosyalizme hız-
lı bir dönüşüm, kesinlikle bizim perspektifimiz içinde değil-
di"⁷⁷ diye karşılık veriyor.

İtalyan Komünist Partisinin, İkinci Dünya Savaşının
son yıllarında devrimci davranıştan alıkoyan iki önemli öge-
den biri bu evrimci anlayıştır. "Komünist Partisi 1944 ve
1945 yıllarında neden iktidara elkoymayı denemedi?" soru-
suna Napolitano'nun verdiği yanıt bunu gösteriyor. "Par-
tinin Togliatti tarafından geliştirilen siyasal çizgisi" diyor
Napolitano, "her şeye egemendi. Onun, ülkenin yeniden ku-
rulması, yapısal reformların başlatılması ve yeni demokra-
tik devletin temelleri için birlik çizgisini kastediyorum."⁷⁸

Togliatti'nin yerleştirdiği bu anlayış, İtalyan Komünist
Partisini, iktidar yolunda yürümekten alıkoymuştur. Kuş-
kusuz ikinci önemli öge de, Nazi işgaline karşı İtalya'ya gi-
ren müttefik ordularındır. Bu orduların varlığı, İtalyan Ko-

⁷⁷ Aynı yapıt, s. 13, 14.

⁷⁸ Aynı yapıt, s. 14.

münist Partisinin iktidara elkoyması olasılığını zayıflatırken, eski burjuva demokrasisinin ihyasını kolaylaştırmıştır.

İşgal yıllarını ve kurtuluşu, doğu ve batı blokları arasındaki soğuk savaş izliyor. Faşizmin henüz çok taze olan anılarına ek olarak, soğuk savaş, batı burjuvazisinin propagandası karşısında, İtalyan komünistlerinin “demokrasiyi savunma ve geliştirme” yüklenimini daha da vurgulaması zorunluğunu yaratmıştır. Batı dünyasında burjuva demokrasisinin özgürlük, proletarya egemenliğinin ise diktatörlük demek olduğu yolundaki ısrarlı propaganda, İtalyan komünistlerini bu yola iyice itmştir. “Kendimizi, bir dizi özgürlük değeriyle özdeşleştirdik” diyor Napolitano, “bu nedenle özgürlüğün şampiyonu haline geldik. Demokratik hakları ciddi olarak sınırlamış siyasal bir güce karşı özgürlük değerlerini savunmak zorundaydık.”⁷⁹

Görüldüğü gibi, soğuk savaş ve faşizm, İtalyan Komünist Partisini savunmaya çekilmek zorunda bırakmıştır. Yitirileni kurtarma ve koruma endişesi, sonunda İtalyan Komünist Partisini, *soyut* bir özgürlük ve demokrasi kavramını savunmaya itmştir. Bu nedenle de parti, burjuva demokrasisinin karşısına proletarya demokrasisini koyarak, savunmadan saldırıya geçememiştir.

Bu savunu, İtalyan Komünist Partisinin, yalnızca uzun erimli programını unutmamasına yolaçmakla kalmamış, herhangi bir komünist partisinin kısa erimli programı içinde yer alması gereken hususları da, sonunda partinin uzun erimli programı haline getirmiştir. Örneğin Napolitano, “İşte o zaman, biz komünistler” diyor, “büyük yurttaş yığınlarının gözünde, her şeyden önce işçi sınıfı özgürlüğünün (onun örgütlenme ve savaşım özgürlüğünün), işçi birlikleri haklarının... en tutarlı savunucuları haline geldik.”⁸⁰

Görüldüğü gibi Napolitano, Komünist Partisinin kısa erimli programında yer alması gereken bir noktayı, işçilerin kapitalist toplumda işçi birlikleri içinde örgütlenme ve kapitale karşı iktisadî savaşım verme özgürlüğünü, Komünist Partisinin temel savaşım programının özü haline getiriyor. Gerçekte komünist partileri, devrimci hareket, proletarya

⁷⁹ Aynı yapıt, s. 19.

⁸⁰ Aynı yapıt, s. 20.

diktatörlüğü ve sosyalist toplumun kurulması için çalışırlar; uzun erimli programları budur. Bu program, kapitalist düzenin ve onunla birlikte burjuvazinin bir sınıf olarak ortadan kaldırılmasını içerir. Kapitalizmin ve kapitalist burjuvazinin egemenliğinin henüz sürdüğü sınıflı toplum dönemindeki güncel bozukluklarla savaş ise, işçi sınıfı partilerinin kısa erimli programlarının konusudur. İşçilerin kapitalist toplumda, işçi birlikleri içinde örgütlenerek kapitale karşı iktisadî bir ücret savaşımı vermeleri, komünist partilerin kısa erimli programlarında yer alır. İtalyan Komünist Partisi ise, kapitalist toplum düzenini temel alıp, reformlar yoluyla o düzende zaman içinde düzeltmeler yapma yolunu seçtiği için, uzun erimli programını unutmuş, kısa erimli programı da uzun erimli program haline dönüşmüştür.

Soğuk savaş, İtalyan Komünist Partisi üzerinde ne ölçüde etkili olmuştur? Büyük ölçüde dersek, herhalde yanlış olmaz. Napolitano'nun bir sözü, bunu doğruluyor. “Partimizi, ölüme yolaçacak ölçüde yaralamayı amaçlayan bir saldırıya” diyor Napolitano, “yalnızca kendimizi ve *kendi haklarımızı* değil, fakat herkesin haklarını ve *demokratik rejimin* kendisini savunarak yanıt verdik.”⁸¹ (*İtalikler bizim*).

Napolitano'nun sözünü ettiği dönem, soğuk savaş dönemidir. “Kendi haklarımızı” derken Napolitano'nun kastettiği şey, İtalyan Komünist Partisi üyelerinin, burjuva toplumunda, siyasal bir parti olarak örgütlenme haklarıdır. Her şeyden önce, örgütlenme hakkı, mutlaka iktidarı devralmayı içermez. Burjuva toplumlarının yarattığı sahte özgürlük görünümü, burjuva toplumlarda işçi sınıfı partilerinin de kurulabileceği ve günün birinde iktidara gelerek burjuvaziyi ortadan kaldırabilecekleri sanısının doğmasına yolaçmıştır. Oysa siyasal örgüt kurmakla iktidarı almak ve burjuvazinin varlığına sınıf olarak son vermek başka başka şeylerdir. Bir komünist partisi, burjuva toplumunda örgüt olarak ortaya çıkabilir, ama bu, parti örgüt olarak varolduğuna göre iktidara da gelebilir anlamını taşımaz. O yıllardaki İtalyan burjuva demokrasisinin, Komünist Partisine, örgüt olma hakkını bile çok görmesi, bir yandan soğuk savaşın yoğunluğunu, bir yandan da burjuva demok-

⁸¹ Aynı yapıt, s. 20.

rasisinin gerçekte ne ölçüde özden olabildiğini gösterir. İtalyan Komünist Partisi ise, yalnızca kendi örgüt olma hakkını değil, ama onun yanısıra, kendisine örgüt olma hakkını dahi bazan çok görebilen “demokratik rejimi” de savunacak kadar soğuk savaşın etkisi altında kalmıştır. Burjuva demokrasisi, bir komünist partisi eliyle savunulmaya herhangi bir biçimde itiraz edecek değildi. Bu nedenle, burjuva demokrasisi, İtalyan Komünist Partisine belki yalnızca minnettar olmuştur o kadar. İtalyan Komünist Partisi ise, proletarya demokrasisi yerine burjuva demokrasisini savunarak, yalnızca kapitalist düzene hizmet ettiğini anlayamamıştır; bugün de anlayamıyor.

İkinci Dünya Savaşı ardından, öteki kapitalist ülkelerin işçi sınıfı partilerini olduğu kadar İtalyan Komünist Partisini de gerileten ve hatta bir ölçüde toplumdaki soyutlayan öğelerden biri soğuk savaşa, bir ikincisi kapitalist dünyanın 1950’lerde ve 1960’larda gösterdiği iktisadî gelişme, bir üçüncü öge de Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XX. Kongresinde Stalin’in suçlanmasıdır. Bu sonuncu noktaya, Britanya Komünist Partisinden söz ederken, daha sonra değineceğiz. Burada yalnızca kapitalist toplumlarda sağlanan iktisadî büyüme konusu üzerinde durmak istiyoruz.

Birinci bölümde ayrıntılarıyla anlattığımız gibi kapitalist dünya 1950’lerle 1960’larda, olumsuz sonuçları bugün hâlâ sürüp giden büyük, ama zorlama bir iktisadî gelişme göstermiştir. İtalyan Komünist Partisi, hem bu gelişmenin doğal sonuçlarını kavramakta yavaş kalmıştır,⁸² hem de bu gelişmeyi kapitalizmin üstünlüğünün kanıtı olarak gösteren burjuva propagandasının karşısına mantıklı marksist eleştiriye güçlü bir biçimde çıkaramamıştır. Napolitano’nun, tarihçi Hobsbawm’la yaptığı görüşmede söylediği bir söz, İtalyan Komünist Partisinin, o günler bir yana, bugün bile o zamanki kapitalist gelişmeyi marksist gözle değerlendirmekte eksik kaldığını ortaya koymaktadır. “Biz komünistler” diyor Napolitano, “ekonomik ve sosyal durumun olumsuz yönlerini olduğu kadar, egemen sınıfların güttüğü siyasetin tutucu ve geriletici yönlerini kınamamıza yolaçan

⁸² Aynı yapıt, s. 23.

siyasal bir durumla koşullanmıştık. Bunun, olgunlaşmakta olan yeni gelişmeleri görmemizi engelleyici bir rol oynadığına inanıyorum.

“Sorun karmaşıktır, kalıplaşmış tutumlarla ilgilidir; kapitalizmin değerlendirilmesine ve tekelci dönemde taşıdığı gelişme olasılıklarına ilişkin olan bu kalıplaşmış tutumlar o zaman saflarımızda mevcuttu. Öne sürülen ve bir ölçüde bizi etkileyen görüş, üretici güçlerin ve üretimin gelişmesindeki durgunluğun, o günkü tarihsel aşamada, kapitalizmin temelli bir özelliği olduğuydu. Özellikle, İtalyan kapitalizminin kullanabileceği rezervleri gereği gibi değerlendiremedik... Bu nedenle 1950’lerin ilk yarısında, ‘iktisadî mucize’nin kuluçka dönemi dikkatimizden kaçtı.’”⁸³ Napolitano daha sonra, gelişmeyi kabul ediyor, yalnızca “çelişkiler ve ciddi eşitsizlikler” yarattığını söylüyor.

İtalyan Komünist Partisi, Napolitano’nun bugün dahi “kalıplaşmış tutumlar” diye nitelediği marksist tutumlara sadık kalsaydı, kapitalizmin zorlama bir büyüme içinde olduğunu görebilir ve siyasetini bu temel üzerine oturtabilirdi. Oysa İtalyan Komünist Partisi öyle yapacak yerde, burjuva propagandasına teslim olmuştur; 1950’lerdeki iktisadî gelişmenin yalnızca çelişki ve dengesizlik yaratan yanlarını görmüş, “kalıplaşmış tutumlar” a sırtını döndüğü için, o zamanki gelişmenin, kapitalizmin temel yasalarını (dönemsel iktisadî bunalım yasası) zorladığını, bu nedenle yanlış olduğunu vurgulayamamıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, kapitalist dünyanın 1950’lerle 1960’larda sağladığı büyük iktisadî gelişmeye bakanlar, marksizmin, dönemsel kapitalist bunalım teorisi yanlış çıktı, diyorlardı. Burjuva hükümetlerin bütçe siyaseti yoluyla, sürekli bir iktisadî büyüme sağlayabilecekleri ve dönemsel bunalımlara düşmeyip, durgunluk ve gerilemeden sakınabilecekleri sanılmaya başlanmıştı. 1968 yılı, bu sanıyı da kapitalizmin ucubeleri müzesine kaldırmıştır. Ondan sonra başlayan durgunluk ve iktisadî gerileme, kapitalizm için dönemsel bunalımdan kurtuluş yolu olmadığını göstermiştir. Ne var ki, dönemsel bunalıma düşmeksizin kapitalizmin sürekli olarak iktisadî bü-

⁸³ Aynı yapıt, s. 23, 24.

yüneyi gerçekleştirebileceği sanısı, iktisadî gelişmeyi hayli çarpık, toplum açısından çoğunca yararsız, kaynak israf eden, gereksiz bir tüketime yolaçan bir yöne itmiştir. İtalyan "komünistleri"nin o gün de, bugün de göremedikleri budur. Aralarında bu durumu görenler ise o gün çoğunluk olamamışlardır; bugünse hâlâ "kalıplaşmış tutumlar"a sahip olmakla suçlanıyorlar.

İtalyan Komünist Partisi, soğuk savaşa teslim olup ateşli bir burjuva demokrasisi yandaşı haline gelişi gibi, 1950'lerin ve 1960'ların iktisadî gelişmesi karşısında da burjuva propagandasına teslim olmuş ve o gelişmeyi marksist açıdan değerlendirip o doğrultuda eleştirme ve gerçek niteliğini, taşıdığı tehlikelerle birlikte ortaya koyma gücünü göstermemiştir.

İtalyan Komünist Partisinin, burjuva parlamentosu karşısındaki tutumu, Partinin oportünist çizgisinin bir başka örneğini veriyor. İtalyan Komünist Partisi, burjuvaziyi temsil eden partilerin kendilerini ulusla özdeşleştirmeleri türünden bir tutum içindedir; burjuva parlamentosunda çoğunluğu elde edip iktidara gelmesini, emekçi yığınların iktidarı gibi göstermek istiyor; sosyalist toplumla burjuva toplum arasındaki temelli farkı gözden kaçırıyor. Burjuva demokrasilerinde burjuva partileri kapitalizme hizmet eden devlet mekanizmasını denetlemek ve yönlendirmek üzere birbirleriyle yarışır ve parlamentoya girerler. Bu, sistemin mantığına tamamen uygundur. Devlet burjuvazinin hizmetindedir; parlamentoda onu denetleyecek ve yönlendirecek siyasal iktidar, burjuvazinin temsilcisidir. Bu sistemde, siyasal iktidarı, burjuvazinin partisi değil de işçi sınıfının gerçek partisi oluşturduğu zaman, daha önce belirttiğimiz gibi, sistemin mantığı tutarsız hale gelir ve salt bu nedenle sistem işleyemez. Kapitalist devlet mekanizmasıyla işçi sınıfının egemen olduğu siyasal iktidar arasındaki karşıtlık, doğal olarak bir patlamaya yolaçar. Devletin zor gücü burjuvazinin hizmetinde olduğuna göre, bu patlamada, siyasal iktidarın (yani işçi sınıfı partisi iktidarının) yenilgisi kaçınılmaz bir şeydir. İşçi sınıfı partisinin yenilgiye düşmemesi, ya burjuvazinin zor gücünü bir başka güçle dengelemesini ya da böyle yapamıyorsa, çelişkinin çatışmaya dö-

nüşmemesi için, burjuvazinin çıkarlarına dokunmamasını gerektirir.

Sosyalist toplumda ise durum, burjuva parlamentarizminden tamamen değişiktir. Sosyalist toplum da doğal olarak temsil düzenine dayanır; ama temsil kurumları daha yaygındır; fabrikalardan, köylerden, yani en küçük üretim birimlerindeki temsil kurumlarından başlar, kademe kademe merkeze kadar gelir. Üstelik sosyalist toplumda işçi sınıfı partisinin yeri hem bu temsil kurumlarının içinde, hem de proletaryanın öncüsü olarak, devletin özündedir. Sosyalist toplumda devletle temsil kurumlarının özdeşleşmesi ancak böyle olur.

İtalyan Komünist Partisinin, parlamentarizm karşısındaki tutumu, sosyalizmin temsil anlayışının tamamen dışında, burjuva parlamentarizmi çerçevesinde gelişmiştir. Bu gelişme, kapitalist sistemin mantığına uygun düşmek zorundaydı. O nedenledir ki, İtalyan Komünist Partisi, kapitalist devletle çelişkiye düşen bir iktidar olmamak için kendini değiştirmeyi yeğ tutmuştur.

Partinin, kendini parlamentarizme uyarılama girişimleri, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 1956 yılında yaptığı XX. Kongreyi izliyor. Daha önce belirttiğimiz gibi, o kongreye sunulan Merkez Yönetim Kurulu raporunda şöyle deniyordu:

"... Sorun, parlamenter yolları kullanarak sosyalizme gitmenin mümkün olup olmadığıdır... Bugünkü durum işçi sınıfına, birçok kapitalist ülkede, halkın ezici çoğunluğunu kendi önderliği altında birleştirme gerçek fırsatını vermektedir... Proletaryanın devrimci yığın hareketi ve tüm emekçi halk tarafından desteklenen istikrarlı bir parlamento çoğunluğunun kazanılması, birçok kapitalist ülkede işçi sınıfının, temel sosyal değişiklikleri güvence altına almak üzere gereksindiği koşulları yaratabilir."

Görüldüğü gibi burada sözkonusu olan şey, işçi sınıfı partisinin, burjuva parlamentosunun mantığına uyarlanması değil, o partinin, o parlamento, devlet iktidarını işçi sınıfına aktarmak üzere araç olarak kullanmasıdır. İtalyan Komünist Partisi ise, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin bu görüşünü, kendini burjuva parlamentarizmine

uyarlamının, yani oportünizminin gerekçesi yapmıştır. “İtalyan Komünist Partisi yönetimi” diyor Napolitano, “bu fırsatı yakalamaktan çekinmemiştir. Karşıkarşıya geldiğimiz sorunlar çok esastıydı: Çok partili düzene, uygar toplumdaki çeşitli güçlerin özerkliğini tanıma esasına dayalı bir sosyalist rejim sorunu; partiyle işçi birlikleri, partiyle yığın örgütleri arasında yeni ilişkiler sorunu; bu örgütlerin özerkliğini, sosyalizmin kurulması aşamasında dahi tanıma sorunu. Aynı zamanda demokratik kurumlara ve özgürlüklere karşı tutumumuzu da aydınlığa çıkardık. Bizimki gibi ülkelerde, fethedilmesinde ve güçlendirilmesinde işçi sınıfının rolü bulunan özgürlüklerin, burjuva özgürlüğü diye adlandırılmasının doğru olmadığını söyledik... Lenin’in, burjuva devlet mekanizmasının yıkılması sorununu, proletarya diktatörlüğü sorununu ortaya koyuş biçiminde bazı noktaların ‘düzeltmesi’ gereğini dile getirdik.”⁸⁴

Bu sözlerdeki safsata çok açıktır. Bir kısım özgürlüklerin, işçi sınıfının savaşıyla elde edilmiş olması, burjuva devletin niteliğini mi değiştirmiştir ki, o özgürlüklere artık burjuva özgürlüğü denemeyecek olsun? O özgürlüklerin alınmasında işçi sınıfının payı ne olursa olsun, devlet yine egemen burjuvazinin devleti değil midir? Durum bu olduğuna göre, Lenin’de bazı “düzeltmeler” yapmaya kalkışmak, marksizmi doğrultmak değil, olsa olsa onu çarpıtmaktır.

Napolitano’nun sözünü ettiği bütün bu noktalar, İtalyan Komünist Partisinin 1956 yılında düzenlediği VIII. Kongrede görüşülmüş ve partinin parlamentarizmdeki oportünizmi böylece biçimlenmiştir. İtalyan Komünist Partisi, işçi sınıfının öncüsü olarak devletin özünü oluşturursa değil, fakat parlamentoda çoğunluğu elde ederse ve hükümet olursa devlet iktidarının burjuvaziden işçi sınıfının eline geçmiş olacağına inanmaktadır. Bu inancın işçi sınıfına aşılması için de, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin açıklaması “fırsat” bilinmiştir. Oysa o açıklama, komünist partilerin, burjuva mekanizmasının bir parçası haline gelmelerini önermiyor, “Avrupa Komünizmi”nin “demokratik yol” diye muğlaklaştırdığı seçim yolunu kullanarak, iktidarı bur-

⁸⁴ Aynı yapıt, s. 27, 28.

juvaziden alıp işçi sınıfına maletmenin “gerektirdiği koşulları” yaratmalarını öneriyor.

Napolitano ise “sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerinde bir değişiklik”ten söz ediyor; bunun yavaş yavaş ve kendiliğinden olacağı kanısında. “Son beş, altı yılda” diyor Napolitano, “İtalya, işçi sınıfının siyasal etkinliğinde ve ülkenin iktisadî, sosyal ve siyasal yaşamına müdahale kapasitesinde bir gelişmeye tanık olmuştur.”⁸⁵ (İtalikler bizim).

Görüldüğü gibi Napolitano bir kez daha, işçi sınıfı partisinin kısa erimli programı çerçevesindeki çabalarını ve aslında emekçi yığınları uyarmaya dönük girişimlerini, partinin uzun erimli programının önüne almak yanlışlığına düşüyor. “Ülkenin iktisadî, sosyal ve siyasal yaşamı”nda, kapitalist düzen çerçevesinde yapılacak düzeltmeleri ve değişiklikleri, işçi sınıfı partisinin etkileyebilmesini, Napolitano, işçi sınıfı partisinin öncel amacı haline sokuyor.

Sosyalist dönüşüme iç savaşla değil, fakat parlamento yoluyla gidilmesine ilişkin savlarda da, aynı anlayışa tanık oluyoruz. İtalyan Komünist Partisinin uzun yıllar önderliğini yapan Palmiro Togliatti’nin 7 Mart 1956 tarihinde *Pravda*’da yayınlanan, 27 Ağustos 1976’da *Rinascita*’da, Eylül 1977’de ise İngilizcesi *Marxism Today* adlı dergide yer alan yazısı, bunun en iyi örneği. Togliatti’nin yazısı, her şeyden önce işçi sınıfı partilerinin ya da onların önderliğindeki sol cephenin seçim yoluyla iktidara gelmesini, sosyalist dönüşümün parlamento yolundan giderek gerçekleştirilmesiyle karıştırıyor.

Oysa, her şeyden önce bu ikisini birbirinden ayırmak gerek. Sosyalist topluma geçişte “parlamentar yolların kullanılması”ndan söz edilirken kastedilen nedir? Komünist partilerin ya da onların önderliğindeki sol cephenin seçim yolunu kullanarak parlamento çoğunluğunu ve o yolla iktidarı ele geçirmesi ayrıdır, o iktidarı ele geçirdikten sonra, bunu işçi sınıfının iktidarı haline dönüştürmesi, yani temsil düzenini ve devlet kurumlarını proletaryanın temsil düzeni ve kurumları haline getirmesi ayrıdır. Biz işçi sınıfı partilerinin ya da onların önderliğindeki sol cephenin se-

⁸⁵ Aynı yapıt, s. 30.

çim yoluyla parlamentoda çoğunluğu elde etmesinin olası-
lık-dışı olduğunu öne sürmüyoruz; genel oy uygulamasının
yerleşmesinden bu yana, çok güç olsa da, işçi sınıfı parti-
sinin bu yolla iktidara gelebileceğine inanmaktayız. Ama
işçi sınıfı partisi bu yolla iktidara gelse de, sınıf olarak bur-
juvazinin varlığına son vermedikçe ve zor gücünü dengele-
medikçe burjuva parlamentosunda yapacağı yasalarla dev-
let mekanizmasını ve temsil kurumlarını proletarya devle-
tinin mekanizması ve temsil kurumları haline getirebilece-
ğini sanmıyoruz. Hele hele işçi sınıfı partisinin, burjuva par-
lamentosunun bugünkü yapısını koruyarak, başka deyişle,
burjuva toplumlarına özgü seçim ve temsil düzenini sürdür-
rerek, toplumu reformlar yoluyla değiştirebileceğini hiç san-
mıyoruz. Seçimle işbaşına gelmek gerçekçidir, ama burju-
vazinin varlığına sınıf olarak son vermedikçe ve onun zor
gücünü dengelemedikçe, reformlar yoluyla toplumu dönü-
ştürmek düştün başka bir şey değildir.

Bu nokta bir yana, burjuva parlamentolarının temsil
düzeni gerçekleri tam yansıtmaz. Togliatti, yukarıda sözü-
nü ettiğimiz yazısında, genel oyun gerçekleşmesinden bu
yana, nisbi temsil esasıyla yapılan seçimlerin "ülkenin ay-
nası"⁸⁶ olduğunu söylüyor. Kapitalist bir ülkedeki siyasal
partilerin çeşitliliği ve çokluğu, gerçeğin tam aynası olma-
dığı için, onların parlamentoda temsil edilme oranları da
"ülkenin aynası" değildir. Kapitalist ülkelerde burjuvaziyi
temsil eden partiler, halkın karşısına kapitalizmin temsilci-
leri olarak mı giderler, yoksa halkı temsil iddiasıyla mı?
İkinci iddiayla. Bu iddianın gerçekle en ufak bir ilişkisi yok-
tur. Ama burjuva partileri, halktan, halkı temsil etmek için
oy isterler. Parlamentoya döndükleri zaman yaptıkları iş
halkı mı temsil etmektir, yoksa burjuvazinin çıkarlarını
emekçi yığınların çıkarlarına karşı koruyup pekiştirmek mi?
İkincisi. Emekçi halk bu partilere oy verdiği zaman, kendi
çıkartına karşı kapitalizmi korusun diye mi oy verir? Örne-
ğin kapitalistten daha fazla ücret alabilmek üzere giriştiği
grevi, silah zoruyla bastırarak yasaları yapması için mi se-
çer bu partilerin temsilcilerini halk?

⁸⁶ P. Togliatti, "Parliament and the Struggle for Socialism", *Marxism Today*,
Eylül 1977, s. 285.

Sözün kısası burjuva parlamentolarında temsil bir ya-
nıyla, halkın gerçek çıkarlarını yansıtmaz. Komünist parti-
ler ya da onların önderliğindeki sol cephe iktidara geldiği
zaman temsil düzeni ve temsil kurumunu, yani parlamento-
yu, burjuva düzenine özgü durumuyla korumak, en azın-
dan bu sahte temsil mekanizmasının işlemesine izin ver-
mek demektir. Bir komünist partisi, bir yandan burjuvazi-
nin temsil düzenini ve temsil kurumlarını, yani parlamen-
toyu ayakta tutup, bir yandan da marksist olduğunu iddia
edemez. Burjuvazinin temsil kurumları ayakta kaldığı sü-
rece, bu tür çarpıklıkların sürmesinden kaçınılamaz. Öy-
leyse seçim yoluyla parlamentoda çoğunluğu ele geçiren bir
işçi sınıfı partisinin veya onun önderliğindeki sol cephenin
yapması gereken ilk işlerden biri, emekçi yığınların gerçek-
ten temsil edildikleri temsil kurumlarını kurmaktır. Bunu
yaparken, burjuvazinin temsilcisi olan siyasal partileri zor
yoluyla kapatmaya hiç de gerek yoktur. Bir ülkede emekçi
yığınların gerçek temsil kurumları kurulduğu zaman, bur-
juva partilerinin o kurumlarda yer bulmaları hayli zorlaşa-
caktır. Bu kurumlar emekçi yığınların çalışma birimlerini
oluşturdukları yerlerden, yani en alt kademededen başlamalı-
dır. Demokratik bir temsil, ancak böylelikle gerçekleştirile-
bilir. Bir ülkenin yönetim bölümlerinin örneğin illerin, il-
çelerin esas alınması, yalnızca yapay bir ölçüdür. Siyasal ik-
tidarlar bu yönetim birimlerinin sınırlarını diledikleri gibi
değiştirebildiklerine göre, bu ölçülerde keramet aramanın
anlamı yoktur. Asıl ölçü iktisadi üretim biriminde bulunabi-
bilir. Örneğin bir sanayi çarşısı bir birimdir, bir köy üretim
kooperatifi bir birimdir, bir fabrika bir birimdir, vb.. Bu bi-
rimlerin kendi meclislerinden başkente yollayacakları tem-
silcilerden oluşacak bir meclis, emekçi yığınları gerçekten
temsil eden bir meclis olur. Burjuva partileri de bu meclis-
te temsil edilmek için komünist ve öteki sol partilerle birlik-
te pekâlâ yarışabilirler; emekçi halk yığınları, birincil tem-
sil kurumlarını seçerken, oralara, kendilerini başkente gön-
derecek temsilcileri (ve aynı zamanda o bölge ya da üretim
birimindeki meclislere girecek temsilcileri) seçtirmek için
çalışabilirler. Emekçi halkın, burjuva partileri eliyle temsil
edilmeyi ne kadar istediği o zaman anlaşılacaktır.

Kısacası, kapitalist düzende seçimle parlamento çoğunluğunu ele geçiren bir işçi sınıfı partisinin yapması gereken ilk işlerden biri, ülkede gerçek demokratik temsili sağlayacak bir temsil düzenini ve kurumlarını kurmak olmalıdır. Oysa, öteki kapitalist ülkeler komünist partileri gibi, İtalyan Komünist Partisinin de yapmak istediği şey, seçilip burjuva parlamentosuna gelmek, kapitalist burjuvaziyi ürkütmezsizin girişilecek reformlarla "sosyalist (!) toplumu kurmak"tır. Böyle bir düzenin, yukardan beri anlatmaya çalıştığımız gibi, gerçek temsili demokrasiyle ilişkisi olmayışı ve ütopya oluşu bir yana, marksistçe olmadığı da ortadadır.

Bu yolun neden ütopya olduğunu, neden marksistçe olmadığını, yukardan beri anlatmaya çalıştık. Parlamento denen temsil kurumunun niteliğini dikkate alarak, baştan beri sıraladığımız hususları özetlersek, parlamentolar, teorik olarak iki işlevi yerine getirmekle görevli sayılırlar. Birincisi, temsil kurumu olarak seçmenlerin eğilimlerini yansıtmaları varsayılır; ikincisi, hükümet kurarak, yasa çıkarak, vergi salarak devlet mekanizmasını yönlendirecek baş yönetici ve denetici kurum olmaları düşünülür.

Parlamentolar, birinci işlevlerini hiç bir zaman tam olarak yerine getirmiş değildirlere; geniş halk yığınlarının kapitalizm tarafından sömürülen emekçiler oluşuyla, kapitalizmin temsilcisi burjuva partileri tarafından temsil edilmeleleri gerçeğinde yatan çelişki, burjuva parlamentoların "ülkenin aynası" olmasını engelleyen başlıca öğedir. Genel düzeninin yaygınlaşması ve burjuva parlamentolarına ilkin sosyalist partilerin, emperyalist Birinci Dünya Savaşından sonra da komünist partilerin girmeye başlaması, bu gerçeği değiştirmemiştir.

Parlamentoların, devlet mekanizmasını yönlendirip denetlemesine gelince... Yine yukardan beri anlatmaya çalıştığımız gibi, sistemin işlemesi, kapitalist bir ülkede, burjuvazinin buyrultusu altında bulunan devlet mekanizması, burjuva partilerin çoğunlukta olduğu bir parlamento denetlenip yönlendirildiği sürece mümkündür. Devlet mekanizması burjuvazinin buyrultusundayken, parlamento, işçi sınıfı partilerinin egemenliği altına girerse, parlamentoyla

devlet mekanizması arasında sürtüşmelerin patlak vermesi, sürtüşmenin çatışmaya dönüşmesi ve parlamentonun kapatılması çok olasıdır. "Avrupa Komünist Partileri" bundan sakınmak için reformculuğu yeğlemişlerdir; böylece de sorununa sınıfsal bir bakışla eğilir olmaktan çıkmışlardır. Bu eğilim, işçi sınıfı partilerine, uzun erimli programlarını unutturmuş, kısa erimli çabalara öncelik tanımalarına yol açmıştır. Aynı anlayışı, yukarda belirttiğimiz gibi Palmiro Togliatti'nin, sözünü ettiğimiz yazısında da görüyoruz. Parlamentolara işçi sınıfı partilerinin girmesinden söz ederken, bu partilerin zamanla etkinleştiklerini söylüyor Togliatti, "örneğin" diyor, "İtalya'da biz, öteki siyasal topluluklarla anlaşmalar yaparak, İtalyan anayasasına, derin sosyal reformların, çalışma hakkının güvence altına alınmasını, tarım reformunu [terime dikkat ediniz], en önemli kapitalist tekellerin devletleştirilmesini, vb. öngören reformların gerçekleştirilmesi ilkesini koydurtmayı başardık."⁸⁷

Bu tür bir başarının, ne ölçüde başarı sayılabileceğini, İtalya'ya kadar gitmenin ne gereği var, 1961 Türk anayasası deneyimini gözönünde tutarak düşünelim. Sol eğilimli küçük-burjuva aydınların çabasıyla 1961 anayasasında birçok reform öngörülmüştür. Bugüne kadar burjuva parlamenter düzeni çerçevesinde bu reformlardan hangisinin ne ölçüde gerçekleştirilebildiğini düşünerek, Togliatti'nin gerçekçiliği konusunda karar vermek, hiç de zor olmasa gerek. Kaldı ki, kapitalist bir toplumda bu reformların gerçekleştirilmesi, ancak kapitalizmin izin verdiği ölçüde ve kapitalizmi sürdürerek olabileceğine göre, sınıflı topluma son vermek demek olan sosyalist dönüşüm, burjuva parlamenter düzeninde, en iyimser olasılıkla, olsa olsa arpa boyu yolabilir. Gerçekteyse kapitalist sömürüye yavaş yavaş son vereceğim demek, aslında son vermeyeceğim demekle birdir.

Togliatti'nin yazısını özetleyelim. Togliatti'ye göre, tarihsel gelişim çerçevesi içinde, parlamentolar önemli bir dönüşüm geçirmiştir. 19. yüzyılda, burjuva devrimleri ortamında beliren parlamentolar, gerçekte halkı tam anlamıyla temsil eden kurumlar değildi. Oy hakkı çok sınırlıydı: okuma-yazma bilenler, belli ölçüde mülk sahibi olanlar oy kul-

⁸⁷ Aynı yazı, s. 285.

lanabiliyordu. Her seçim çevresinde bunların sayısı yüzlerle ya da birkaç binle ifade ediliyordu. Bu nedenle baskı ya da rüşvet yoluyla, oyları istenen yöne çevirmek kolay oluyordu. O zamanlar bu parlamentolar kapitalist oligarşinin temsilcileriydi. Genel oy geliştikçe parlamentoların bu görünümünü de *değişmeye* başladı ve nispi temsil usulüyle, parlamentolar “ülkenin aynası” haline geldi. Sosyalist ve komünist partilerin parlamentolarda temsil edilmeye ve güç haline gelmeye başlamaları karşısında, kapitalist burjuvazi, parlamentoların önemini azaltma ve işleri daha çok perde gerisinde, parlamentoların denetiminden uzakta yürütme çabasına girdi. Egemen burjuvazinin bu çabaları, bir zamanlar kapitalist rejimin örgütlenmesinin ve güçlendirilmesinin aracı olan parlamentoların bugün artık sosyalist dönüşümü amaçlamış partilerin elinde güçlü bir araç haline gelebileceğinden *endişe* ettiklerini tanıtlar. Bu durumda sosyalist dönüşümü amaçlamış partiler parlamentoyu eskiden olduğu gibi, kendi görüşlerini yaymak üzere bir kürsü olarak kullanmak yerine, kuvvetli bir şekilde temsil ediliyorlarsa, hükümetlerin önerilerini, işçilerin yararına *yumuşatma* doğrultusunda kullanmalıdırlar. Muhalefet güçleri, yani işçi sınıfı partileri, her şeyden önce parlamentoların “ülkenin aynası” olacak biçimde seçilmesi doğrultusunda savaşıyorlar, ayrıca bir yandan işçi sınıfı içinde güçlü bir durumda olursen, bir yandan da eylem birliği yaparak, parlamentoyu sosyalizme dönüşümün aracı haline *getirebilirler*.

İşte Togliatti özetle böyle diyor yazısında. Ancak sosyalizme dönüşümün, yani bir komünist partisinin uzun erimli programını gerçekleştirmesinin nasıl güvence altına alınabileceğine dair tek söz söylemiyor. Her şeyden önce, genel oy geliştikçe parlamentoların, halkı temsil etme açısından, görünümünün *değiştiği* doğru değildir. Bu değişim yüzyildedir. Burjuva parlamentoları, yine burjuva parlamentosu olmaya devam etmektedir. Bu parlamentoların denetlediği devlet mekanizması, eskisi gibi burjuvazinin mekanizmasıdır. Bu noktayı daha önce belirttik. İkincisi Togliatti, parlamentonun sol güçler eline geçmesinden egemen burjuvazinin duyduğu *endişeyi* “parlamentocu sosyalistliğin” etkinliğinin kanıtı sayıyor. Oysa egemen sınıfın *endişe*

duyması öznel bir durumdur, nesnel bir devrim hareketinin tanıtı ve gerekçesi olamaz. Devrim, öznel endişelerin değil, toplumdaki nesnel koşulların (daha önce belirttiğimiz koşulların) ürünüdür. Bu noktayı belirttikten sonra, Togliatti'nin asıl savına gelelim. Bir işçi sınıfı partisinin, soncul amaç olarak görmediği sürece, işçi sınıfının durumunu düzelterek reformların gerçekleştirilmesi yolunda baskı yapmak üzere, parlamentoyu kullanması, çok doğal ve isabetlidir. Ama bu, dediğimiz gibi, her şeyden önce, soncul amaç haline gelmemelidir. Bu bir. İkincisi, bu çabalar, marksizmin temel ilkelerine uygun olacaksa, bir komünist partisine uzun erimli programını, yani devrimci gelişmeye elverişli bir devlet mekanizması kurma, parlamento dahil temsil kurumlarını daha demokratik, daha yaygın bir tabana oturtma ve sosyalist toplum yapısını gerçekleştirme programını unutturmamalıdır. Kurulu devlet mekanizmasıyla solun çoğunlukta olduğu bir parlamento arasındaki sınıfsal gelişki, böyle bir programın reformlar yoluyla gerçekleştirilmesine engeldir. Togliatti ise, asıl önemli olan bu noktada susarak, bu görüşü doğruluyor.

Hiç bir zaman akıldan çıkarılmamalıdır ki, kapitalizmle sosyalizm arasında bir üçüncü toplumsal düzen yoktur. Bu nedenle parlamentoyu tutarak, onun temel düzenini sürdürerek reformlarla sosyalist topluma dönüşümün sağlanacağı sanılsa bile, sonunda ortada kalacak olan düzen, yine kapitalizmdir.

Napolitano ise, parlamentarizm sorununa değinmeden önce belirttiğimiz gibi, iktidarı, kapitalist burjuvaziden işçi sınıfına aktarmaktan değil, fakat “sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerinde bir değişiklik”ten söz ediyor. “Bugün” diyor Napolitano, “yönetici sınıfın değişmesi sorunu, hiç değilse, hükümette işçi sınıfı için, emekçi yığınlar için yeterli bir yerin tanınması anlamında, gündemdedir.”⁸⁸

Görüldüğü gibi Napolitano, işçi sınıfı partisi önderlerinin kişisel iktidarını ya da başka sınıflarla iktidar ortaklığını, işçi sınıfının iktidarıyla karıştırıyor. Bu bir. İkincisi, Napolitano'nun bu sözleri bizi, İtalyan Komünist Partisi

⁸⁸ Napolitano, *The Italian Road to Socialism*, s. 30.

önderi Enrico Berlinguer'in ünlü "tarihsel uzlaşma" tezine getiriyor. Tarihsel uzlaşma. Kiminle? Kapitalizmle ve onun temsilcisi olan Hıristiyan Demokratlarla. İtalyan Komünist Partisi, faşizmle savaş için birlik mantığını sürdürüyor, kapitalist sınıfın temsilcisiyle aynı hükümet içinde birleşmeye kadar getirmiştir; başka deyişle devrimci sınıf savaşımının yerine ılımlı reformcu, sınıflararası işbirliğini koymuştur.

"Tarihsel uzlaşma"nın, başka deyişle işçi sınıfını kapitalist burjuvazinin emrine verme çabasının mantığını, Berlinguer'in *Rinascita* dergisinde çıkan ve *Cumhuriyet* gazetesinde (9-13 Haziran 1977 tarihleri arasında) çevirisi yayınlanan yazısından izleyelim.

Berlinguer, İkinci Dünya Savaşının son yıllarında İtalya'da kurulan anti-faşist birlikten yola çıkıyor. "Anti-faşist kurtuluş savaşında" diyor Berlinguer, "belirleyip izlediğimiz birleştirici çizgi, partimizin ve ülkemizin yaşamında en önemli olayı meydana getirmiş, eylemimizin kaynaklandığı tarihsel ve siyasal rejimin belirlenip açıklığa kavuşmasını sağlamıştır."

O günden bugüne çok şey değişmiştir İtalyan toplumunda. Ancak, İtalyan Komünist Partisinin anti-faşist birlik siyaseti değişmemiştir. Faşizm yenik düşürülmüş ama, komünistlerin bekleyişinin tersine, eski kapitalizm gelip tekrar yerine oturmuştur, daha doğrusu gitmemiştir. Ama buna karşın, İtalyan Komünist Partisinin anti-faşist birlik siyaseti, bir türlü devrimci sosyalizm siyasetine dönüşememiştir. Tam tersine, anti-faşist siyaset mantığı, dediğimiz gibi, sürdürüle sürdürüle, sonunda gelip kapitalizmle işbirliği demek olan "tarihsel uzlaşma" tezine dayanmıştır.

Berlinguer tahlile devam ediyor; "Bu birleşme" diyor, "proletaryadan, köylülerden, küçük-burjuvazinin geniş kesitlerinden, ilerici orta-burjuvazi gruplarına, katolik kitle hareketinin büyük bir bölümüne ve hatta silahlı kuvvetlerin birliklerine ve kadrolarına kadar uzanıyordu." Bu anti-faşist birlik, kurtuluştan sonra yenileşme hareketine (komünistlerin hükümete girmesi) dönüşmüştür. Hıristiyan Demokratlar bu birliği bozmak istemiş, bu çaba yenileşme sürecini aksatmıştır. "Ancak bu süreci ortadan kaldırmak

mümkün olamamıştır" diyor Berlinguer. "Bu anlayış son yıllarda toplumsal ve siyasal alanlarda yeni biçimler altında, fakat yine direnme hareketi sırasında biraraya gelmiş olan aynı tarihsel güçlerin öncülüğünde gelişmeye başlamıştır."

Bu birlik geliştikçe, Berlinguer'e göre, anti-demokratik tepki de sertleşiyor, vahşileşiyor. Bu durumda ne yapmak gerektiğini soruyor Berlinguer; devrimci iç savaş kastederek, "Yenilgiye uğrayacağı kesin olan gözboyayıcı bir strateji mi seçmeliyiz?" diye soruyor. Anti-demokratik güçlere bu fırsatı vermemek gerektiğini savunan Berlinguer, gerçi Komünist Partisinin şimdiki çizgisinin, faşist güçlerin saldırısını engellemediğini, ancak zorlaştırdığını belirtiyor.

Anti-demokratik güçlerin faşist bir darbe girişimini önlemenin olası tek yolu, Berlinguer'e göre, parlamenter düzene bağlı kalmaktır, bir başka deyişle kapitalist burjuva düzeninin oyun kurallarına teslim olmaktır. "Biz parlamentoyu yalnızca bugün için değil, sosyalizme geçiş ve sosyalizmin kuruluş evrelerinde de" diyor Berlinguer, "İtalyan siyasal yaşamının ana kurumlarından biri sayıyoruz. (...) Parlamento, Lenin döneminde olduğu gibi, başka ülkelerde olabileceği gibi, yalnızca kapitalizm ve burjuva hükümetlerinin kötülüklerinin açıklandığı, sosyalizm propagandasının yapıldığı bir kürsü olarak değerlendirilip kullanılamaz. Parlamento İtalya'da aynı zamanda ve özellikle, işçi hareketi temsilcilerinin politika ve yasama alanında kendi girişimlerini geliştirip somutlaştırdıkları, *ulusal politikanın* yönlenmesini etkilemeye, yönetici işlemlerini belirtmeye çalıştıkları bir merkezdir." (*İtalikler bizim*).

Devletin sınıfsal niteliğini unutan, soruna sınıf açısından bakmayan bu parlamento anlayışı üzerinde, yukarıda uzun boylu tartıştığımız için, burada daha fazla duracak değiliz. Yalnızca bir noktaya değinmek istiyoruz. Berlinguer, burjuva demokratik düzeniyle uzlaşmayı o kadar benimsemiştir ki, belki de farkına varmadan, burjuva demokrasisine yaraşacak, aldatıcı terimler kullanıyor; sınıflı bir toplumda yaşadığı halde, "ulusal politika"dan söz ediyor. Avrupalı oportünist "sosyalistler", emperyalist Birinci Dünya Savaşı sırasında da, emperyalist emeller güden hükümet-

lerinin savaşıçı yağma siyasetini desteklerken, bu siyasetin “ulusal” olduğundan sözedilerdi. Oysa sınıflı toplumlarda hiç bir şey “ulusal” değildir, her şey sınıfsaldır. Kendi sınıf çıkarlarına “ulusal” damgasını başarıyla vuran burjuvazidir. “Ulusal savunma”, “ulusal kültür”, “ulusal çıkarlar” kapitalist toplumlarda, aslında her zaman sınıfsaldır. Geçelim.

Berlinguer devam ediyor; kapitalist bir toplumda, bir-biriyle çatışan kapitalist ve proleter sınıf arasında, ara tabakalar denen katmanların bulunduğunu, Komünist Partisinin bu ara tabakaları kendinden uzaklaştırmayacak bir siyaset gütmesi gerektiğini yazıyor. Berlinguer, demokratik bir yenileşme programının, bu ara tabakalarla işçi sınıfının çıkarlarını uzlaştırması gereğine değiniyor; ara tabakalarla işçi sınıfı arasındaki bağlaşımın yanısıra, faşizme karşı güvence sağlamak üzere, tüm demokratik güçler arasında bir ilişkiler sistemi kurulmasını öneriyor. “Sol partilerin ve güçlerin” diyor Berlinguer, “oyların ve parlamentodaki sandalyelerin yüzde 51’ini almaları halinde bile (...) bu olayı, yüzde 51’i temsil eden bir hükümetin yaşaması ve çalışması için güvence saymak yanıltıcı olur. Bu nedenledir ki, biz bir ‘sol seçenek’ değil, bir ‘demokratik seçenek’, yani komünist ve sosyalist kaynaklı halk güçleriyle, katolik kökenli halk güçleri ve demokratik doğrultudaki başka kuruluşlarla bir işbirliği ve anlaşma politikası öneriyoruz.”

İşte “tarihsel uzlaşma”nın mantığı. Togliatti, parlamentoda çoğunluğu ele geçirmeyi, sosyalist dönüşüm için yeterli sayıyordu. Berlinguer ise, onu da yetersiz buluyor, Hıristiyan Demokratlarla işbirliğini savunuyor. Napolitano da bu mantığı şu sözlerle tamamlamakta: “Böylece aşağı-yukarı uzun bir dönüşüm dönemi geçirebileceğimizi düşünebiliriz. O dönemde en geniş anlamıyla emekçi sınıfları temsil eden güçlerle başka sınıfları temsil eden güçler, ülkenin hükümeti içinde birlikte yer alabilirler.”⁸⁹ Görüldüğü gibi, İtalyan Komünist Partisinin başlıca çabası, faşizm tehlikesine karşı —bu tehlike artık ne ölçüde gerçek, o ayrı bir konu— kendini *hükümet partisi* olarak kabul ettirerek

bir çeşit *yasallık* sağlamaya yönelmiştir. Hıristiyan Demokrat Parti ise İkinci Dünya Savaşını izleyen kısa dönem dışında, bugüne kadar, Komünist Partisiyle ortak hükümet kurmayı kesinlikle reddederek, Komünist Partisine bu yasallığı sağlama niyetinde olmadığını göstermiştir. Kısacası komünistlerin düzenin yasal partisi olarak onaylanma çabası, korkuya dayalıdır. Oysa korkuya dayalı sosyalist sınıf savaşımı olamaz. Üstelik bu siyasette komünistler tutarlı da değildir; daha önce kınadıkları şeyi şimdi kendileri yapıyorlar. 1962 yılına kadar merkez-sağ hükümetler eliyle yönetilen İtalya’da, o tarihten sonra Hıristiyan Demokrat Partiyle, Sosyalist Parti arasında kurulan merkez-sol karma hükümetler işbaşına gelmeye başlamıştı. Bu, Hıristiyan Demokrat Partinin zayıflaması ve başka yerden destek aramaya başlamasının sonucuydu. Bu durum 1960’lar boyunca sürdü. Komünist Partisi o zamanlar, Sosyalist Partiyi, Hıristiyan Demokratlarla “işbirliği” yapmakla ve Sol’u bölmekle suçlardı. Şimdiyse aynı “işbirliği”ni kendisi öneriyor.

Bu noktada, hayli yaygın olan bir yanılgıya değinmek gerekiyor. İtalyan Komünist Partisi bir yandan devrimci sınıf savaşımını, proletarya diktatörlüğünü açıkça yadsıyor, bir yandan da oylarını artırıyor. Bu iki gelişme arasında yüzeysel bir neden-sonuç ilişkisi kurmak ve İtalyan Komünist Partisinin devrimcilikten boşanıp sosyal-demokrat bir parti haline dönüştükçe, halktan yakınlık gördüğünü söylemek ne derece mümkündür? Bize göre, böyle bir neden-sonuç ilişkisi kurmak hayli yanıltıcı olur. Çünkü İtalyan Komünist Partisi sosyal-demokrat bir parti haline gelerek oylarını artırıyor olsaydı, bu, en azından öteki sosyal-demokrat partiler zararına olmazdı. Oysa İtalyan Komünist Partisi 1970’lerdeki üç önemli seçimden, özellikle son ikisinde, 1975 yerel seçimleriyle 1976 genel seçimlerinde, oylarını, ılımlı sol zararına genişletmiştir. Aslında İtalyan Komünist Partisini geliştiren şey, sosyalizmden dönüşü değil, 1970’lerde, daha doğrusu 1960’ların sonunda kendini gösteren iktisadî bunalımdır. 1969 yılında patlak veren büyük grevler, emekçi yığınların varolan hükümetlerden ve onların izlediği yapay genişleme siyasetinin sonuçlarından hoşnut olmayışlarının sonucudur. İktisadî bunalım yoğunlaştıkça Komünist

⁸⁹ Aynı yapıt, s. 30.

Partisi güçlenmeye başlamıştır. Komünist Partisi marksizmden, emekçi yığınları değil, fakat kapitalist burjuvaziye hoşnut etmek, onun gözünde yasallaşmak, kabul edilebilir olmak için ödün vermiştir. Komünist Partisi, 1970'lerin bunalımından yararlanarak, işçi sınıfının bilincini ve birliğini keskinleştirecek ve proletaryayı güçlendirmeye çalışacak yerde, burjuvaziye hoşnut etmek için, işçi sınıfının haklı güncel isteklerini bastırmaya çalışıyor. İlk bakışta garip görünmekle birlikte bu çaba, burjuvaziye hoşnut etme amacının yanısıra, yine Komünist Partisinin faşizm ürküntüsüne dayanıyor. Bugünkü bunalımı, diyor Napolitano, "biz salt iktisadî bir bunalım olarak değil, fakat aynı zamanda sosyal ve siyasal bir bunalım, eski egemen sınıfların hegemonyasının, önderlik etme yeteneğinin bunalımı olarak görüyoruz."⁹⁰ Napolitano'ya göre, işte bu nedenle egemen sınıflar bugün karşı-devrimci bir tepkiye her zamankinden çok daha fazla hazırlar. Napolitano, böyle bir tepkinin egemen sınıflar için gerçi şimdi daha güç olduğu kanısında, ama yine de uyanık bulunmak gerektiğini öne sürüyor. Bugünkü iktisadî bunalım döneminde, işçi sınıfı hareketinden gelebilecek isteklerin, ara tabakaları sağa itebileceğini öne sürüyor; "Özellikle, işçi isteklerinin, daha yüksek işçi maliyetinin ağırlığını daha şiddetli hisseden küçük ve orta boy sanayiciler"⁹¹in sağa kayması sonucu verebileceğini savlıyor.

Bu mantığın çarpıklığını görmek hiç de zor değildir. İşçi sınıfının en haklı isteğinin bile küçük ve orta boy sermayeyi faşizme iteceğini öne sürmek, sonunda işçi sınıfının hiç bir istekte bulunmamasına kadar vardırılabılır. Görüldüğü gibi İtalyan Komünist Partisi, bunalımdan işçi sınıfı hareketini güçlendirme doğrultusunda yararlanmak şöyle dursun, tam tersine, bunalımın işçi sınıfını ezmesine seyirci kalıyor, hatta destek oluyor. Komünist Partisinin bu alanda nasıl aşırı ölçüde oportünist bir siyaset izlediği Napolitano'nun şu sözlerinde daha da açıktır: "Bizim partimizin siyaseti" diyor Napolitano, "kapitalist ekonominin çöküşünden, yöneltisi sosyalist olan bir değişiklik çıkmasını beklememe inancına dayalıdır. Kapitalizmin bunalımına, işçi sı-

⁹⁰ Aynı yapıt, s. 40.

⁹¹ Aynı yapıt, s. 41, 42.

nının önderlik rolünü teyid edecek, onun çevresinde bir sosyal güçler bloku, geniş bir bağlaşım düzeni kuracak (...) biçimde müdahale etmeliyiz. Ayrıca işçi sınıfı içinde gelişme eğilimi gösteren korporativizmle, darkafalı grup anlayışıyla da savaşımalıyız."⁹²

Bu sözleriyle Napolitano, her şeyden önce, devrim durumunun nesnel koşullarını yadsıyor. "*Kapitalist ekonominin çöküşü*", başka koşullarla birlikte, devrim durumunun nesnel koşullarından biridir. İşçi sınıfı partileri, eğer gerçekten proletarya partisiyseler, o devrim durumunu, işçi sınıfı iktidarını gerçekleştirmek ya da en azından sınıf bilincini pekiştirmek için kullanırlar. Böyle yapmazlarsa, işçi sınıfı partileri, marksist partiler olmayı yadsıyorlar demektir. İtalyan Komünist Partisi ise, devrim durumundan yararlanmamakla kalmıyor, küçük ve orta boy sanayicilerle ara tabakaların sağa kayacakları *endişesiyle*, işçi sınıfının haklı, güncel çıkarlarını o sanayicilerin ve ara tabakaların çıkarlarına feda ediyor. Peki yaptığı şey nedir? Kapitalizmin, 1950'lerle 1960'larda güttüğü yapay genişlemeci siyaset sonucu içine düştüğü bunalımdan İtalyan Komünist Partisinin yardımıyla kurtulması için, işçilerin haklı ücret artışı isteklerini bastırmaktır. İtalyan Komünist Partisi küçük ve orta boy sanayicilerle aslında işçi sınıfının artan üretimiyle beslenip gelişmiş ara tabakaların sağa kaymasını önlemek ve küçük-burjuvazinin desteğini yitirmemek için, işçi sınıfını üstelik bir de "darkafalı grup anlayışı"yla suçlayabilecek kadar, burjuva kavramlarına sapıyor.

İtalyan Komünist Partisi, Napolitano'nun itiraf ettiği gibi, yıkıcı bir öge değil, yapıcı bir öge gibi görünmeye, kapitalizmin bozukluklarına çare arayan bir parti gibi görünmeye, bu izlenimi yerleştirmeye özellikle önem veriyor. Peki, iktidara gelirlirse, sosyalizme yönelmek üzere neler yapacaklardır? "İtalya'yı bunalımdan çıkarmak ve İtalyan ekonomisi için sağlıklı bir gelişmeyi başlatmak düşünülecek ilk iş" diyor Napolitano, "Sonra, Berlinguer'in deyişiyle, 'sosyalist unsurlar'ı getirmemiz gerekiyor. Tartışmalarımızın ağırlık noktalarından biri, zoraki, yapay ve çarpık bir

⁹² Aynı yapıt, s. 46.

özel tüketimci gelişmeden, toplumsal tüketime dönmeye önem vermektir. Toplu geniş gereksinmeleri, sosyal konutlar gibi, sağlık hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi gibi, kamu taşımacılığının geliştirilmesi gibi, eğitim yapısının değiştirilmesi ve geliştirilmesi gibi gereksinmeleri karşılamıyoruz. Aynı zamanda üretken ögelere tarım gibi, tarımın sanayileştirilmesi gibi, yatırım malları üretimi gibi ögelere de ağırlık veriyoruz.”⁹³

Peki, bu alelade bir hükümetin işi, bunun sosyalist toplumu kurmakla ne ilişkisi var diyeceksiniz. Napolitano yanıtıyor bu soruyu. “Bu yeni gelişme siyasetinin sosyal amaçları” diyor Napolitano, “yüksek istihdam, güneyde geniş yığınların gerilik ve yoksulluktan kurtarılması, tüm ulusal toplumun daha iyi, daha uygar, daha kültürlü, ileri bir yaşam düzeyine ulaştırılmasıdır. Bunların sosyalizmle ilgisi olmadığını söylenebilir mi, toplumu sosyalist anlamda dönüştürme sürecinin amaçlarıyla ilgisi olmadığı söylenebilir mi?”

Safsata üzerinde yorum yapmayı yersiz buluyoruz.

*

Özetlersek, İtalyan Komünist Partisi, faşizmin ezdiği, faşizmle savaşın pişirdiği bir partidir; faşizme karşı birlik anlayışı öylesine geleneksel siyaseti haline gelmiştir ki, bu anlayış, Komünist Partisinin sınıf partisi olma niteliğini çok gerilere itmiş, adeta unutturmuştur. Aynı geleneksel siyasetin bir başka sonucu parlamentarizmdir. İtalyan Komünist Partisi, faşizme karşı burjuva parlamentarizmini savunmakta, burjuvaziden çok çok ileri gitmiştir. Burjuva parlamentarizmine aşırı bağlılık, devrimci sınıf savaşımının, proletarya egemenliği ilkesinin, sosyalizme devrimci dönüşümün yadsınması sonucunu vermiştir. Bunların yerini sınıflararası işbirliği, burjuva devlet mekanizmasının bazı değişikliklerle sürdürülmesi anlayışı ve reformculuk almıştır. Bu yeni özellikleriyle İtalyan Komünist Partisi, marksist bir işçi sınıfı partisi olmaktan çıkmış, sosyal-demokrat bir reform partisi haline gelmiştir.

⁹³ Aynı yapıt, s. 49.

Fransız Komünist Partisinin bugün “Avrupa Komünizmi” diye anılan oportünist akıma kayışı, aslında kısa süre içinde ortaya çıkmış bir gelişme değildir. Bu gelişmenin köklerini, İkinci Dünya Savaşından sonra Fransız Komünist Partisinin önderi Thorez tarafından (İtalyan Komünist Partisi önderi Togliatti’yle aynı doğrultuda) ortaya atılan “sosyalizme giden yeni yollar”da aramak gerekiyor. Fransız Komünist Partisinin bu “yeni yol” arayışı, 1976 yılı şubat ayında yapılan 22. parti kongresinde “proletarya diktatörlüğü” kavramının parti programından çıkarılmasıyla tepe noktasına ulaşmıştı. Ama ondan çok önce, daha 1972 yılında Fransız Solunun ortak programı için, Fransız Komünist Partisinin verdiği ödümler, bu partiye egemen olan oportünizmi, olanca açıklığıyla zaten gözler önüne sermişti. Georges Marchais’nin önderliğindeki Komünist Partisiyle, François Mitterand’ın önderliğindeki Sosyalist Parti ve Robert Fabre’nin önderliğindeki küçük Sol Köktenci Hareket arasında 1972 yılında saptanan, 1978 yılı mart ayında yapılan genel seçimlerin ikinci turundan hemen önce alelacele yenilenen ortak program, kapitalist toplumdaki sosyalist topluma dönüşümü amaçlamış değildi. Ortak programın “bir demokratik reformlar dizisi” olduğunu, Marchais açıkça belirtiyor.⁹⁴

1972 yılında Sol’un ortak bir program çerçevesinde birleşmesini sağlayan şey, sosyal-demokrat nitelikte bir parti olan Sosyalist Partisinin önderi François Mitterand’ın kendini bir sol ortaklığında iktidara çok yakın görmesi (gerçekten de devlet başkanlığı seçiminde Valéry Giscard’a yarım milyondan daha az bir oy farkıyla yenik düştü), Komünist Partisinin de Sosyalist Partinin gücünden yararlanarak iktidara ortak olabilme çabasıydı. Bu amaçla ortaya çıkan ve “bir demokratik reformlar dizisi” olan ortak program, Marchais’nin deyişiyle, “ülkeyi bunalımdan çıkarmak üzere bir başlangıç yapmayı, işçilerle ailelerine, gözledikleri hayatî ivedi iyileştirmeyi sağlamayı” amaçlıyor-

⁹⁴ Georges Marchais, *For Union and For Change*, “F.K.P. Merkez Yönetim Kuruluna 4-5 Ekim 1977’de sunulan rapor”, *Marxism Today*, Aralık 1977, s. 372, 373.

du. 1978 genel seçimleri nedeniyle, solun ortak programı, 1977 yılı başlarında yeniden gündeme girdi. Komünist Parti, ortak programda bazı düzeltme ve yenilikler yapılmasını önerdi. "Ortak program 1977'de tam olarak yürürlükte kalacaksa" diyordu Georges Marchais, "bu gerekliydi. (...) Görüşmelerin her aşamasında, 'programın dengesi' denen şeye, başka deyişle programın orta yolcu yapısına saygılı kalarak, somut sorunları kavrayan somut öneriler sunduk. Kendi görüşümüzü zorla kabul ettirmeye hiç bir zaman çalışmadık. İçinde bu anlaşmayı gerçekleştirmeye çalıştığımız alan neydi? Sosyalizm alanı mı komünizm alanı mı? Yoksa programa, belli etmeden, sosyalist toplumu kurmak üzere bir plan mı sokuvermiştik? Kesinlikle hayır. İçinde anlaşmaya varmak istediğimiz alan, bir demokratik reformlar dizisi olan ortak programdı. (...) Bu reformların, etkili olabilmek için, ülkenin iktisadî, sosyal ve siyasal yaşamı üzerinde büyük sermayenin ve para gücünün sağladığı egemenliği ciddi olarak ele alması gerekiyordu."⁹⁵

1978 genel seçimlerinin ikinci turundan hemen önce alelacele düzenlenen yeni bir toplantıda ayrıntılara girmeksizin ilke olarak yenilenen ortak program için Komünist Partisinin önerdiği, sosyal-demokrat Mitterand'ın ilkin reddettiği değişiklikler nelerdi? Komünist Partisi önderi Marchais bunları şöyle sıralıyor: "Aylık asgarî ücret, ücret düzeylerinde genel artırım, aile ödeneklerinde yüzde 50 yükseltme, ücret kademelerinin daraltılması, 60 yaşında emeklilik (kadınlar için 55 yaş), sermaye vergisi, servet vergisi, devletleştirme, işyerinde işçilerin hakları, devletleştirilen tesislerde yönetim kurulu seçimi, tüm seçimlerde nispi temsil esası..."⁹⁶

Görüldüğü gibi gerçi Marchais, reformların etkili olabilmek için, büyük sermayenin egemenliğini ciddi olarak ele alması gereğinden sözediyor ama, önerdiği reformlardan hiç biri, bir Komünist Partisinin yapması gerektiği şekilde, sermayenin varlığını karşısına almıyor; yalnızca sermayenin egemenliğinde, olsa olsa ufak-tefek türden sayılabilecek düzeltmelerle yetiniyor.

⁹⁵ Aynı rapor, s. 373.

⁹⁶ Aynı rapor, s. 374.

Georges Marchais'nin, "sermayenin egemenliğini ciddi olarak ele alma"nın zaman içinde yavaş yavaş gerçekleştireceğini söylemesi de pek inandırıcı olamaz; Sosyalist Partinin demir ve çelik sanayiini, Peugeot-Citroen firmasını ve Fransız Petrol Şirketini devletleştirmeye yanaşmadığını bizzat Marchais'nin söylemesi, sol hükümet ortaklığının niteliğini açıkça gösteriyor.

Fransız Komünist Partisi, böyle bir hükümetin parçası olmaya, salt hükümete girebilmek için rıza göstererek, sosyalist dönüşüm yolunu açmış olmuyor, tam tersine, büyük sermayenin iktidarını pekiştirecek bir partiyle birlikte, sınıf savaşımının yerine sınıflararası işbirliğinin getirilmesini onaylamış oluyor, yani işçi sınıfını egemen sınıfın sömürsü altında tutma girişiminin destekleyicisi haline dönüşüyor. Bugün Avrupa'nın birçok ülkesinde kapitalizm, süregelen varlığını, sosyal-demokrat partilere borçlu. Bu partiler genellikle, daha küçük sağ partilerle parlamento içinde işbirliği yaparak, kapitalizmin sınıfsal egemenliğini sürdürmesini mümkün kılıyorlar. Örneğin Britanya'da sosyal-demokrat İşçi Partisi, küçük sağ parti olan Liberal Partinin desteğiyle, Federal Almanya'da Sosyal-Demokrat Parti, sağ Hür Demokratların ortaklığıyla, Portekiz'de sosyal-demokrat Mario Soares'in Sosyalist Partisi sağ partilerin desteğiyle iktidarda kalarak, toplumun sınıfsal yapısında herhangi bir değişikliği önleyebiliyor. Avrupa'nın kapitalist ülkelerinde genel olarak burjuva partileri artık çoğunluk olabilmeye yetisini yitirmişlerdir. Yalnızca onlar değil, fakat kapitalist burjuvazinin çıkarlarını koruyan sosyal-demokrat partiler de artık tek başlarına iktidar olamamaktadırlar. O nedenle sosyal-demokrat ya da muhafazakâr partilerle, daha küçük sağ partilerin ortak iktidarlarına tanık oluyoruz. Bu ortaklığın sağ partilerle sürdürülemediği yerlerde, sınıfsal yapıya dokunmamak koşuluyla, hükümete komünistlerin de girmesine, büyük sermaye neden gözyummasın? Sınıf yapısına dokunmamanın önde gelen güvencesi, sol ortaklığında ılımlı bir sosyal demokrasi anlayışının ağır basmasıdır. Bu sağlandıktan sonra, büyük sermaye ve kapitalist burjuvazi, ufak-tefek ödünlere göze alarak, komünistlerin hükümete girmesine pekâlâ razı gelebilir; hatta sınıflararası işbirliği-

nin içine “komünistler”i de katmış olacağı için, bunu yeğleyebilir.

Son yıllarda birçok Avrupa ülkesinde, komünist partilerin, emekçi halk yığınlarını ve ara tabakaların ilerici kesimleriyle ilerici aydınları, kendi devrimci önderlikleri çevresinde toparlayacak yerde, niteliği sosyal-demokrat olmanın ötesine geçmeyen, içlerinde üstelik sağlam bir sağ kanat bulunan siyasal partilerle burjuva parlamentarizmi anlayışı çerçevesinde seçim bağlaşımına girmelerinin yarattığı tehlikelerden biri budur, yani kapitalizmin egemenliğini sürdürme girişiminin destekleyicisi haline gelmektir. İkinci tehlike, devrimci bir parti olarak kaldıkları zaman, pekâlâ kendi önderlikleri altında işçi sınıfına kazanabilecekleri orta tabakanın ilerici kesimini, sosyal-demokrat partilere itmeleri olabilir. Bazı Avrupa ülkelerinde sosyal-demokrat partilerden muhafazakâr partilere bir kayma olması, bu olasılığın yabana atılmaması gerektiğinin kanıtıdır.

Komünist partilerinin, sosyal-demokrat partilerin yedeğinde hükümete gelmeleri ve kendilerine gerek olmadığı zaman hükümetlerin dışına çıkarılıvermeleri, bu partilerin devrimci niteliklerini ister-istemez yokeder ve burjuva parlamentarizminin alelâde partileri haline gelmelerine yolaçar.

Fransız Komünist Partisi de, “Avrupa Komünizmi” kampındaki öteki “komünist” partiler gibi, yarım da olsa, bir sosyal-demokrat partinin yedeğinde de olsa, hükümete girmeyi amaç edinmiş partilerden biridir. Bu amacını, kendi iktidarının, işçi sınıfının iktidarı demek olacağı savıyla örtmeye çalışıyor. Oysa bu tür bir iktidarın, hele hele Mitterand’ın Sosyalist Partisi gibi bir partinin yedeğinde olduğu zaman, hiç bir biçimde işçi sınıfının iktidarı yolunu açmayacağını bildiğine kuşku yok. Sosyalist Partinin yapısını anlatırken, “Tarihsel geleneklerini ele alalım örneğin” diyor Marchais, “Her ne kadar önderlerinden bazıları Sosyalist Partinin 1971’de doğduğunu söylüyorlarsa da aslında bu parti, burjuvaziyle, Sağ’la yapılan uzun bir işbirliğinin vârisidir. Yapısını ele alalım: 1972’de belirttiğimiz gibi, reformculuğa, yani varolan sistemi yalnızca ayarlamaya bağlanmıştır. Sosyal kuruluşunu alalım: Bu konuda, Nantes kurultayına giden temsilcilerin yalnızca yüzde 5’inin işçi ol-

duğunu söylemek yeter de artar. Öte yandan, temsilcilerin yüzde 19’u, istatistik diliyle ‘yüksek düzeyli personel’dir; bunlar partide önemli yerlerde bulunan, yüksek düzeye çıkmış devlet memurlarıdır.”⁹⁷

Marchais, niteliklerini ve yapısını böylece belirlediği sosyalist partiyle iktidar işbirliğini yine de savunuyor. “Birliğin bugünkü durumu” diyor, Marchais, “bizim tahlilimizi yalanlıyor mu? Tahlilimizin yeniden gözden geçirilmesi mi gerekiyor? Bizim kanımızca, kesinlikle hayır. Bizim stratejimiz, hiç bir zaman, ilkesiz ve boş bir konformizme yönelmiş değildir. Önerdiğimiz ve gerçekleştirmeye çalıştığımız birlik, belli bir görüşü amaçlamış olmayan hoşnutsuzların birliği değildir; saldırganlarla onların mağdurları, sömürülenle sömürülen arasında birlik değildir. (...) Bu birlik, sınaî ve malî derebeylerinin tüm mağdurlarının, ülkeye egemen olan, ülkeyi boğan kast’a karşı kapsamlı *demokratik reformlarla*, bu kast’a ağır bir darbe indirecek olan *demokratik değişiklik* için kurdukları bağlaşım’dır.”⁹⁸ (*İtalikler bizim*).

Bir kez daha aşırı bir burjuva demokrasisi hayranlığıyla yüzyüzeyiz. Marchais’nin sözünü ettiği “*demokratik reformlar*” ne demektir? Sınıfsal içeriği yavanlaştırılmış, kapitalist burjuvaziye incitmeyen düzeltmeler demektir. “*Demokratik değişiklik*” ise, burjuva parlamentarizminin kuralları çerçevesinde, varolan düzende yapılacak düzeltmelerden başka bir şey olamaz. Burjuva parlamentarizmini tapkı haline getirmek, Fransız Komünist Partisini de ister-istemez devrimci olmaktan çıkarmaktadır.

Marchais, aynı raporunda, sosyalist dönüşümü de oportünistçe değerlendiriyor; “İşçiler” diyor, “birliği [solun birliğini] kendi maddî isteklerini tatmin etmenin ve sorumluluk mevkiine gelme umutlarının aracı olarak görüyorlar.”⁹⁹

Bu sözü dolambaçlarından soyutlayalım: Marchais, işçilere ücret zammı, bize iktidar, diyor.

Fransız Komünist Partisi önderi Georges Marchais’nin “çoğulcu demokrasi”ye ilişkin sözleri de düpedüz burjuva ideologlarının propagandasına teslim olduğunun tanıtıdır.

⁹⁷ Aynı rapor, s. 377.

⁹⁸ Aynı rapor, s. 378.

⁹⁹ Aynı rapor, s. 378.

“Komünistler, sosyalistler ve köktenciler arasında” diyor Marchais, ortak programın taraflarını kastederek, “çok önemli farklılıklar vardır. Bu başkalıkları ve *çoğulculuğu* (*pluralism*) geçici bir husus olarak değil, Fransa'nın siyasal yaşamının sürekli ve ömürlü bir gerçeği olarak görüyoruz.”¹⁰⁰ (*İtalikler bizim*).

Bu sözlerin yanına bir başka belgeyi daha ekleyelim. İspanya Komünist Partisinin yeraltından çıkıp yasal bir parti haline gelebilme çabalarına destek olmak üzere, 1977 mart ayının hemen başında İspanyol, Fransız ve İtalyan Komünist Partilerinin önderleri Carillo, Marchais ve Berlinguer Madrid'te bir toplantı yapmışlardır. İki gün süren toplantılardan sonra, 3 mart 1977'de yayınladıkları ortak bildiri-
de bu üç önder şöyle diyorlar:

“İspanya, Fransa ve İtalya'nın Komünistleri yeni bir toplum kurmak için, siyasal ve sosyal güçlerin *çoğulculuğu* çerçevesinde, bütün toplumsal ve bireysel özgürlüklerin, düşünce ve ifade, basın, dernekleşme ve (...) sendika özgürlüklerinin, sendikaların bağımsızlığının, grev hakkının, özel hayatın dokunulmazlığının gelişmesine, güvence altında olmasına, bunlara saygılı davranılmasında, genel oya ve *çoğunlukların demokratik değişimine*, din özgürlüğüne, kültür özgürlüğüne, değişik felsefe, kültür ve sanat görüşlerinin ve akımlarının ifade özgürlüğüne saygılı davranılmasında görüş birliğindedirler.”¹⁰¹ (*İtalikler bizim*).

Gerek Marchais'nin çoğulculuğa ilişkin sözlerinin, gerek bu ortak bildirinin satırları arasından eteği görünen şey, küçük-burjuva ideologlara özgü *demokrasi* ve devlet anlayışıdır. Küçük-burjuva ideologlar demokrasiyi, emekçi halk yığınlarının, yönetime ve kararlara, olabildiği ölçüde geniş bir temsil tabanında katılmaları olarak anlamazlar; devletin şekli olarak anlarlar. Onlara göre, bir zamanlar teokratik, aristokratik, oligarşik ya da otokratik olan devlet, bugün kapitalist toplumda, özellikle çok partili *çoğulcu* düzende, —herkes düşüncesini söyleyebildiğine göre— artık *demokratiktir*. Burada küçük-burjuva ideologların yaptığı

şey, kasıtlı bir karışıklık, çarpık bir yorumdur. Devletin zor gücü oluşu, onun teokratik, aristokratik, oligarşik ya da otokratik niteliğiyle çatışmaz; tam tersine, bu nitelikler devletin zor gücü olduğunu daha açıklıkla vurgular ve zor gücünün kimin elinde olduğunu gösterir. Örneğin teokratik devlette zor gücünün din birliğini temsil eden gücün elinde olması, aristokratik ya da oligarşik devlette zor gücünün belli bir soylular ya da zenginler tabakası elinde toplanması gibi. Burjuva ideologlarına göreyse, çağdaş kapitalist toplumda, “çoğulcu demokrasi” çerçevesinde, “toplumda iktidar artık yalnızca devlete ait değildir. Kudret, çeşitli devlet kurumları ve sosyal örgütler arasında dağıtılmış, bölüştürülmüştür; böylece devlet, nüfusun ‘ilgili bütün kesimleri’-nin etkisine eşit olarak açık birçok örgütten biri olarak gösterilir.”¹⁰²

Devlet gücünün bir biçimi olarak gösterildiği için, burjuva demokrasilerinde, parlamentonun bir devlet kurumu olarak, devlet mekanizmasını denetleyip hükümetler eliyle yönlendirebileceği varsayılır. Gerçekteyse çoğu zaman parlamentoları gerektiğinde kapatmaya varacak ölçüde denetleyen, devlettir, yani örgütlenmiş burjuvazidir, onun zor gücüdür.

Görüldüğü gibi, birden fazla partinin varlığına, parlamentoda muhalefet partilerinin bulunmasına, bunların seçimle gelmesine dayalı olarak, küçük-burjuva ideologların, *demokratik* bir devlet gücünden sözetmeleri, demokrasi kavramının çarpıtılmış bir yorumundan başka bir şey değildir. Çünkü gerçekte devlet gücü demokratik *değil*, burjuva diktatörlüğüdür. Küçük-burjuva ideologların bu aldatıcı demokrasi yakıştırmaları, aslında kapitalist toplumda devletin, ne kadar özgürlükçü görünürse görünsün, burjuva diktatörlüğü olduğu gerçeğini, devlet mekanizmasının işin özünde burjuvazi tarafından denetlendiği ve yönlendirildiği gerçeğini gözlerden saklamak içindir. Küçük-burjuva ideologların böyle yapmaları doğaldır. Ama komünist partileri önderlerinin, tekelci kapitalizm aşamasının ürünü olan “çoğulcu demokrasi”yi sosyalist topluma da uygulanabilir görme-

¹⁰⁰ Aynı rapor, s. 378.

¹⁰¹ La déclaration commune des partis communistes d'Espagne, de France et d'Italie, paragraf 7.

¹⁰² E. Kuzmin, “Bourgeois Democracy in Reality”, *International Affairs*, 1977, n° 10, s. 34.

leri ve savunmaları, ikiyüzlülük etmiyorlarsa, en azından burjuva propagandasına teslim olduklarının kanıtıdır. "Avrupa Komünizmi", tekelci kapitalizmin "çoğulcu demokrasi" denen çarpıtılmış demokrasi yorumunu sosyalist topluma aşılama çalışırken, her şeyden önce marksist ve bilimsel değildir. Zira daha önce birçok kez değindiğimiz gibi, özellikle kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde devlet, marksizme göre, proletarya devletidir, yani teokratik, aristokratik, oligarşik ya da otokratik devlette, burjuva devletinde olduğu gibi, sınıfsal bir diktatörlüktür; kudret, çeşitli devlet kurumlarına dağılmış değil, tam tersine, proletaryanın elinde toplanmıştır. Geçiş döneminde bunun tersine "çoğulcu demokrasi"yi sürdüreceklerini söyleyen Avrupalı "komünist" önderler, örneğin Georges Marchais, "yeni bir sosyalist model" keşfettikleri sanısındadırlar, ama gerçekte yaptıkları şey, tekelci kapitalist dönemin çarpıtılmış devlet gücü yorumunu, sosyalizme aşılaktan başka bir şey değildir. Eskimiş bir toplum düzeninin, üstelik çarpıtılmış olan yorumunu, yeni olacağı iddia edilen topluma uyarlamaya çalışmak, aslında sosyalist olmayan öğeleri, sosyalist olacağı söylenen topluma taşıyıp getirmek demektir. Avrupalı öteki "komünist" önderlerle elele vererek, Georges Marchais'nin yaptığı da budur.

*

Özetle, Fransız Komünist Partisi de sınıf savaşımını reformcu burjuva parlamentarizmiyle değiştirmiş, proletaryanın egemen sınıf olarak devleti oluşturması ilkesini yadsımış, öteki Avrupa ülkelerinde gördüğümüz gibi, amacı burjuvazinin iktidarına payanda vurmaya çalışan sosyal-demokrasiyle işbirliğine girmiş, böylece reformcu bir parti haline gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ KESİM — BRİTANYA İŞÇİ HAREKETİ VE KOMÜNİST PARTİSİ

Fransa'da Marchais'nin sosyal-demokrasiyle bağlaşımla kurarak yaptığını, Britanya'da Komünist Partisinin önderi John Gollan biraz daha değişik biçimde yapmaya çalışıyor.

Britanya Komünist Partisi, emekçi yığınlarını, ara tabakaların ilerici kesimini ve ilerici aydınları birleştirerek sınıf savaşımını vermekten çok uzun zaman önce vazgeçmiştir. Bu vazgeçiş aslında, Komünist Partisinin işçi sınıfı arasında, 1920'den bu yana bir türlü kök salamamış olması gerçeğinin itirafından başka bir şey değildir.

Britanya Komünist Partisinin şimdi yapmaya çalıştığı şey, sosyal-demokrat İşçi Partisinin sol kanadıyla bağlaşımla kurmak, işçileri, işçi birliklerini, ara tabakaların (olabilirse) tümünü, aydınları, küçük ve orta boy kapitalisti, tekelci kapitalizme karşı, bu bağlaşımla çerçevesinde birleştirmek ve "ilerici" bir hükümet kurulmasını sağlamaktır.

Bu nasıl yapılacaktır? Britanya Komünist Partisi bunun için, İspanya, İtalya ve Fransız Komünist Partilerininkinden biraz daha değişik bir *senaryo* hazırlamıştır. Devrimci sınıf savaşımını artık "*gerçekçi*" bulmadıkları için boğazlarına kadar oportünizme batan batı ülkeleri komünist partilerinin, oportünizm yarışında nerelere kadar gidebildiklerini görmek üzere bu senaryoyu yakından incelemekte yarar var. O zaman sahneye çıkacak oyunu, henüz repertuara alınmadan, hatta provaları bile yapılmadan önce görmüş olacağız.

Britanya Komünist Partisi, belki de güçsüzlüğü nedeniyle olacak, soğuk savaştan en çok etkilenmiş, teslim bayrağını en önce çekmiş partilerden biridir. 1951'de değiştirilen parti programı, *Britanya'nın Sosyalizm Yolu*, savaş-öncesinden tamamen farklı bir "sosyalizm yolu" öneriyordu. Program, "işçi hareketi içindeki sağ kanadın yenik düşürülmesi, işçi sınıfının birliği, halk çoğunluğunun tekelcilığe karşı bir bağlaşımla içinde birleştirilmesi çağrısında bulundu. Program, bir parlamento çoğunluğu ve kendini sosyalizme bağlamış bir halk [bazı kapitalistler dahil] hükümeti kurulmasını öngören yeni ana kavramı ortaya attı."¹⁰³

1951 programı, sosyalist topluma dönüşümün, burjuva kapitalist düzenin kurumlarıyla gerçekleştirileceğini ilân ediyordu. "Britanya Komünistleri" diyordu program, "Britanya halkının, parlamentoyu, geniş halk çoğunluğunun de-

¹⁰³ John Gollan, *Socialist Democracy-Some Problems*, Londra 1976, s. 25.

mokratik aracı haline çevirerek, kapitalist demokrasiyi gerçek bir halk demokrasisine dönüştürebileceğini ilân ederler.”¹⁰⁴

Britanya Komünist Partisi, bu kez, ayrıntılarını daha özenle (!) saptadığı senaryoyu, görüldüğü gibi, daha 1951’de sahnelemişti. Aradan 27 yıl geçtiği halde, Britanya Komünist Partisinin “işçi hareketi içindeki sağ kanadı yenik düşürme” yolunda hiç bir olumlu adım atmadığını söylemek yanlış olmasa gerek. Tam tersine, bu 27 yıl içinde, işçi hareketinin sağ kanadı alabildiğine güçlenmiş, birkaç kez iktidara gelmiştir; hâlâ da iktidardadır. Ne var ki Britanya Komünist Partisi, 27 yıllık deneyimi yeterli saymamış olsa gerek, 1977 yılı sonunda yaptığı XXXV. Kongrede aynı stratejiyi (!) sürdürmeye karar vermiştir.

Yeni bir program hazırlanmasını, 1975 kasımında yapılan XXXIV. Parti Kongresi kararlaştırmıştı. Hazırlanması yaklaşık bir yıl, tartışılması da bir o kadar süren yeni program taslağı, aralık 1977’de, XXXV. Kongrede onaylanarak kesinleşmiştir. Gayet tumturaklı yazılmış, ilk bakışta marksistçe görünen bir sürü basmakalıp sözle dolu olmasına karşın, programın, sosyalist dönüşüme hiç de sınıfsal olmayan yaklaşımı, gerçek niteliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Program kapitalist burjuvaziye büyük tekelci burjuvaziyle, onun dışındaki burjuvazi diye ikiye ayırıyor. Ama hemen belirtelim ki, bu ayırımı dayandırılan parti stratejisi, hiç de sınıfsal gerçekleri dikkate alan bir strateji niteliğini taşıyor. “Kapitalist sınıf üretim, dağıtım ve değişim araçlarının sahipleri ve denetleyicilerinden kurulur” diyor program, “Bir bütün olarak bile, bu sınıf nüfusun yalnızca çok küçük bir parçasıdır. Fakat onun içinde bile, egemen gücü kullanan daha da küçük bir azınlık vardır — yalnızca kendi işçilerini sömürmekle kalmayan, fakat daha da küçük birçok işyerinin, daha küçük satış yerinin ve küçük çiftçilerin zararına işleyen çok küçük firmalar.”¹⁰⁵ (İtalikler bizim).

Burada “zararına işleyen” sözüyle neyin kastedildiği, deşilmeye değer. Kastedilen şey, işçinin ürettiği artı-değerin paylaşılmasıdır. Program, küçük kapitalist tesislerde ça-

lışan işçilerin ürettiği artı-değerin daha büyükçe bir kesimini, küçük tesislerin zararına büyük firmaların aldığını öne sürüyor. Bu bir Komünist Partisinin değil, küçük kapitalistin siyasal partisinin derdi olmak gerekir. Komünist Partisine düşen şey, kimin ne kadar pay aldığına bakmaksızın, artı-değerin kapitalistler arasında bölüşülmesine karşı çıkmaktır. Devam edelim.

“Bu küçük kuruluşlar” diyor program, “şiddetli kapitalist bunalım dönemlerinde, ilk mağdurlar arasında yer alırlar, çoğu iflâs eder, kapanmak zorunda kalır, ya da büyük firmalar tarafından yutulur. İşçi sınıfının yaşam düzeyi kısıldığı zaman, küçük üreticiler, küçük dükkân sahipleri ve ticaret erbabı olumsuz yönde etkilenirler.”¹⁰⁶

Her şeyden önce, “şiddetli kapitalist bunalım dönemleri” yalnızca büyük şirketlerin eseriymiş izlenimini veriyor bu satırlar. Oysa kapitalizm, tekelci aşamaya girmeden önce de dönemsel bunalımlar geçiriyordu. Tekellerin yaptığı şey, bu bunalımın çapını genişletmek, bir kapitalist ülkeden ötekine kolaylıkla sıçramasını sağlamak oldu. Başka deyişle tekeller, kapitalist bunalımı ulusal olmaktan çıkararak uluslararası bunalım haline getirdiler o kadar. Bu bir. İkincisi, işçilerin yaşam düzeyi kısıldığı zaman küçük sermayedarın olumsuz yönde etkileneceğini öne süren satırlar, işçi sınıfının en önemli niteliğini, yani üretici yönünü değil de tüketici yönünü esas alıyor. İşçinin belirleyici niteliği tüketmesi değil, üretmesidir. Program bunu unutuyor ve şöyle bir mantık koyuyor ortaya: Bunalım olacak, bunalım olunca işçilerin işine son verilecek, işçilerin işine son verilince ücretleri kesilecek, ücretleri kesilince küçük işyerinin ürettiği, küçük ticaret erbabının sattığı malı işçiler alamayacak, bunun sonucu olarak o üreticiyle o ticaret erbabı bunalımdan olumsuz yönde etkilenecek.

Yukarda da belirttiğimiz gibi, bunu burjuvazinin siyasal partileri düşünsün. Komünist Partisinin düşünmesi gereken şey, bunalımın, küçüklü-büyükülü kapitalisti ne ölçüde etkilediği değil, işçi sınıfını nasıl etkilediğidir. Üstelik Komünist Partisinin programında açıklıkla belirtildiği üze-

¹⁰⁴ Aynı yapıt, s. 25.

¹⁰⁵ The British Road to Socialism, Komünist Partisi Programı, satır 605-608.

¹⁰⁶ Aynı program, satır 609-612.

re, böyle bir durum, bunalım dönemi için sözkonusudur. Pe-ki ya bunalım dönemi sözkonusu olmadığı zaman? O zaman da küçük-büyük kapitalistler elele tutuşup artı-değer paylaşımına oturacaklar. Ama Komünist Partisi bunu belirtmiyor programında. Çünkü amaç, artı-değerin nasıl paylaşıldığını ortaya koymak değil, iktidar yolunu açmak için müttefik bulmaya çalışmaktır. “İşte bu nedenle” diye devam ediyor program, “kapitalist sınıfın bu kesimlerinde yer alan *birçok kapitalistle işçi sınıfı arasında, ortak düşman olan büyük kapitalistlere karşı bir bağlaşım için nesnel bir temel vardır.*”¹⁰⁷ (*İtalikler bizim*).

Sosyalist dönüşüm için “*birçok kapitalistle işçi sınıfı arasında bağlaşım*” kurmaya çalışmak gibi, marksist açıdan anlaşılmaz bir tutuma girmek bir yana, bu tahlil, iki yönden yanlış görünüyor. Birincisi, daha önce de belirttiğimiz gibi, büyük tekellerin gelişmesi, küçük kapitalisti tüm-den ortadan kaldırmış değildir; tekelci kapitalizm küçük ve orta-boy kapitalisti bir çeşit müteahhit haline dönüştürmüştür. Aralarındaki ilişki, iki kapitalist arasındaki serbest rekabet ilişkisi olmaktan çıkmış, artı-değer bölüşümü ilişkisi haline gelmiştir. Bu nedenle, her şeyden önce, küçük ve orta-boy kapitalistin, tekelci sermayeyi, işçi sınıfıyla birlik olacak ölçüde “ortak düşman” gördüğü doğru değildir. İkincisi ve daha önemlisi, bunalım dönemlerinde küçük ve orta-boy kapitalisti etkileyen şey, işçi sınıfının alım gücünün kısılması değil, bu alım gücünün sınırlanması karşısında, işçilerin haklı olarak ortaya attıkları, yüksek ücret artışı isteğidir. Alım gücü kısılan işçi, işinden çıkarılmış işçidir; bunalım ve enflasyon nedeniyle yitirdiği alım gücünü geri kazanmak için büyük ücret artışı isteyen işçi ise, henüz işinin başında kalabilmiş işçidir. Ücret artışı istekleri kural olarak işçi birlikleri tarafından ortaya atılır. Küçük kapitalist, işçi birlikleri ve hele hele grevler karşısında dayanma gücü en az olan kapitalisttir. Bu nedenle işçi birlikleri karşısında fazla direnemeyen küçük ve orta-boy kapitalist, bunalım zamanlarında işçiyle birleşerek “ortak düşman” tekelci kapitaliste karşı çıkmayı değil (çünkü onun için, bu karşı çık-

¹⁰⁷ Aynı program, satır 613-615.

manın pratik bir değeri yoktur), fakat faşist eğilimli sağ güçlere yanaşarak, kendi sorununa daha temelli bir çözüm bulmayı yeğ tutar. İtalyan “komünistleri”nin daha önce belirttiğimiz tahlili —onlar her ne kadar başka sonuçlara varıyorlarsa da— bu açıdan daha doğrudur. Kaldı ki, Britanya Komünist Partisi, salt küçük kapitalisti kendi yanına çekebilme düşüyle, sınıfsal gerçeklere gözünü kapamazsa, durumun Britanya’da da bizim anlattığımız gibi olduğunu görecektir. Komünist Partisinin şimdiki programını hazırladığı dönemi de kapsayan yakın yıllarda, özellikle 1974’ten bu yana, Britanya’da olan şey, Britanya “komünistleri”nin gördüğü gibi değil, bizim gördüğümüz gibidir. Britanya Komünist Partisi yerinde sayarken, faşist Ulusal Cephe, dördüncü parti durumuna yükselmiştir. Büyük kapitalist burjuvazinin, varolan siyasal partilerle, durumunu korumakta güçlük çekmesi olasılığına karşı, yedekte hazır bulundurduğu bu parti, desteğini daha çok küçük ve orta-boy kapitalisten alıyor.

Bu gerçek gözlerönünde olduğu halde, Britanya Komünist Partisinin, “sosyalizm yolu” için önerdiği “geniş temelli bağlaşım”da küçük ve orta-boy kapitaliste de yer vermesi, aslında bu gerçeği bilmediğinden değil, deri değiştirdiğini açıkça gösterebilmek içindir.

Kısacası Komünist Partisi, genel olarak işçi hareketinin, kapitalist burjuvazinin bir kesimini, küçük-burjuvazinin bir kesimini, öteki ilerici güçleri geniş tabanlı bir bağlaşım içinde toplayarak, “sosyalizm yolu”na yöneltmeyi öneriyor. Bu yoldaki yürüyüşün nasıl olacağına geçmeden önce, işçi hareketinden ve bu hareketi geniş temelli bir bağlaşımın çekirdeği olarak kullanmaktan söz ederken Komünist Partisinin neyi kastettiğini görelim. Programda belirtildiği üzere, Britanya işçi hareketi, “işçi birliklerini, İşçi Partisini, Komünist Partisini ve kooperatif hareketi” kapsıyor.¹⁰⁸ “Britanya işçi hareketi” diyor program, “kapitalist dünyada en iyi örgütlenmiş ve potansiyel olarak en güçlü hareketlerden biridir. Bu hareket kapitalizmin etkilerine karşı birçok kez savaşıma girişmiştir. Ama bu savaşımarda, hareketin gü-

¹⁰⁸ Aynı program, satır 649-650.

cü tam olarak kullanılmamıştır, kapitalizmi sona erdirmeye ve sosyalizmi kurma savaşımında ise, bu güç çok daha az kullanılmıştır. Bunun nedeni, işçi sınıfı örgütlerinin, güçlü olmalarına karşın, hâlâ kapitalizmi kabullenen ve bu gücün sosyalizm amacıyla tam olarak kullanılmasını engelleyen bir görüşün egemenliğinde olmasıdır.”¹⁰⁹

Komünist Partisi bu durumu, kapitalizmin ödün verebilme gücüne bağlıyor. Programa göre, işçi hareketinin oluştuğu yıllarda Britanya, sınaî devlet olma tekelini elinde tutuyordu; kurduğu büyük sömürge imparatorluğu başka ülkelerde yüz milyonlarca insanı sömürme olanağını sağlamıştı. Bu durum, Britanya kapitalizminin ödün verme gücünü artırdı. Kapitalizmin güven içinde verebildiği ödümler, Britanya işçi sınıfının birçok kesiminde, kapitalist sistem içinde kalarak, reformlar yoluyla sistemin düzeltilebileceği inancını kökleştirdi. İşçi sınıfı içinde reformcu sağcı görüş, kaynağını bu tarihsel gelişmeden alıyor.

İşçi hareketi içindeki bu reformcu, sağcı görüşü, iktidardaki İşçi Partisinin sağ kanadı temsil ediyor. Sağ kanat, gücünü, işçi birliklerinin reformcu önderlerinden alıyor. “İşçi birlikleri, üyelik bağlantıları nedeniyle, İşçi Partisi içinde önemli bir rol oynuyorlar” diyor program, “öyleyse işçi birliklerini her düzeyde kazanmak, demokratik ilerleme ve sosyal değişim için hayattır.”¹¹⁰

Komünist Partisinin senaryosu, böylece biçimlenmiş oluyor. Şu halde yapılması gereken şey, bir yandan İşçi Partisi içindeki sağ kanadı yenik düşürmek ve İşçi Partisi sol kanadının partiyeye egemen olmasını sağlamak, ikincisi de işçi birliklerinde reformcuları saf dışı ederek yönetimi ele geçirmektir. O zaman Sol’un ağır bastığı İşçi Partisiyle Britanya Komünist Partisi arasında bir ortak program ve iktidar ortaklığı bağlaşımı kurulabilir. Bu duruma göre Komünist Partisi, İşçi Partisinin sol kanadına bir işbölümü öneriyor: Komünist Partisi, işçi birlikleri içinde güçlenerek kendi tabanını genişletmeye ve Avam Kamarasında temsil edilebilir bir duruma gelmeye çalışacak, buna karşılık, işçi birlikleriyle doğal üyelik bağı olan İşçi Partisi içindeki sol kanat

¹⁰⁹ Aynı program, satır 652-658.

¹¹⁰ Aynı program, satır 718.

da, bir yandan İşçi Partisi örgütünde egemenliğini kurmaya çalışırken, bir yandan Partinin Avam Kamarası grubunda, sağcılarının üstünlüğünü gidermenin yollarını arayacaktır. Dikkat edilirse görülür ki, Komünist Partisi her iki parti için taban olarak aynı işçi birliklerini öneriyor.

Hem Komünist Partisinin ortaya attığı senaryonun neden böyle olduğunu biraz daha aydınlığa çıkarabilmek, hem de birçok kişinin kafasında “demokrasinin beşiği” diye bilinen Britanya’da burjuva demokrasinin nasıl işlediğini gösterebilmek için, sözün bu noktasında geniş bir araç açalım. Britanya’da, kapitalist burjuvazinin sınıf egemenliğinin aracı olan devlet mekanizmasının denetim ve yönlendirilmesinden gâh biri, gâh öteki sorumlu olan iki büyük parti vardır: Biri İşçi Partisi, ikincisi Muhafazakâr Parti. Her iki partinin önderlerini, parti kurultayları değil, Avam Kamarasındaki parti grubu seçer. Parti seçimi kazanıp iktidara geldiği zaman, Başbakanlığı yüklenecek kişi, bu önderdir. Hükümetin kimlerden oluşacağını saptamaktan tutun da genel seçimlerin ne zaman yapılacağına karar vermeye kadar, çok önemli birçok yetki tamamen Başbakanındır. Gerek Başbakan, gerek hükümet, Avam Kamarasındaki parti grubuna karşı sorumludur; parti kongrelerine ve kongrelerde seçilen merkez yönetim kuruluna karşı, hükümetin ve Başbakanın herhangi bir sorumluluğu yoktur. Başbakan, özellikle son yıllarda çok sık görüldüğü üzere, gerekli görüldüğü zaman, parti kongrelerinde alınmış kararların tam tersini yapabilir. Durumun Muhafazakâr Partide böyle olmasında, burjuva demokrasilerindeki demokrasi anlayışının gerçek niteliği düşünülürse, doğrusu yadırganacak bir şey yoktur. Ama aynı “demokrasi” anlayışının, tabanı işçi birliklerinden oluşan İşçi Partisinde de böyle olmasında, yadırganması gereken çok şey vardır. Son yıllarda İşçi Partisi kongrelerinde, yeri biraz daha solda olan, fakat yine de marksist ölçülerle ılımlı sosyal-demokrat sayılması gereken bazı işçi önderleri, hükümetin, Muhafazakâr Partinin tutumundan hiç de değişik olmayan sağcı tutumuna karşı isyan etmişler ve kongreler, o önderlerin etkisiyle hükümete ters düşen birçok karar almışlardır. İşçi Partisi hükümeti, bu kararların tam tersini yapmıştır. Aynı şeyi, İşçi Partisi

merkez yönetim kuruluyla İşçi Hükümeti arasındaki çeliş- kide de görmek olasıdır. Kongreler, hükümetin daha solun- da olan merkez yönetim kurulları seçmişlerdir. Bu kurulla- rın ılımlı sayılabilecek sol kararlarını, hükümet, programı- na bile almamıştır.

Kısacası “demokrasinin beşiği” diye bilinen Britanya’- da demokrasi, partilerin Avam Kamarası gruplarının kulla- nılabildiği bir demokrasidir. İşte Komünist Partisi, İşçi Par- tisinin Avam Kamarası grubunda, parti sol kanadının ege- menliği ele geçirmesini isterken, grubun ve onun içinden çıkan hükümetin bu niteliğini gözönüne almaktadır.

Bu kısa açıklamadan sonra, yeniden konumuza döne- lim. Komünist Partisi, işçi birliklerinde tabanını genişlete- rek Avam Kamarasına girmeye çalışırken, İşçi Partisinin sol kanadı, parti örgütünde ve Avam Kamarası grubunda etkili olmaya çalışacaktır. Böylece “ilerici” hükümetin te- melini belirleyecek olan güçler ortaya çıkıyor. “İlerici” hü- kümet, bu iki temele dayanarak kurulacaktır. Bu senaryo- ya diyecek yok. Ayrıntılarına kadar düşünülmüş, gayet us- talıkla (!) düzenlenmiştir. Ancak Komünist Partisinin bu senaryosunu okurken insanın aklına geliveren ilk şey şu oluyor: Komünist Partisi böyle bir bağlaşımda herhangi bir önderlik, üstünlük ardında olmadığını açıkça belirtiyor ve zaten çapı da bunu belirtmesini gerektirir. Durum bu oldu- ğuna göre, sözkonusu sol bağlaşımın ana parçası, İşçi Par- tisinin sol kanadıdır. Peki öyleyse, güçsüzlüğünü saklama- yan Komünist Partisi, nasıl oluyor da bir bağlaşımın ana parçası adına hesaplar yapıyor, taktik ve strateji saptıyor?

Bunu anlama olanağı yoktur. Komünist Partisi, bağımsız bir siyasal örgüt olarak, doğal ki, her zaman, bir partiye ya da bir gruba, bağlaşıma girmeyi önerebilir. Böyle bir öne- riye ortaya attığı zaman bir partinin yapabileceği tek şey, kabul edebileceği ortak programın sınırlarını göstermek ola- bilir, karşı tarafın ne yapması gerektiğini söylemek değil. Komünist Partisinin, daha ilk bakışta bile yadırganacak türden bir tutum olarak görünen, hem de bir programla orta- ya atılan bu tutumu, partinin, Britanya işçi hareketini, hâlâ 1910’lardaki, 1920’lerdeki gibi tek bir bütün sayma yan- lılgısından ileri geliyor: Oysa “1920’de Britanya Komünist-

leri, İşçi Partisinin, yaklaşık 20 yıllık kararsız siyasal varlığını sürdürmesi ardından, tam bir yığın partisi olma ni- telığının kristalleştiği bir tarihte, işçi sınıfının bu siyasal yığın örgütünün dışında kalma yolunu seçmiştir.”¹¹¹ O za- mandan bu yana Britanya işçi hareketi içinde —küçük grupları saymazsak— hareketin bütünlüğüyle birbirine bağ- lanmış iki grup yok, fakat o hareketi ayrı doğrultuda etki- lemeye çalışan iki ayrı parti vardır. Komünist Partisinin ye- ni programı, bir ve aynı hareket içinde, birbiriyle uzlaştı- rılması gereken iki hizip, iki eğilim varmış izlenimini veri- yor. Oysa Komünist Partisi, kurulduğu 1920 yılında bağımsız bir örgüt olmayı seçmiş, oportünist eğilimin dışında kal- mayı yeğlemiştir. Gerçi o yıllarda Komünist Partisi, İşçi Partisiyle bir çeşit ilişki kurmak, bir örgüt olarak İşçi Par- tisine katılmak üzere birkaç kez başvurmuşsa da, bütün bu başvurularda Komünist Partisi, örgüt olarak özerkliğini ko- ruma ilkesinden vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle de herhangi bir birlik, bir bağlaşım kurulamamıştır. Komü- nist Partisinin ayrı bir örgüt olarak belirmesinde, Komünist Enternasyonalin etkisi olduğu kesindir. Avrupa’daki öteki komünist partilerin yanısıra Britanya Komünist Partisinin ortaya çıkması da Komünist Enternasyonale egemen olan, bağımsız komünist partileri kurma anlayışının sonucudur.

İlk yıllarda Britanya Komünist Partisi, Britanya işçi hareketinin, İşçi Partisiyle Komünist Partisi diye iki partiye bölünmesinin gereğine pek fazla inanmamıştır.¹¹² Bu neden- le de hayli garip olaylara tanık olunmuştur. Örneğin bir ko- münist aday, İşçi Partisi il örgütünün desteğiyle milletve- kili seçilmiştir. İşçiler, bir yandan bağlı oldukları işçi birliği yoluyla İşçi Partisinin üyesi olurken, bir yandan da Komü- nist Partisine üye olmuşlardır. Komünistler, işçi birliğinin üyesi oluşları nedeniyle ve o kanalla İşçi Partisi kongreleri- ne temsilci olarak dahi gitmişlerdir. Ama büyük genel gre- vin başarısızlıkla sonuçlanması ardından, İşçi Partisi gide- rek sağa kaymaya başlamıştır. İşçi Partisi önderleri, kendi örgütlerini daha sıkı bir disiplin altına almışlar, böylece iki

¹¹¹ Mike Prior, “Communist-Labour Relations”, *Marxism Today*, Şubat 1978, s. 52.

¹¹² Aynı yazı, s. 53.

partinin ayrılığı kesinleşmiştir. Artık bugün, işçi hareketi içinde iki hizip sözkonusu değildir, aynı hareketi kendi doğrultusuna çekmek isteyen iki ayrı parti vardır.

Durum bu olduğuna göre, eğer işbirliği ya da bağlaşım taktiği izlenecekse, bunun iki bağımsız parti arasındaki ilişki ya da işbirliğinin kurallarına uygun olarak yapılması gerekir. Ama, Komünist Partisinin önerisine daha yakından bakılırsa görülecektir ki, sözkonusu olan şey, iki bağımsız parti arasında bir bağlaşım kurmaktan çok, reformcu ve hatta bir ölçüde sağcı bir partiyi, en iyimser bir sıralamayla, sosyal-demokrat bir partiyi, sosyalist bir partiye dönüştürmektir. Bu ise gerçekçi değildir. Diyelim ki bu çaba başarıya ulaştı, İşçi Partisi içinde reformcuların solunda bulunan kanat, parti grubunda egemenlik sağladı. Böyle bir gelişme, işçi hareketi içinde olsa olsa yeni bölünmelere yol açmaktan başka bir sonuç vermeyecektir. Çünkü İşçi Partisi içinde etkinliğini yitiren reformcu işçi önderleri, bugünkü İşçi Partisi niteliğinde yeni bir partiye ortaya çıkacaklardır. Kaldı ki bu, dönülmesine pek de gerek kalmayacak en son olasılıktır. Çünkü reformcu işçi önderleri, zaten İşçi Partisi içinde daha soldaki kanadın egemenliğine fırsat bırakmazlar. İşçi Partisini proletaryanın gerçek partisi olmaktan bugüne kadar alıkoymuş olanlar, Komünist Partisi programının da açıkça belirttiği gibi, reformcu işçi birlikleri önderleridir. İşçi Partisi, komünist işçi önderlerini ve komünist işçileri, temsilci olarak artık kendi kongrelerine kabul etmemektedir. Böylece işçi birlikleri, komünist önderlerin yönetiminde olsalar bile, İşçi Partisi kongrelerinde o önderler eliyle temsil edilemedikleri gibi, yukarda anlatmaya çalıştığımız üzere, Britanya'nın burjuva demokrasisi uygulaması nedeniyle de kongrelerin kararı, hükümetleri zaten bağlamamaktadır. Bu durumda İşçi Partisini sosyalist bir parti haline "dönüştürmek", gerçekçi bir tasarımlanamaz. "Bir parti başka bir partiye dönüştürülemez."¹¹³ Gerçekçi olmak istiyorsa, Komünist Partisinin yapması gereken şey, işçi birlikleri içinde savaşa savaşa kendi güç tabanını geliştirmektir. Esasen bu yapılmadıkça, İşçi Partisi-

nin sol kanadıyla bir bağlaşım girmeyi düşünmek güçtür. Bağlaşım, gerçekten varlık olduğunu gösteren güçler arasında yapılırsa bir anlam taşır. Oysa Komünist Partisi genel seçimlerde oyların ancak 0,01'ini alabilmiştir. Gücü bu olduğu için, önerisinin ciddiye alınması beklenemez. Zaten, 1951 yılından bu yana gündemde olan bu öneri şimdiye dek ciddiye alınmamışsa, bu nedenledir.

Böyle bir senaryo aslında, yalnızca Komünist Partisi açısından gerçekçi olmamakla kalmıyor. Strateji, İşçi Partisi solu için de gerçekçi değildir, çünkü İşçi Partisinde *türdeş* bir sol kanat mevcut değildir. Gerçi İşçi Partisinin solu kendisini "Tribune Grubu" diye adlandırıyor ama, bu yalnızca sağ kanadı biraraya getiren ve türdeşliği daha belirgin olan "Manifesto Grubu" karşısında solun genel adını koymak içindir. Tribune Grubu içinde yeralanlar arasındaki görüş farklılıkları ise, bazan sağ-sol farkı kadar açıktır.

Kaldı ki Komünist Partisinin, bir yandan kendisini geliştirme, bir yandan İşçi Partisinin sol kanadının gelişmesi temeline dayandırdığı bu strateji, başka yönlerden de tutarsız ve uygulama olanağından yoksun görünüyor. Her şeyden önce böyle bir gelişimin kendiliğinden olacağı sanılmamalıdır. Bu, ancak örgütsel girişimlerde bugüne dek tutulmuş yolun bırakılması ve yeni bir örgütlenme yolunun seçilmesiyle olabilir. Programda buna ilişkin tek harf bulmak olanaksızdır.

Bu nedenlerle program, sonunda Komünist Partisiyle, İşçi Partisi solunun işçi birlikleri içinde *de facto* birliğini öneren bir belge durumuna düşmektedir. Görüldüğü gibi, Britanya Komünist Partisinin "sosyalizm yolu" için önerdiği geniş temelli birlik gerçekçi değildir. Gerçekçi olmayan bu birlik temeli üzerinde tutulması önerilen "sosyalizm yolu"nun ise devrimcilikle hiç bir ilgisi olmadığını, kapitalist sınıfın, tekelci burjuvazi dışındaki asıl gövdesiyle sınıflararası işbirliğine dayandığını, programın öteki maddeleri göstermektedir. "Başarı" diyor program, "solun, işçi hareketi ve demokratik hareket içinde egemen güç haline gelmesine ve o solun bir parçası olarak daha geniş bir Komünist Partisinin yaratılmasına bağlıdır. İşçi sınıfı ve onun müttefiklerinin amacı, ulusun önderliğini kazanmak ve onun gelece-

¹¹³ Lenin, Moğolistan Halk Cumhuriyeti Temsilciler Kuruluyla Konuşma, *Collected Works*, c. 42, s. 361.

ğini kararlaştırmak olmalıdır. İşyerleriyle bölgelerde verilecek kitlesel savaşılarda gelişip güçlendirilecek geniş tabanlı bağlaşım, parlamentoya yansımalıdır. Parlamento halk tarafından kazanılmalı, ülkenin aynası haline getirilmelidir. İşçi sınıfı partilerinin parlamentodaki çalışmaları, parlamento dışındaki yığın savaşımıyla yakın bir biçimde bağlı olmalıdır, her ikisi birbirini etkilemelidir. Böylece geniş tabanlı bağlaşımın büyümesi, sol ve sonunda sosyalist hükümetler kurulması olanağını sağlayacak olan parlamento çoğunluğunun elde edilmesi sonucunu verecektir.”¹¹⁴ (İtalikler bizim).

Biraz yukarda, Komünist Partisinin kurmayı önerdiği bağlaşımın, işçi birlikleri tabanında, İşçi Partisi soluyla *de facto* birliğe vardığını belirtmiştik. Yukardaki alıntının ilk satırlarıysa “*solun*” derken kastettiği İşçi Partisinin sol kanadıyla Komünist Partisinin bağımsız kuruluşlar olarak kalmaya devam edeceğini gösteriyor. Görüldüğü gibi Komünist Partisinin tüm stratejisi, İşçi Partisi soluyla Komünist Partisinin işçi birliklerinde *de facto* birliği sonucuna vardığı halde, Komünist Partisinin, bağımsız iki siyasal kuruluştan söz etmesi tutarsızdır. İşçi birlikleri, hem Komünist Partisini, hem sol kanadın egemenliği altına girecek bir İşçi Partisini destekleyecekse, iki ayrı partiden söz etmek olanaksızdır; böyle bir şey tek bir proletarya partisi demektir. Yok eğer iki ayrı bağımsız parti sözkonusuysa, böyle bir taban birliğini düşünmek, biraz güç olur. Karışıklığı yaratan şey şudur: Komünist Partisinin önerdiği şey, *de facto* birlik olduğu halde parti, bağımsız iki siyasal örgütün varlığını savunuyor görünme zorunluluğunu duymaktadır. Aksi takdirde bir parti programıyla ortaya çıkmanın anlamı kalmazdı. Kısacası, Komünist Partisi bağımsız iki parti görünüşü altında, İşçi Partisi soluna sığınma çabası içindedir. Belki ad olarak Komünist Partisi kalacak ve belki parlamentoya İşçi Partisi solunun desteğiyle birkaç milletvekili sokacaktır, ama görünüşe göre yine de egemen güç İşçi Partisinin solu, yani reformcu kanat olacaktır.

Yukardaki alıntının italik harflerle belirlediğimiz satırları ise, Britanya Komünist Partisinin işçi sınıfını, yal-

nızca bir oy makinesi olarak gördüğünün sugötürmez tanıtıdır. İktidara gelmesi istenen işçi sınıfı değil, işçi sınıfını temsil ettiği öne sürülen parti ya da partilerdir. Britanya Komünist Partisine egemen olan “*demokrasi*” anlayışının da, burjuva toplumlarına özgü, sınırlı bir temsil anlayışının ötesine geçmediğini görüyoruz. Avrupa’nın öteki komünist partilerine egemen olan görüşün de aynı doğrultuda olduğunu belirtmiştik. Böylece gerçekte yürürlükteki burjuva demokrasisinin yalnızca adı, proletarya demokrasisine değiştiriliyor; burjuva demokrasisinin temsil kurumları ve sınırlı temsil anlayışı olduğu gibi kalıyor. Bunun sonucu şudur: İşçiler, burjuvazinin partisi olan fakat halkı temsil ettiğini iddia eden bir partiyle, işçileri temsil ettiğini söyleyen bir parti arasında seçim yapacaklardır. İşçi sınıfının çıkarlarını koruduğunu söyleyen sol parti ya da partilerin geniş tabanlı bağlaşımı, önce sol, ardından da sosyalist hükümetler eliyle “sosyalizm yolu”nu açacaktır. Görüldüğü gibi, işçi sınıfından istenen şey, yalnızca oy vermesidir, sınıf savaşımı vermesi değil. Gerisini biz yapacağız, diyor Komünist Partisi. “Çoğulcu bir demokrasi” düzeninde ve burjuvaziyle sınıfsal işbirliği çerçevesinde, işçi sınıfının ne zaman, ne ölçüde devrimci olacağına, işçi sınıfı değil, Komünist Partisinin de içinde bulunduğu “geniş tabanlı bağlaşım” karar verecektir. Toplumunu dönüştürme işini, en alt kademededen yukarı doğru gelişen gerçek temsil kurumları eliyle işçi sınıfı değil, fakat “geniş tabanlı bağlaşım” yürütecektir.

Komünist Partisi, sosyalizmin, her şeyden önce, bir partinin burjuva parlamentosunda egemenliği demek olmadığını, işçi sınıfının devlette egemenliği demek olduğunu anlayamamıştır. Bu, Komünist Partisinin işçi sınıfından kopmuşluğunun, işçi sınıfının üstünde ve dışında biçimlenmiş olduğunun açık tanıtıdır. Bugüne kadar, burjuva demokrasisinin egemen olduğu ülkelerde, sağlı-sollu bütün partiler, emekçi halk yığınlarının temsilcisi olduklarını söyleyegelmişlerdir, ama onların iktidara yükselmesi, emekçi yığınların sınıfsal durumunu değiştirmemiştir. Aynı koşullarda, yani burjuva gelenek ve kurumlarının egemen olduğu bir toplumun koşullarında, adı Komünist Partisi olan bir parti

¹¹⁴ The British Road to Socialism, satır 1072-1083.

çıkıyor ve kendisinin, ötekilerden farklı olduğunu söylüyor. Önerdiği yol öteki partilerin bugüne dek izlediği yol olduğuna göre ve kullanacağını söylediği siyasal kurumlar da burjuvazinin kurumları olduğuna göre, işçiler kendi kendilerine “inanmak için neden var mı?” diye sorarlarsa haksız mı olurlar?

Komünist Partisi bir noktayı hiç mi hiç anlayamadığını, programıyla itiraf ediyor. “Britanya’nın sosyalizm yolu” diyor program, “Sovyet yolundan farklı olacaktır. Sovyetlerin, ayaklanma ve iç savaş yolu, yeni iktidar organlarının (sovyetler) yaratılması ve onu izleyen tek parti sisteminin gelişmesi, tarihsel koşullarla, otokratik çarlık yönetiminin, emperyalist müdahalenin ve karşı-devrimin gelişmesinin ürünüdür.”¹¹⁵

Görüldüğü gibi program, tutulacak yolun, Sovyet yolundan farklı olacağını söylüyor, seçim yolunu savunuyor. İç savaş, yalnızca proletaryanın kararına bağlı değildir; böyle bir savaşa burjuvazi de karar verebilir. Ama bu noktada bir yana, Komünist Partisinin seçim yolunu seçmesi çok olağandır. Ne var ki seçim yolunu savunmak, işçi sınıfının sınıfsal egemenliğini yadsımayı içermemelidir. Tam tersine, Komünist Partisi olduğunu iddia eden bir parti, bu niteliğini koruyacaksa, seçim yoluyla iktidara geldikten sonra, ülkedeki temsil kurumlarını, sosyalist demokrasiyi gerçekleştirme doğrultusunda, yani emekçi yığınların en alt kademelerden başlayarak sosyalist dönüşüm kararlarını bizzat almalarını ve uygulamalarını sağlayacak doğrultuda düzenleyeceğini, daha başından açıkça ilân etmek zorundadır. Komünist partileri, emekçi halk yığınlarının egemenliğini ancak bu yoldan ve devlet mekanizmasını da yenileyerek sağlayacaklarını savunurlar. Burjuva partileriyle aralarındaki en büyük farklardan biri de budur. Kaldı ki, bunda, burjuva demokrasilerinin “özgürlüklere”, “halkın kararlarına saygılı olma” iddialarıyla çelişen hiç bir şey yoktur. Halk, toplumun böylece dönüştürülmesine karar verirse, teorik olarak burjuva demokrasisinin kuralları çerçevesinde kalınmış olduğuna göre, halktan bu tür bir dönüşüm için yetki isteyen bir işçi sınıfı partisi, genel kural olarak, bur-

juva demokrasinin çerçevesi içinde davranmış olmuyor mu? Gerçi pratikte, burjuvazi, her ne kadar demokrasi havariliği ederse etsin, halkın kararına saygılı kalmayacaktır ama, bu onun, bilinen ikiyüzlülüğünün kanıtı olur; toplumu sosyalist doğrultuda dönüştüreceğini söyleyerek halktan destek isteyen işçi sınıfı partisinin, varolan burjuva düzeninin koyduğu “demokrasi” kurallarının dışına çıktığını göstermez. Öyleyse, durup-dinlenmeksizin, “demokrasi kurallarına bağlı kalınacağı”nı söylemek ne anlam taşıyor? Bunu kestirmek olanaksızdır. Ama durum, burjuva demokrasisi açısından, hiç değilse görünüşte bu olduğu halde, Britanya Komünist Partisi yine de bu noktada, yani işçi sınıfının egemenliğini gerçekleştirmeye çalışmakta sessiz kalmayı yeğliyor; hatta burjuvaziyle burjuva parlamentosunda sınıfsal işbirliğini açıktan savunuyor.

Programın, tek parti sistemi konusundaki yargıları da yanlıştır. Her şeyden önce, yukarıdaki alıntının yazılışı, “tek parti sisteminin gelişmesi”nin, sovyetlerin kuruluşunun ürünü olduğu izlenimini veriyor. Bu yanlıştır. Sosyalizmdeki “tek parti”yle burjuva demokrasilerindeki partiler arasında, uzaktan-yakından bir benzerlik yoktur. Sosyalist toplumlardaki tek parti, devletin özünü oluşturan proletarya egemenliğinin simgesidir ve burjuva demokrasilerindeki tekçi önderin yerini tutan “kolektif önder”dir. Onun ötesinde, sosyalist toplumda, en alttaki en küçük üretim birimlerinden başlayarak başkente kadar uzanan temsil kurumları düzeni içinde bir değil, birden çok yönetim (deyim yerindeyse hükümetler) sözkonusudur. Program bu gerçeği bir yana bırakıyor ve batıdaki genel, yaygın anlayışı yineleyerek, çarlık zamanında Rusya’nın özgürlük geleneği olmadığını, bu nedenle çarlık gidince onun yerini tek parti yönetiminin, yani bir başka istibdadın aldığını, dolaylı olarak öne sürüyor. Batıda bu anlayış yeni değildir. Sovyetler Birliği’nin kurulduğu günden bu yana, bu anlayış süregelmiştir. Üstelik Stalin dönemi olayları, bu anlayışı kökleştirmek için kullanılmıştır. Stalin yıllarının olayları, bizim konumuzun dışındadır. O nedenle burada o olayları tartışacak değiliz. Yalnızca bir noktayı belirtmek yararlı olur. Stalin’in tek adam yönetimiyle, işçi sınıfının *egemen sınıf* olarak

¹¹⁵ Aynı program, satır 1089-1093.

örgütlenmiş devlet haline gelmesi demek olan proletarya diktatörlüğü arasında hiç bir ilgi yoktur. Proletarya diktatörlüğü, yani proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlenmiş devlet olması, devlet denen siyasal kurumun, devlet ortada kaldığı sürece, yani toplumda birbirine karşıt sınıflar bulunduğu sürece, sosyalist topluma yansımından başka bir şey değildir. Bunun yansırı proletarya diktatörlüğü, biraz yukarda belirttiğimiz gibi, toplu önderliktir. Kişi diktatörlüğü ise, gerektiğinde proletaryayı da baskı altına alan, tedhişe dayalı bireysel önderliktir. Proletarya diktatörlüğü, her ne kadar adı diktatörlükse de, emekçi halk yığınlarının en küçük üretim birimlerinden başlayarak yönetimi ve kararları oluşturmalarını öngördüğü, yani demokrasiyi genişletip yaygınlaştırma anlayışını içerdiği halde, kişi diktatörlüğü, yönetimi ve kararların oluşturulmasını daraltarak bir kişiye ya da küçük bir gruba özgü hale getirir. Son olarak, burjuva demokrasileri olsun, proletarya demokrasileri olsun, hiç bir siyasal düzen, kişisel diktatörlüklere karşı bağımsızlık kazanmış değildir. Eğer bu iki demokrasi anlayışından biri, kişisel diktatörlükleri daha zor hale getirebilirse, o, yaygın bir tabana oturduğu için sosyalist demokrasidir.

Program devam ediyor: "Britanya'nın değişik koşulları ve tarihi ve dünya güç dengesindeki değişiklik, bize, ülkemizde sosyalizmin iç savaşsız başarılabileceği güvencesini veriyor. İşçi sınıfı ülke nüfusunun çoğunluğudur."¹¹⁶

Burjuva yargılarıyla yüklü, kaypak bir sürü söz yığını... "Britanya'nın değişik koşulları" derken kastedilen nedir? Britanya'nın sınıfsal yapısının ve ona dayalı siyasal, vb., kurumlarının, çarlık Rusya'sındakinden farklı olduğu mu ifade edilmek isteniyor? Eğer kasıt buysa, yapılan, toptolojiden başka bir şey değildir. Program adeta Ahmed'in adı Ahmed'dir diyor. Çok doğaldır ki, hiç bir toplumun gelişme düzeyi, başka bir toplumun gelişme düzeyine denk değildir. Britanya bir zamanlar, sınıfsal üretimde tekti, kapitalist mülkiyet ve üretim ilişkilerinin geliştiği ilk ülkelerden biriydi. Başka ülkeler kapitalist üretim düzenine geçişte, onu izlediler. Ama bugün Britanya'dan geri kapitalist ülkeler olduğu gibi, ileri kapitalist ülkeler de var. Sermaye-

¹¹⁶ Aynı program, satır 1096-1098.

nin birikim süreciyle bağlantılı olarak, herbirinin gelişme düzeyi değişik, herbirinin siyasal, vb., kurumları bu değişikliği yansıtıyor. Ama bu değişiklikler, soruna sınıfsal açıdan bakıldığı zaman, ayrıntıdan başka bir şey değildir. Önemli olan, kapitalist sermaye birikiminin ve kapitalist gelişmenin hangi aşamasında olursa olsun, bu toplumların, kapitalist burjuvazinin egemenliği altında oluşudur. Doğrudur, çarlık Rusya'sı sosyalist devrimle yüzyüze geldiği zaman, kapitalist Britanya'ya bakışla, kapitalist gelişme yönünden hayli geriye; kapitalist gelişmenin ilk aşamalarında; daha çok bir tarım ülkesiydi. Ama çarlık Rusya'sı, şu ya da bu düzeyde, kapitalist gelişme süreci içindeydi. Bu gelişmenin zorlaması nedeniyledir ki, çar, yalnızca feodal soyluların temsilcisi olmaktan çıkmış, burjuvazinin de temsilcisi olma gereğini duymuş, bu iki sınıfı, kendi denetimi altında uzlaştırmaya çalışmıştı. Lenin, Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin beşinci (Bütün Rusya) konferansına sunduğu önergede, o günkü durumu, daha 1908'de şöyle belirtiyordu:

"Eski feodal otokrasi, monarşiyi, sahte anayasa kurumlarıyla gözlerden saklayan bir burjuva monarşisi doğrultusunda gelişiyor. Çarlığın, Kara-Yüzlerden olan toprak sahipleri ve tepedeki ticaret ve sanayi burjuvazisiyle kurduğu ittifak, 3 haziran darbesiyle ve Üçüncü Dumanın kurulmasıyla, açıkça onaylayıp pekiştirilmiştir. Zorunlu olarak en sonunda, Rusya'nın kapitalist gelişmesi yolunu seçen ve bu arada feodal toprak sahiplerinin gücünü ve gelirini koruyacak yoldan da ayrılmamaya çabalayan otokrasi yönetimi, feodal toprak sahipleri sınıfıyla sermayenin temsilcileri arasında manevra yapıyor."¹¹⁷

Açıkça görüldüğü gibi o günlerin çarlık Rusya'sı, kapitalist gelişme sürecine girmişti. Çar, feodal toprak sahiplerinin çıkarlarını kapitalist sınıfın çıkarlarıyla uzlaştırmaya çalışıyordu. Rusya feodal soylularla ticaret ve sanayi burjuvazisinin egemenliği, başka deyişle sınıfsal diktatörlüğü altındaydı. Bugünkü Britanya da kapitalist burjuvazinin egemenliği altındadır. Proletaryanın sınıf savaşımı açısından temel olan şey, toplumda egemen sınıfın, burjuvazi ol-

¹¹⁷ V. İ. Lenin, *Tasfiyecilik Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 21, 22.

masıdır. Bu egemenliğin derecesi ve yarattığı kurumlar yalnızca ayrıntıdır. O ayrıntılar, proletarya sınıf savaşımının ayrıntılarını belirlemeye yardım eder, temel doğrultusunu değil. Örneğin sınıf savaşımının seçim yoluyla mı, devrim yoluyla mı yürütüleceği ayrıntıdır, önemli ve temel olan sınıf savaşımının kendisidir. Bu ayrıntıya bakarak, bir komünist partisinin (seçim kurumunu kabul etmiş kapitalist bir toplumda) seçim yoluyla işbaşına gelebileceğinin söylenmesi, hem sınıf savaşımından vazgeçmenin gerekçesi olamaz, hem de sosyalizmin iç savaş vermeksizin başarılabilirliğinin kanıtı sayılamaz. Ne seçim yolu iç savaş dışıdır, ne gerici burjuvazinin iç savaşa başvurması olasılığı seçim yolunun geçersiz ve kullanılmasına yer olmayan bir şey olduğunu gösterir. Ama salt seçim yolu var diye, sosyalizmin iç savaşsız başarılabilirliğini söylemek ve seçim yolunu bir tapkı haline getirmek gerçeği değil, olsa olsa burjuva toplumdaki siyasal kurumların ne kadar aldatıcı bir izlenim yarattığını ortaya koyar. Her şeyden önce, devlet kurumları, hele hele zor gücü elinin altında bulunduğu sürece kapitalist burjuvazinin karşı-devrime kalkışmayacağı kesin sayılamaz. Üstelik, daha önce de belirttiğimiz gibi, burjuvazinin siyasal kurumları, proletaryanın kullanımı için değil, burjuvazinin kendi kullanımı içindir. O siyasal kurumların burjuvazi tarafından kullanılması olanağı elden gitmeye başladığı zaman, burjuvazinin, kendine artık yarar sağlamayan kurumları ayakta tutmakta hiç bir çıkarı yoktur. Burjuva, Avrupalı “komünistler”in pek benimsediği “demokrasi”yi bir yana koyup, proletarya partisinin eline geçen siyasal kurumları ortadan kaldırmaya yönelebilir. Başka deyişle, sosyalizme geçişin iç savaşsız gerçekleştirilebileceğine karar vermek, yalnızca proletaryanın elinde olan bir şey değildir. Görüldüğü gibi, “Britanya’nın değişik koşulları” derken Komünist Partisi programı, geçerli hiç bir şey söylemiş olmuyor; yalnızca, burjuvazinin kendi kullanımı için yarattığı ve ayakta kalması tek başına proletaryanın kendi elinde olmayan bazı siyasal kurumlara, aşırı iyimserlikle bel bağlamış olduğunu ortaya koyuyor. Bu iyimserlik, programın dilinden anlaşıldığına göre, yalnızca seçimle işbaşına gelme durumuyla da sınırlı değildir. Program daha öteye

geçerek, “sosyalizmin iç savaşsız” başarılabilirliğini iddia ediyor. Bu durumda söylenebilecek şey şudur: Ya Britanya Komünist Partisi burjuva siyasal kurumlarının, her sınıfın kullanımına açık nötr kurumlar olduğunu sanacak kadar saftır, ya da seçimle iktidara geldiği zaman yapacağı şey “sosyalizm” değildir. Programın esasları, ikincisinin doğru olduğunu gösteriyor.

Program “sosyalizmin iç savaşsız” başarılabilirliğinin güvencesini, işçi sınıfının, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmasında görmekte. Bir kez daha, hem bir yandan burjuva yargılarıyla işçi sınıfı, salt bir oy deposu olarak görülüyor, hem de iktidara gelme olgusuyla, sosyalist topluma geçiş olgusu, kasıtlı olarak birbirine dolaştırılıp karıştırılıyor. Bir komünist partisinin seçimle iktidara gelmesi, o ülkede sosyalizmin kurulacağına güvencesi olamaz. Sosyalizmin kurulması, sınıfsal içeriğinden yoksunlaştırıldığı zaman gerçekleştirilemez. Emekçi çoğunluğun bir komünist partisine oy vermesi, o komünist partisinin burjuva siyasal kurumlarını kullanarak sosyalist dönüşümü sağlamasını güvence altına almaya yeterli değildir. Sosyalizmin kurulması, bu girişimin sınıfsal içeriğinin unutulmamasına, yani proletaryanın egemen sınıf olarak örgütlenip, en alt kademelerden başlayarak kararları bizzat belirlemesine, yönetimi bizzat yüklenmesine bağlıdır. Britanya Komünist Partisi ise bunu değil, sınıflararası işbirliğini öneriyor, yani sosyalizmi kurma olgusunu, sınıfsal içeriğinden yoksunlaştırıyor.

Programda başından sonuna kadar dikkati çeken nokta, Britanya Komünist Partisinin, kendisini, İşçi Partisinin sol kanadıyla özdeşleştirmeye çalıştığıdır. “Sosyalist Devrim Doğru” başlıklı üçüncü bölümde, bu durum özellikle çok açıkça belli oluyor. “Siyasal iktidarın işçi sınıfı ve onun müttefikleri tarafından kazanılması” diyor program, “tek bir eylem değil, bir savaşım sürecidir.”¹¹⁸ Ama aşağıda göreceğimiz gibi, Komünist Partisi programı, bu sürecin en önemli aşamasında, yani oluşum aşamasında, Komünist Partisini, sürecin dışında tutuyor, başlıca görevi sosyal-demokrat

¹¹⁸ The British Road to Socialism, satır 1114-1115.

İşçi Partisinin sol kanadına veriyor. Program bu oluşum sürecini siyasal, iktisadi ve kültürel yaşamda geniş halk yığınlarının sosyalist siyasete kazanılması süreci olarak tanımlıyor. Bunda yeni bir şey yoktur. Doğal ki her komünist partisi, uzun erimli programının yanısıra, gündelik propaganda ve uyarma çalışmalarını sürdürerek, emekçi yığınlarını kendi yanına çekmeye, onları bilinçlendirmeye çalışır. Yalnız program çok büyük bir kehanette bulunuyormuş gibi, "Gerçekte kapitalizmin işlerini gören İşçi Hükümetlerinden, sosyalizmi gerçekleştirecek bir hükümete, bir gecenin içinde geçmek olanaksızdır."¹¹⁹ diyor. Programın bu tür sözlere neden gerek gördüğünü anlama olanağı yoktur. Hangi sınıfı temsil ederse etsin, ister evrimci, ister devrimci olsun, emekçi halk yığınlarını kendi görüşlerine kazanmak, bilinçlendirmek, her parti için asıldır. Hiç bir parti, kurulduğunun ertesi günü hangi yolla olursa olsun iktidara gelmeyi düşünemez. Geniş yığınları kendi yanına çekmek her partinin yapması gereken ilk işidir.

Bu gereksiz sözler bir yana, programda dikkati çeken nokta şudur: Komünist Partisi, kendi iktidarından değil, İşçi Parti sol kanadının egemen olduğu bir İşçi Hükümeti iktidarından söz ediyor. Şu satırlar, bu noktada çok açıktır: "Gelecek aşama [halkın sosyalist görüşlere kazanılmasını izleyen aşama] işçi sınıfının ve demokratik savaşımın bütün yanlarını genişletmek ve uyumlu hale getirmek ve sol bir siyaset güden bir İşçi Hükümetinin kazanmasını amaçlamaktır."¹²⁰

Görüldüğü gibi, sözkonusu olan, Komünist Partisinin iktidarı değil, "sol bir siyaset güden" bir İşçi Hükümeti iktidarındır. Böyle bir hükümetin programı tekelcilerle egemen sınıfların programına karşıt bir program olacaktır. Komünist Partisi programına göre egemen sınıflar, böyle bir hükümeti, henüz ortaya çıkmadan engellemeye çalışabilirler, basının yayınlarından, gösterilere, düşmanca girişimlere, büyük işyerlerinin kundakçılık ve tehditlerine, yatırım grevlerine, İngiliz lirasını elden çıkararak malî karışıklık yaratmaya varıncaya kadar türlü yollarla bir Sol Hükümeti önle-

¹¹⁹ Aynı program, satır 1126-1127.

¹²⁰ Aynı program, satır 1134-1136.

meye çalışabilirler. Öyleyse, diyor program, bu hareketlere karşılık yapılacak şey, örgütlü işçi sınıfının ve demokratik güçlerin azimle direnmesini sağlamaktır. Komünist Partisi bunun yolunu işçi hareketinin programının niteliğinde görüyor. "Bu nedendir ki" diyor program, "işçi hareketinin ve sol güçlerin programı bunalıma ve onun etkilerine karşı savaşmak isteyenlerin, bu aşamada onlar sistemin kendini değiştirme gereğini görmeseler bile, en geniş desteğini sağlayacak bir program olmalıdır."¹²¹

Komünist Partisinin, işçi sınıfı hareketini sulandırma girişimi, bu satırlarda apaçık görünüyor. Komünist Partisi sosyalizme geçiş sorununa, sınıf sorunu olarak değil, burjuva liberal bir alışkanlıkla azınlık-çoğunluk sorunu olarak bakıyor. Oysa apaçık bir gerçektir ki, küçük-burjuvaziyi ilgilendiren şey, sosyalist devrime karşı azınlıkta ya da çoğunlukta olmak değil, fakat o devrimi bastırarak zor gücüne, yani devlete sahip olmaktır. Devrim hareketinin de gerçekçi olmak istiyorsa, çoğunluğu kendi yanına kazanmakla yetinmek gibi bir saflığa kapılmaması, kendisine karşı zor gücünün kullanılmasını engelleyebilecek bir durumda olması gerekir. Bu nokta bir yana, Komünist Partisi büyük burjuvazinin karşısındaki bütün güçleri "işçi hareketinin ve demokratik hareketin" çevresinde toplayabilecek bir programdan söz ediyor. Böyle bir program, büyük tekelci burjuvazinin dışında, küçük ve orta-boy kapitalist burjuvazi dahil, her kesime ödün verici bir program olmak zorundadır. Komünist Partisi böyle yamalı bir bohçaya benzeyen bir programla yola çıkan işçi hareketinin, o programı bile tam uygulayabileceğinden emin değildir. Böyle bir programın "uygulanışı, kuvvetler dengesini dikkate almak"¹²² zorundadır. Bu program tam olarak uygulanacaksa, "hükümetin kuruluşunda büyük değişiklikler"¹²³ gereklidir. Bu değişiklikler, işçi hareketi içinde, solun ağırlık kazanmasıyla, İşçi Partisiyle Komünist Partisi arasındaki ilişki dengesinde görülebilecek değişikliklerle mümkün olacaktır. Komünist Partisi, parlamentoda temsil edilir hale gelmesinin, bu açıdan bü-

¹²¹ Aynı program, satır 1158-1161.

¹²² Aynı program, satır 1345.

¹²³ Aynı program, satır 1348.

yük önem taşıdığını belirtiyor. Böyle bir hükümet, “iktisadî sorunları öyle bir yolda çözmeye”¹²⁴ başlayacaktır ki, bu, “işçi sınıfıyla müttefiklerinin yerini güçlendirirken, kapitalizmin ve egemen sınıfın yerini zayıflatacaktır.”¹²⁵

Komünist Partisi, görüldüğü gibi, “iktisadî sorunları çözmek”ten söz ediyor. Oysa sosyalist dönüşümde sözkonusu olan, “iktisadî sorunları çözmek” değil, iktisadî yapıyı, yani mülkiyet ve üretim ilişkilerini *değiştirmektir*. İktisadî sorunlar, varolan toplumda kapitalizmin sorunlarıdır. O sorunların çözülmesi kapitalizmi zayıflatmaz, güçlendirir. Bu bir. İkincisi, yukarıdaki alıntının ortaya koyduğu şey, bir kez daha, iki ucu birbirini tutmayan bir sözle karşıkariya olduğumuzdur. İşçi sınıfının “müttefiki” olarak görülenler arasında tekeli kapitalizmin dışındaki küçük ve orta-boy kapitalist de vardır. Öyleyse program, müttefiklerin yerini güçlendirmekten sözettiğine göre, hemen bunun ardından gelen “kapitalizmin yerini zayıflatma” sözü, yalnızca gözboyamaktan ibarettir. Gerçekten de program böyle bir hükümetin, sosyalist bir hükümet olmayacağını, hemen alt satırlarda yineleyerek, bu sözdeki çelişkiyi dolaylı bir biçimde itiraf ediyor.

Devam edelim. Bu hükümetin alacağı kararlar, sınıflararası dengeyi, işçi sınıfı ve müttefikleri yararına değiştirecektir. Bu ortamda Komünist Partisi güçlenecek ve artık daha sonraki hükümetlerin yapısı değişmeye başlayacaktır. Çünkü İşçi Partisi giderek daha sola kayacak, Komünist Partisi giderek güçlenecektir. Böylece işçi-komünist bağlaşımının yeni biçimleri doğacaktır. Program bu dönemi “demokratik süreç” olarak adlandırıyor. Bunun ardından gelen dönem “sosyalizme devrimci dönüşüm” dönemidir. Adına bakarak, “sol İşçi Hükümeti”nin, devlet mekanizmasını “parça parça” edeceği ve proletaryayı egemen sınıf olarak örgütlemek suretiyle yeni bir devlet mekanizması kurmaya kalkışacağı sanılmasın. Komünist Partisi programı, devlet mekanizmasının “demokratlaştırılması”nı¹²⁶ öngörüyor. Programa göre, bir “sol İşçi Hükümeti” parlamentoda çoğunlu-

¹²⁴ Aynı program, satır 1375.

¹²⁵ Aynı program, satır 1376-1378.

¹²⁶ Aynı program, satır 1434.

ğu sağlayarak bunu pekâlâ yapabilir, çünkü “parlamentoyu en yüce otorite kabul eden Britanya anayasasının yapısı, halkın yığınsal savaşımla desteklenen sol bir hükümete, devlet mekanizmasında, halkın seçimde ifade ettiği siyasal değişikliğe uygun düşecek biçimde gerekli ve sert reformları uygulama araçlarını ve hakkını vermektedir.”¹²⁷

Görüldüğü gibi Komünist Partisi programı, her şeyden önce burjuva devlet mekanizmasının yerine yeni bir devlet mekanizmasının kurulmasından değil, ama burjuva devlet mekanizmasının ele geçirilmesinden ve “demokratlaştırılması”ndan, yani değiştirilmesinden yanadır. İkincisi de bunun için seçim yolunun yeterli olduğu inancındadır. Program, güvence olarak da “Britanya anayasasının, parlamentoyu en yüce otorite kabul eden yapısı”nı görüyor. Program, o anayasanın da, o parlamento kurumunun da, burjuvazinin kendi egemenliğini sürdürmek için yarattığı kurumlar olduğunu, egemenliğini sürdürmesinin araçları olmaktan çıkmaya başladığı zaman, o kurumlara gerek duymayacağını unutupuyor.

Kaldı ki, sorunun bu teorik yönü bir yana, Komünist Partisinin yukardan beri özetlediğimiz strateji senaryosu, her şeyden önce Komünist Partisiyle İşçi Partisini, aynı işçi hareketinin, aynı doğrultuda yürüyen iki yoldaşı gibi görme yanlışlığına düşüyor. Bu doğru değildir. Bu iki parti, başta da belirttiğimiz gibi 1920’lerde kesinlikle ayrılmışlardır. Komünist Partisi oportünist yola girinceye dek de programları taban tabana zıttı. Şimdi Komünist Partisi, 1920’lerde yaptığı gibi bağımsız kimliğini koruyarak İşçi Partisinin sol kanadına yanaşmaya çalışıyor. Bunun için yapılması gereken şey parti programı değil, iki grup arasında birleşme görüşmeleri olabilir. Oysa bu da bugün Komünist Partisinin seçmenden yalnızca yüzde 0,01 oranında oy aldığı bir dönemde hiç gerçekçi değildir. Komünist Partisi programını bir senaryoya çeviren şey de budur.

Üstelik tüm program İşçi Partisi sol kanadının güçlendirilmesini ve parlamentoda çoğunluğu elde ederek bir sol İşçi Hükümeti kurmasını öngördüğüne göre, böyle bir hükü-

¹²⁷ Aynı program, satır 1460-1464.

met, neden kendini Komünist Partisiyle ortaklığa zorunlu saysın? Böyle bir ortaklık, doğruluğu yanlışlığı bir yana, ancak gücünü artırmış bir Komünist Partisiyle, yani düş olmaktan çıkıp gerçeğe dönüşmüş bir partiyle sözkonusu olabilir. Onun yolu da İşçi Partisinin sol kanadını güçlendirmekten sözeden programlar yapmak değil, bizzat Komünist Partisini güçlendirecek, marksist açıdan tutarlı bir program yapmaktır. Komünist Partisinin, İşçi Partisi sol kanadını güçlendirmeyi salık veren bir programla kendini ne ölçüde güçlendirebileceği, gerçekten bekleyip görülmeye değer.

Bütün bunların ötesinde Komünist Partisi programı, bir sol hükümetin toplumu dönüştürme yolunu açacak olan gerekli bütün reformları yaparak, sınıfsal dengeyi değiştireceği varsayımına dayanıyor. Bu varsayım, akla sığar hiç bir gerekçeyle desteklenmiş değildir. Varsayımın kendisi gerçek çıkmazsa, Komünist Partisinin tüm programı bir anda çökmeye mahkumdur. Daha önce belirttiğimiz gibi, belli bir tutarlı ve uyumlu görüşe sahip bir İşçi Partisinden söz edilemeyeceğine dair önceki açıklamalarımız düşünülürse, varsayımın gerçekleşmeyeceği kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

*

Özetlersek, Britanya Komünist Partisi, sınıf savaşımının yerine sınıflararası işbirliğini koyarak, burjuva kurumlarını ve devlet mekanizmasını şurasından-burasından düzeltip, burjuvazinin kendisiyle beraber korumaya çalışarak, kapitalist mülkiyet biçimini sürdürüleceğini açıkça ilân ederek, seçim yolunu ve burjuva parlamentarizmini bir tapkı haline getirerek, devrimci bir sınıf partisi olmaksızın İşçi Partisinin sol kanadına sığınıp burjuva parlamenter düzeninin bir parçası haline gelmeye çalışarak, 1950'lerin başında girdiği oportünist yolda yürümeğe kararlı olduğunu göstermektedir.

“AVRUPA KOMÜNİZMİ” VE ENTERNASYONALİZM

BİRİNCİ KESİM – ENTERNASYONALİN GEÇMİŞİ

Uluslararası işçi hareketinin geçmişinde beş Enternasyonal var. Bu Enternasyonaller başlangıçta bağımsız toplulukların, grupların, derneklerin birliğiydi; sonraları işçi sınıfı partilerinin uluslararası birliği biçimine dönüştü.

Marx'la Engels, işçi sınıfının ilk enternasyonal hareketi olarak “Komünist Birliği”ni kabul ediyorlar. Birlik başlangıçta, 1836'da Alman işçi hareketi olarak başlamış, sonra öteki ülkelere göçmek zorunda kalan Alman işçilerin etki ve girişimiyle başka ulusları da kapsamıştır. Engels'in “ilk enternasyonal işçi hareketi”¹²⁸ diye nitelediği Komünist Birliğinin merkezi Paris'ten Londra'ya kaydıktan sonra, Birlik, çokuluslu olma niteliğini geliştirmiştir. Birlikte, Almanların yanı sıra İsviçreliler, İskandinavlılar, Ruslar, Hollandalılar, Macarlar, Çekler, Güney Slavları ve Alsace'liler de vardı. Marx'la Engels, 1847'de Birliğin yeniden örgütlenmesi çalışmalarına katılmaya çağrıldılar. Marx, Birliğin Brüksel kolunu kurarken, Engels, Paris'te üç ayrı kolle ilgiliydi. 1847'nin yaz aylarında, Birlik, Londra'da ilk kongresini yaptı. Birliğin yeniden örgütlenişi de bu kongrede gerçekleştirildi. Birlik tüzüğüne ilk maddesi, amaçları şöyle belirtiyordu:

“Birliğin amacı burjuvaziyi devirmek; proletarya egemenliği; sınıf karşıtlıklarına dayanan eski burjuva toplumun kaldırılması ve sınıfsız, mülksüz yeni toplumun kurulması”dır.¹²⁹

1852'ye kadar ayakta kalan Komünist Birliği, Kasım 1847'de yine Londra'da yaptığı kongrede Marx'la Engels'i, partinin teorik ve pratik, ayrıntılı programını yapmakla görevlendirecek ve *Komünist Parti Manifestosu* böylece ortaya çıkacaktı. Gerek Birlik, gerek *Manifesto*, 1852 kasım ayında Köln'de Komünist Birliği'nin 11 üyesinin düzmece

¹²⁸ F. Engels, *On the History of the Communist League, Selected Works*, s. 431

¹²⁹ Aynı yapıt, s. 440.

bir yargılamayla Prusya makamlarınca cezalandırılmasından sonra afaroz edilecekti.

1848 haziranında Paris işçilerinin yenik düşmesinden sonra gemi azağı alan gerici hareketin giderek yoğunlaşması, ardından 1852 Köln duruşmaları, Komünist Birliğin sonu demek oldu.

Onu izleyen uluslararası işçi sınıfı hareketi Enternasyonal İşçiler Derneğiydi. Derneği 1864'te Marx'la Engels kurdular. Tüzüğünü Marx'ın hazırladığı Derneğin amacı, "Avrupa ve Amerika'nın tüm militan işçi sınıfını bir büyük ordu halinde kaynaştırmak"tı.¹³⁰ Engels, *Komünist Birliği'nin Tarihi Üzerine* başlıklı yazısında, Enternasyonal İşçiler Derneğinin, özünde, Komünist Birliğin devamı olduğunu söyler. Genellikle "Birinci Enternasyonal" diye anılan Enternasyonal İşçiler Derneği, "sosyalist ya da yarı-sosyalist fırka ve mezheplerin yerine işçi sınıfının gerçek savaşım örgütünü koymak üzere kuruldu."¹³¹ Dernek dokuz yıl yaşadıktan sonra 1874'te dağıldı. Derneğin dağılışının başlangıcı 1872 Lahey kongresine uzanır. O kongrede marksistlerle Bakunin'ciler çatışmış, daha sonra Derneğin merkezi Londra'dan New York'a taşınmıştı. Bundan sonra da Dernek canlılığını yitirdi. Nitekim 1874 Filadelfiya Kongresine katılanların sayısı bir düzineyi bile bulmuyordu.

Birinci Enternasyonal, bellibaşlı kapitalist ülkeler proletaryası arasında bilimsel sosyalizmin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Marx, artı-değer teorisini ilk kez Birinci Enternasyonalin Genel Konseyinde, 1865 haziranında yaptığı *Ücret, Fiyat ve Kâr* konuşmasında ortaya koymuştur. Marx'la Engels'in birçok yapıtının geniş çevrelere yayılmasında Birinci Enternasyonal önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Karl Marx'ın sınıf savaşımı, devlet, proletarya diktatörlüğü ilkelerini, Paris Komünü deneyimi çerçevesinde geliştirip olgunlaştırdığı *Fransa'da İç Savaş* adlı yapıtının yayılıp dağıtılmasında Birinci Enternasyonalin payı büyüktür. Birinci Enternasyonalin, işçi sınıfı hareketine kazandırdığı şeylerden biri siyasal işçi sınıfı partileri kurulması yolunu ha-

¹³⁰ *Preface to the German Edition of the Manifesto of the Communist Party*, s. 33.

¹³¹ *Marx to F. Bolte in New York*, aynı yapıt, s. 671.

zırlayışıdır. Birinci Enternasyonalin 1871 yılında Londra'da yaptığı kongre, "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi"ne ilişkin bir karar kabul etmişti. Bu kararın önemli bir bölümü, Birinci Enternasyonalin bir yıl sonra 1872'de Lahey'de yaptığı kongrede Tüzüğe eklenmişti. Avrupa'da, bağımsız birçok işçi partisinin kuruluşu, bu kongreyi izlemiştir.

İkinci Enternasyonal 1899 Paris İşçi Kongresinde kurulmuş, 1914 yılında emperyalist Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi ardından çökmüştür. Merkezi Brüksel'de bulunan İkinci Enternasyonalin çöküşünün temel nedeni, başta Alman Sosyal-Demokrat Partisi olmak üzere, İkinci Enternasyonaldeki bellibaşlı büyük kapitalist ülkeler işçi sınıfı partilerinin, Lenin'in "sosyal-şovenizm" diye nitelediği oportünist bir tutum takınmaları ve savaşta, kendi emperyalist burjuvazilerini desteklemeleriydi. Oysa savaştan yalnızca iki yıl önce 1912'de, Enternasyonalin Basle Kongresinde kabul edilen bir kararla, savaş halinde, bunalmıdan, kapitalist burjuvazileri devirmek üzere yararlanılması kararlaştırılmıştı. Ne var ki İkinci Enternasyonal partilerinin hemen tümüne yakını, savaş patlar patlamaz, "ata topraklarının savunulması" gerekçesinin ardına sığınarak, yağmacı emperyalist savaşa destek oldular. Savaşın yarattığı bunalmıdan, Rus burjuvazisini ve çarlık otokrasisini devirmek üzere yararlanan tek parti Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Bolşevikler) oldu.

Birinci Enternasyonalin son yılları, Fransa'da 1871 Komün hareketinin, verdiği kahramanca savaşımında yenik düştüğü yıllardır. 1848 ardından bu 1871 yenilgisi, Fransız işçi sınıfını davranamaz bir duruma sokmuştur. O yıllar, Avrupa'da işçi sınıfı önderliğinin Fransa'dan Almanya'ya geçtiği yıllardır. Almanya o yıllarda, iktisadî bakımdan henüz Fransa'yla Britanya'nın epey gerisindeydi. Britanya'da, geniş sömürge imparatorluğu, burjuvazinin işçilere ödün vererek reformculuk anlayışını yerleştirmesi olanağını sağlamıştı. Fransa'da işçi sınıfı tükenmişti, fakat Almanya, iktisadî bakımdan daha geride olduğu için, işçi sınıfı hareketi, henüz oportünizmin avucunun içine girmemişti. Ne var ki Almanya, 20. yüzyılın başlarında iktisadî yönden güçlendikten sonra, işçi sınıfının partisi de oportünist önderlerin etkisi altı-

na girdi. Bu oportünizm, sonunda, karşı devrimi, emperyalist savaşı ve emperyalist kapitalist burjuvaziyi desteklemeye kadar varmıştı. İkinci Enternasyonalin çökmesine de bu neden oldu.

İkinci Dünya Savaşından sonra 1919'da Üçüncü Enternasyonel diye anılan Komünist Enternasyonelin kuruluşu da bolşeviklerin girişiminin ürünüdür. Üçüncü Enternasyonel, der Lenin, gerçekte, oportünizme ve sosyal-şovenizme karşı özellikle savaş boyunca verilen uzun savaşım yıllarının, birçok ülkede Komünist Partilerinin kurulmasına yol açtığı 1918'de ortaya çıkmıştır. Üçüncü Enternasyonel resmen mart 1919'da Moskova'da yapılan kongrede kurulmuştur.

“Birinci Enternasyonel, sosyalizm için proleter enternasyonel savaşımın temelini atmıştır.

“İkinci Enternasyonel, hareketin, bir sürü ülkede geniş yığınsal yayılımı dönemini belirler.

“Üçüncü Enternasyonel, İkinci Enternasyonelin çalışmalarının meyvesini vermiş, onun oportünist, sosyal-şovenist, burjuva ve küçük-burjuva posasını bir yana koymuş ve proletarya diktatörlüğünü *uygulamaya başlamıştır*.”¹³²

Moskova'da 1919 yılında Sovyet Cumhuriyetlerini temel alarak kurulan Üçüncü Enternasyonel, bazı Avrupa komünist partilerinin katılmasıyla genişlemiş ve İkinci Dünya Savaşına kadar, işçi sınıfı hareketinde önder merkez rolünü oynamıştır. Ancak savaşın çıkmasıyla birlikte Komünist Enternasyonel partileri arasındaki bağlantı da pratikte kopmuş, sonunda 15 Mayıs 1943'te yayınladığı bildiriyle Komünist Enternasyonel, dağıldığını ilân etmiştir. Bildiride, komünist partilerinin ortak bir merkeze sahip olmalarının artık yarar sağlamadığı belirtiliyordu. Bildiriye göre, çeşitli ülkelerin iç ve uluslararası ilişkileri gittikçe örgün (*complex*) bir hale gelmişti; “herbir ulusun işçi hareketinin yüzüne bulunduğu sorunları çözümüleme çabasında herhangi bir uluslararası merkez, aşılabilir engellerle karşılaşıyordu.” Bildiri bu durumun nedenini, “çeşitli ülkelerin tarihsel gelişme yolunun hayli farklı olmasına, karakterleri arasın-

¹³² Lenin, *The Third International and Its Place in History*, Progress Publishers Moskova, 3. baskı, 1976, s. 9.

daki farklılıklara, sosyal düzenlerindeki çelişkilerin başka başka oluşuna, siyasal ve ekonomik gelişme hız ve düzeylerinin farklılığına ve son olarak da işçilerin bilinç ve örgütlenme derecelerinin değişik oluşuna” bağlamaktaydı.

Komünist Enternasyonelin bu nedenlerle dağılmasından sonra Polonya'da Eylül 1947 yılında, ömrü kısa süren Kominform (*Communist Information Bureau*) kuruldu. Merkezi Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'da bulunan Kominformun amacı “edinilen deneyimi örgütlemek ve deneyim alış-verişinde bulunmak, gerek duyulursa, karşılıklı anlaşma temeline dayalı olarak, komünist partilerinin eylemlerini koordine etmek”ti. Kominformun siyaset saptama yetkisi yoktu, gönüllü işbirliğine dayalıydı. Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, İtalya ve Fransa komünist partilerinin katılmasıyla kurulan, İspanya Komünist Partisinin üyesi olmadığı Kominformun merkezi, Yugoslavya'nın üyelikten çıkarılması ardından Romanya'nın başkenti Bükreş'e taşındı. Kısa süre sonra da dağıldı.

Kominform, uluslararası işçi hareketinde, toplu bir merkezin sonudur. Ondan sonra, dünya komünist partileri arasında 1957, 1960, 1969 ve 1976 yıllarında dört kez uluslararası toplantı yapılmıştır.

İlk uluslararası toplantı 1957'deydi. Bir yandan soğuk savaş iyice kökleşmişti, bir yandan da uluslararası kurtuluş hareketleri geliyordu. Bu iki önemli uluslararası durum, uluslararası komünist harekette birliği gerektirmekteydi. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 1956'daki ünlü XX. Kongresini ve Macaristan ayaklanmasını izleyen bu uluslararası toplantının yayınladığı bildiri de daha çok o kongre kararlarının bir yinelenmesi şeklindeydi. Bildiri, “sosyalist ülkeler arasında tam eşitlik, toprak bütünlüğüne, devlet bağımsızlığına, egemenliğe saygı ve içişlere karışmama” esaslarını vurguluyordu.

1960 toplantısı, daha çok uluslararası durumun ayrıntılı bir muhasebesi niteliğinde oldu; savaş tehlikesi, Amerikan emperyalizmi, sömürgeciliğin çöküşü ve uluslararası kurtuluş hareketlerinin sorunları, sosyalist ülkeler arası ilişkiler ve sosyalizme giden değişik yollar tartışıldı. Çin'in dün-

ya komünist hareketi içinde, özellikle sosyalizme giden değişik yollar sorununda ayrılığını ortaya koyması, özellikle bu toplantıda olmuştur.

1969 Konferansı ise, 1968 Çekoslovakya olaylarını izlemesi ve Çin'in güttüğü değişik siyasetin çok keskinleştiği bir döneme raslaması bakımından ilginçtir. Birçok Avrupa Komünist Partisinin, oportünist eğilimlerin etkisi altına çoktan girdiği bu dönemde yapılan 1969 Konferansından sonra yayınlanan bildiri, esas olarak, emperyalizmle savaşıma ve komünist ve işçi partilerinin ve tüm anti-emperyalist güçlerin birliğine ilişkin görüşleri içeriyordu.

Komünist Partileri arasındaki ilişkiler bu toplantıda da ortaya atılmıştı. Yayınlanan bildiri komünist partileri arasındaki ilişkilerin "proletarya enternasyonalizmi ilkelere, dayanışma ve karşılıklı desteğe, bağımsızlık ve eşitliğe saygı ilkesine ve içişlerine karışmama esasına dayandığını" belirtiyordu.

1976 konferansı ise, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde bloklararası siyasal yumuşamayı ve barışı savunmak ve geliştirmek amacıyla yapıldı.

•

Enternasyonal hareketlerin dağılma ya da çökme nedenleri, yukardan beri anlatmaya çalıştığımız gibi birbirinden hayli farklıdır. Kapitalizmin, çokuluslu şirketler aracılığıyla, kapitalist enternasyonalizmde tepe noktaya vardığı günümüzde, onun karşısındaki işçi sınıfı hareketinin de doğal olarak, proletarya enternasyonalizmini elden geldiği ölçüde güçlendirmesi gerekirken, tam tersine, hareketin büyük bir dağınlık göstermesi, daha çok, batıdaki komünist partilerinin, burjuva propagandasının, soğuk savaşın ve oportünizmin etkisinde kalmasının sonucudur.

Yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi, Komünist Birliğinin amacı, "burjuvaziyi devirmek, proletarya egemenliğini kurmak"tı. Onu izleyen Enternasyonal İşçiler Derneğinin kuruluşunda yaptığı konuşmada Marx, işçi sınıfını "enternasyonal siyasetin sırlarını kavramaya, kendi hükümetlerinin diplomatik hareketlerini gözlemeye, gerektiğinde, her

türlü olanağı kullanarak bu hareketlere karşı çıkmaya" çağırıyordu. Marx, bu tür dış siyaset girişimlerinin, işçi sınıfının kurtuluşu çabasının bir bölümünü oluşturacağını belirtmekteydi.

17. yüzyılla 19. yüzyıl arasında tanık olunan burjuva devrimleri, ezilen emekçi yığınlarına, uluslararası girişimlerde daha etkin bir rol oynama olanağını vermişti. Ondan sonra, 19. yüzyılda görülen işçi ayaklanmaları ve iç savaşlar, proletaryanın bu rolünü daha da önemli hale getirmişti. O savaşların ve deneyimin ışığı altında Marx'la Engels, ilk olarak, bu hareketi enternasyonal ölçüde örgütlemeye girişmişlerdi. İşçi sınıfı hareketinin enternasyonal olma gerekçesinde o günlerden bugüne herhangi bir değişiklik olmuş değildir. Tam tersine hareketin enternasyonal niteliğe sahip olması zorunluğu, tekelci, çokuluslu kapitalizmin gelişmesiyle daha da artmıştır. Ancak bu zorunluğa karşın uluslararası işçi hareketi, bugün, dağınlıklı sürdürüyor. Bu dağınlığın temel nedenleri, İkinci Dünya Savaşını izleyen soğuk savaş, 1956 Macaristan olayları, 1968 Çekoslovakya müdahalesi ve Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 1956'daki XX. Kongresinde Stalin'in karalanması gibi olayların batı propaganda mekanizması tarafından alabildiğine kullanılmasıdır.

Kapitalist batı ülkelerinin 1950'lerle 1960'larda gösterdiği iktisadi gelişmenin ve bunun sonucu olarak devrim durumunun Avrupa'da gerilere itilmesinin komünist partilerinde oportünist eğilimleri güçlendirmesiyle, bu partilerin proletarya enternasyonalizminden uzaklaşmaları arasında çok sıkı bir bağlantı vardır.

İKİNCİ KESİM — "AVRUPA KOMÜNİZMİ" NİN BÖLGEÇİLİĞİ

Avrupa "komünist" partileri, enternasyonalist olmaksızın çok bölgecidirler. İtalya Komünist Partisinin önderlerinden Napolitano'nun tarihçi Hobsbawm'la yaptığı görüşme, bu bölgeçiliğin tanıtı olan yanıtlarla dolu. "Tek başına bir ülkede sosyalizmin olanaksız olduğu, bu nedenle Batı Avrupa ülkelerinin tümünde aynı anda uyumlu bir sosyalizme yürüyüş hareketine girişilmesi gerektiğine dair tezlere

geri gitmenin zorunlu olduğunu sanmıyorum” diyor Napolitano, “Ama kuşku yok ki, her ülkenin sosyalist yönde bir dönüşüm yapması girişimlerinde, ilişkileri güçlendirmek ve sol kanat demokratik güçlerle karşılıklı bir anlayış sağlamak için azamî çaba gösterilmesi gerekir.”¹³³ (*İtalikler bizim*).

Napolitano bunu, sosyalist dönüşüme dışardan gelebilecek bir müdahaleye karşı korunma arzusuyla istediğini belirtiyor. Ama görüldüğü gibi, önerdiği ilişki ve işbirliğinin çevresi Batı Avrupa’yla sınırlıdır, tüm dünya işçi hareketini kapsamıyor.

İspanya Komünist Partisinin önderi S. Carillo’da, biraz daha değişik bir bölgecilik anlayışıyla karşılaşıyoruz. “Dünyanın belli bölgelerindeki komünist partileriyle işçi sınıfı hareketleri bazı ortak hedeflere sahiptir” diyor Carillo, “Avrupa ve Latin Amerika’da bu bir gerçektir. Kuşku yok ki, Asya ve Afrika’da da durum aynıdır. Bu kıtaların da kendine özgü sorunları var. Bu bölgelerde, işçi sınıfı partileri ve hareketleri ve daha ilerici güçler arasında bağ kurulması zorunludur... Hareketlerin, ortak sorunlarda, ortak bir strateji çizmeyi gerektirdiği yerlerde, bazı belli bağlar gereklidir. Ama Latin Amerika’da yaptığımız şeyin aynısını Avrupa’da yaparsanız, sonuç başarısızlık olur.”¹³⁴

Görüldüğü gibi Carillo, işçi sınıfı enternasyonalizmini, *belli bölgeler için*, ortak sorunlar karşısında ortak strateji çizmeye indiriyor. Şu halde, sorunlar arasında ortak yan azaldıkça ortak strateji de yavaş yavaş daralacak ve ulusal stratejiye kadar indirgenecek demektir. Gerçekten de Carillo’ya göre, bugünün asıl çelişkisi, her ülkenin kendi içindeki sınıf çelişkisi. “Kapitalist ve sosyalist devletler arasında herhangi bir çatışma tehdidi altında değiliz” diyor Carillo, “Her ülkenin içinde, işçi sınıfıyla egemen sınıf arasındaki çelişki ve tüm dünyada sosyalist kampla kapitalist kamp arasındaki çelişki var olmaya devam ediyor. Ama bu ikinci tür çelişki, bana göre, savaşın ön cephesini oluşturmuyor artık. Bugün için savaş cephesi, her ülkenin kendi içindeki sınıf çelişkileri alanında oluşuyor.”¹³⁵

Asıl çelişki her ülkenin içindeki sınıfsal çelişki olduğuna

¹³³ Napolitano, *The Italian Road to Socialism*, s. 61.

¹³⁴ Carillo, *Dialogue on Spain*, s. 154.

göre, Carillo, işçi sınıfı partilerinin de çalışmalarını bu çelişki üzerinde yoğunlaştırmalarını ve ulusal birer parti niteliklerini vurgulamalarını salık veriyor.

Bu sözler ilk bakışta çok masum görünüşlüdür; gerçekteyse, her ülkenin işçi sınıfı hareketini, enternasyonal hareketten koparmaya ve kendi ulusal sınırları içine kapalı hale getirmeye dönük bir çabanın ürünüdür. İşçi sınıfı hareketinin ulusal rengini koyulaştırarak yaratılacak bir bağınazlıkla, öteki ülkeler işçi sınıflarına karşı bir yabancılaşmanın temelleri böylece atılırken, bir yandan da ülke içinde işçi sınıfı, “kültür kuvvetleriyle birlik” perdesi arkasında, küçük-burjuva liberal ulusçu görüşlerin etkisi altına sokulmak isteniyor.

Carillo, görünüşte herbir komünist partisinin, önder rolünü oynayan bir merkezden bağımsızlığını savunmaktadır; ama bilerek ya da bilmeyerek, bu savunuyu, işçi hareketinin enternasyonalist olma zorunluğunu yadsımaya vardiıyor. Kaldı ki bir ülkedeki işçi hareketinin enternasyonalist olması, aynı zamanda ulusal olmasına engel değildir.

Özetlersek, enternasyonalizme karşı çıkmak, bölgeciliği savunmak, işçi sınıfını bağınazlığa sürüklemek, kuşku yok ki, Carillo’nun deyişiyle, “bir gecenin içinde olup bitmiş” bir gelişme değildir. İkinci Dünya Savaşını izleyen soğuk savaş yıllarından itibaren yavaş yavaş oluşarak günümüzdeki görünümünü kazanmıştır. Avrupa “komünist” partileri, soğuk savaş yıllarında burjuva propagandasıyla âdeta yarışa girmişlerdir. Devrimci sınıf savaşımını, proletarya diktatörlüğünü, kapitalist burjuvazinin sınıfsal varlığına son vermeyi ardarda yadsımanın doğal uzantısı, bu partilerin, Sovyetler Birliği’nden de bağımsız olduklarını gösterme yarışına girmeleri olmuştur. Bu ancak, enternasyonalizmi yadsıma ile sağlanabilirdi. Yapılan budur. Başka deyişle, marksizmin temel ilkelerinde, sosyalist devrim ve proletarya egemenliği ilkelerinde tanık olduğumuz oportünizm, proletarya enternasyonalizmine yansımıştır.

ÜÇÜNCÜ KESİM — ÜÇÜNCÜ DÜNYA İLE İLİŞKİLER

Avrupa “komünist” partileri, dünya işçi sınıfının enternasyonalizminden özenle sakınırken, ilk bakışta anlaşılmaz gibi görünen bir başka enternasyonalizmi savunuyorlar. Bu, üçüncü dünyanın işçi sınıfı hareketiyle ve ulusal kurtuluş hareketleriyle kurulacak enternasyonalizmdir. “Biz, İtalyan işçi hareketinin ulusal kurtuluş hareketleriyle bağlarını güçlendirmek istiyoruz” diyor Napolitano. Bu da ilk bakışta hayli masum gibi görünen bir tutumdur. Gerçekten de Napolitano’ya göre, “ileri kapitalist ülkeler kendi siyasetlerini yeniden bir düzene koymadıkça, geniş üretim güçlerini, bilimsel ve teknik yeteneklerini ve örgütlenmede kazandıkları deneyimi, dünya çapında bir işbirliğinin emrine vermedikçe” dünyanın içinde bulunduğu sefaletin sonu gelmeyecektir.¹³⁶ Ancak böylelikle, diyor Napolitano, geri ülkelerdeki halkların maddî durumunda bir iyileştirme yapılabilir. Napolitano, bugünkü duruma emperyalist siyasetin yolaçtığını ekliyor.

Ne var ki, Avrupa’nın “komünist” partilerinin, kendi ülkelerinde kurmayı önerdikleri yeni toplum, kapitalist burjuvazinin varlığını sınıf olarak ortadan kaldırmayı içermediğine göre, batıda “komünist” partiler işbaşına gelse de, sınıf batı ülkeleriyle yoksul ülkeler arasındaki ilişkilerde çok şeyin değişeceği söylenemez. Olsa olsa, üçüncü dünya ülkelerinin, batıdaki kapitalist burjuvazi tarafından sömürülüşü, daha örtülü, daha ustahklı hale gelir.

BESİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Frederick Engels, Marx’ın *Fransa’da Sınıf Savaşmaları*’na 1895 yılında yazdığı önsözde şöyle der:

“... 1847 dünya ticaret bunalımının, şubat ve mart [1848] devrimlerinin asıl anası olduğunu ve 1848 ortalarından itibaren yavaş yavaş geri gelen, 1849 ve 1850’de doruğuna varan sınıf refahının, kısa süre önce kuvvetlenen Avrupa gericiliğini yeniden canlandıran bir güç olduğunu” Marx açık-

ça görmüştü. Engels daha sonra, Marx’ın 1850 yılında *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*’nin ocak, şubat ve mart sayılarına yazdığı üç yazıda henüz devrimci enerjinin yeniden patlaması bekleyişi içinde olduğunu, oysa aynı derginin son sayısına (1850 mayıs-ekim) birlikte yazdıkları yazıda bu kuruntudan, “Yeni bir devrim ancak yeni bir bunalımla mümkündür”¹³⁷ görüşünü ortaya koyarak vazgeçtiklerini belirtir. Engels devam eder:

“... Daha 1850 güzünde, devrimci dönemin hiç değilse *ilk* bölümünün kapandığını ve yeni bir dünya ekonomik bunalımı patlak verinceye kadar hiç bir şey beklenmemesi gerektiğini ilân ettik.”¹³⁸

Engels’in sözleri çok açık: 1848 devrimlerini yaratan şey, bir önceki yıl tanık olunan dünya ticaret bunalımıdır. Onu izleyen sınıf refah Avrupa’da gericiliği güçlendirmiş, pekiştirmiştir. Yeni bir devrim için, yeni bir bunalım gereklidir. Bu teşhisin doğruluğuna çağımızda birçok kez tanık olunmuştur. Marx’la Engels’in devrim açısından iktisadî bunalıma verdikleri önemi, Lenin’in, devrim durumu hakkında öne sürdüğü tezlerle birleştirirsek, gerek Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında, gerek savaşı izleyen yıllarda ve ardından 1929-1932 dünya iktisadî bunalımı sırasında tanık olunan devrimci görünümü anlamak daha kolay olacaktır. 1950’lerle 1960’larda ise, Avrupa’da, nedenlerini birinci bölümde incelediğimiz üzere, iktisadî bir sıçrama görülmüş ve bu sıçrayış, Avrupa’da gericiliği güçlendiren başlıca öge olmuştur. 1950’lerde artmaya başlayan sınıf refah ve o refahı yaratan Keynes’ci iktisat uygulamasının yanısıra sağlanan bilimsel ve teknolojik gelişme, çıkarı kapitalist burjuvaziyle özdeşleşen bir geniş ara tabaka yaratmıştır. Bu ara tabaka “beyaz yakalı işçiler” denen ve gittikçe daha az sayıda işçinin ürettiği maddî zenginliği kapitalist burjuvaziyle paylaşan personelle, bilimsel ve teknik adamlardan oluşmaktadır.

Gerçi 1950’lerle 1960’ların iktisadî cümbüşü, bir daha yenilenmemek üzere tarih müzesine kaldırılmıştır ama o yılların yarattığı ara tabaka bugün Batı Avrupa toplumlarında hayli etkindir. Sınıfsal çıkarı kapitalist burjuvaziye çok ya-

¹³⁶ Napolitano, *The Italian Road to Socialism*, s. 66.

¹³⁷ F. Engels, *Introduction to Marx’s The Class Struggles in France*, s. 642.

¹³⁸ Aynı yapıt, s. 644.

kından bağı olan bu ara tabaka, Avrupa “komünist” partilerinin sınıfsal yaklaşımını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu ara tabakayı ürkütmemeye, hatta kendine kazanmaya çalışma çabası, Avrupalı “komünistler”e büyük ölçüde egemen olmuş, onları sınıflararası uzlaşımına itmıştır.

“Avrupa Komünizmi” 1950’lerle 1960’larda tanık olunan iktisadî refahın, yapay bir refah olduğunu görememiş, bu nedenle de o refahın genişlettiği ara tabakaya yaklaşımında ciddi hatalar yapmıştır. Her ne kadar bu ara tabakanın çıkarı, zorunlu olarak kapitalist burjuvazinin varlığını sürdürmesine bağlanmışsa da, bu, 1950’lerde başlayan iktisadî cümbüş yürüyebildiği sürece mümkündür. O cümbüşün, kapitalist ekonominin yapısından ileri gelen nedenlerle yinelenememesi, bu ara tabakayı ister-istemez yıpratmaya başlamıştır. Eğer “Avrupa Komünizmi” bu gerçeği zamanında görebilseydi, sözkonusu ara tabakalara ve 1950-1960’ların iktisadî gelişme sürecine yaklaşımı çok daha başka olabilir, en azından, ara tabakaların, kendi geleceklerine kuşkuyla bakmalarını sağlayabilir, o tabakanın kendini kapitalist burjuvazinin çıkarlarıyla özdeşleştirmesine gölge bulutları düşürebilirdi. Böyle bir yaklaşım hem “Avrupa Komünizmi”ni oportünizme kapılanmaktan alıkoyar, hem de devrimci doğrultudaki çalışmaları, bugün olduğu kadar güçleştirmezdi.

Oysa “Avrupa Komünizmi”, 1950’lerle 1960’lardaki iktisadî refahı gerçek bir gelişme sanmış, onun yapaylığını görememiş, bu nedenle de, çıkarı görünüşte, proletaryanın çıkarıyla çatışan ara tabakaları kazanma uğruna, sınıflararası işbirliğine kaymıştır. Gerçektenyse “Avrupa Komünizmi”nin yapması gereken şey, geçen 20 yılın refah dönemine karşın, proletaryanın burjuvaziden farklılaşmasını sağlamaya çalışmak olmalıydı. Bu yapılmamış, “tüketim toplumu”, “bolluk toplumu” gibi burjuva propagandasına teslim olunmuştur. Avrupa’da 1970’lerden bu yana gerek işçilerin refahının alabildiğine gerilemesi, gerek ara tabakaların giderek yoksullaşması, “Avrupa Komünizmi”nin devrimci savaşımını, hiç değilse 20 yıl geriye götürmüştür. Avrupa “komünistleri”nin sınıf sorununa bu yanlış yaklaşımı, onları oportünizme iterken, gerici kapitalist burjuvazinin güçlenmesine yol açmıştır. 1970’lerin sürüp giden iktisadî bunalımı, kapita-

list burjuvaziyi dipdiri ayakta tutuyorsa, bunda, “Avrupa Komünizmi”nin yanlış tutumunun büyük payı vardır.

Bu tutum, “Avrupa Komünizmi”nin siyasal iktidar sorununa yanlış bir yaklaşım içine girmesi sonucunu vermiştir. Avrupa “komünistleri” bu yapay gelişme nedeniyle artık iktidar sorununu, proletaryanın iktidarı olarak görmemektedirler. Oysa “emekçi halk iktidarı almadıkça, sosyalist bir devlet olmadıkça sosyalizme gidilmez.”¹³⁹ Avrupalı “komünistler”in unuttuğu şey budur. Fakat “iktidar sorunu, bir devrimde ana sorun olmaya devam ediyor. Ya tüm emekçi sınıflarla bağlaşım içinde emekçi sınıfın iktidarı, ya burjuvazinin iktidarı. Üçüncü bir olasılık sözkonusu değildir; sosyalizme geçiş, ancak işçi sınıfı ve onun müttefikleri gerçek siyasal iktidarı ele geçirirler ve bu iktidarı kapitalistlerle öteki sömürücülerin sosyal-ekonomik egemenliğine son vermek üzere kullanırlarsa mümkündür.”¹⁴⁰

Avrupa “komünist” partilerinin ortak özelliği, bu siyasal iktidar sorununu yadsımlarıdır; hiç biri sosyalizmi, proletaryanın sınıfsal iktidarı olarak görmüyor. Carillo “komünizmi”, “kültür kuvvetleri”yle işbirliği görünümünde işçi sınıfı hareketini, küçük-burjuva dünya görüşünün etkisi altına sokmaya dönüktür. Marchais “komünizmi”, siyasal iktidarın, sosyalizmde, proletarya iktidarı demek olduğunu unutmamış, kapitalist burjuvaziyi ayakta tutmaya dönük olduğu apaçık ortada bulunan sosyal-demokrat bir partiyle, Mitterand’ın Sosyalist Partisiyle iktidar bağlaşımına girmiştir. Marchais, kapitalizme ödün vereceği gün gibi ortada olan bir partiyle iktidara gelişini, bilerek ya da bilmeyerek, işçi sınıfının iktidarı gibi göstermektedir. Oysa bu gerçekleşirse, sonunda varılacak olan, proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirdiği sosyalizm olmayacak, kapitalizmin sınıfsal egemenliğini sürdürdüğü bir çeşit devletleştirmecilik olacaktır. Marchais-Mitterand iktidarı, belki devletin iktisadî eylemlerini artırabilir, ama getireceği düzenin sosyalist düzen olmayacağı daha bugünden bellidir.

İtalya’da ise Berlinguer “komünizmi”, sınıflararası iş-

¹³⁹ L. Brejnev, “Report to the Central Committee of the CPSU”, *Socialism: Theory and Practice*, Ocak 1978, n° 1, s. 5.

¹⁴⁰ Aynı rapor, s. 14.

birliğinde daha da ileri gitmiş, "tarihsel uzlaşım" sloganı çerçevesinde, kapitalizmin siyasal partisi olan Hıristiyan Demokrat Partiyle iktidar ortaklığını önerecek bir noktaya varmıştır.

Avrupa "komünist" partilerinin ikinci ortak özelliği, burjuva parlamentarizmini tapkı haline getirmeleridir. "Avrupa Komünizmi"ni bu tutuma iten neden de aynıdır; daha önce sıraladığımız soğuk savaş, burjuva propagandası, Stalinizmin kınanması gibi nedenlerin yanısıra, kısaca ara tabakalar dediğimiz küçük-burjuvazinin dar, sınırlı dünya görüşüdür. Küçük-burjuvazi, burjuva parlamentarizmine bel bağlamıştır. O ara tabakayı ürkütmek istemeyen "Avrupa Komünizmi" de "demokrat" ve "özgürlükçü" görünebilme çabasında ne kadar aşırıya vardığını, burjuva kavramlarına ve kurumlarına ne ölçüde ödün verdiğini görmeksizin, burjuva parlamentarizmini tapkı haline getirmiştir. Bunun sonucudur ki, "Avrupa Komünizmi" bugün burjuva toplumlardaki seçim yolunu, iktidara giden tek yol olarak görmeye kalmıyor, burjuvaziyi sınıf olarak ayakta tutacak bir toplumda burjuva parlamentosunu kullanarak, reformlar yoluyla toplumun sosyalizme geçebileceğini sanıyor. "Kuşku yok ki, gelişme düzeyi ve ulusal gelenekleri farklı olan ülkelerin ve halkların sosyalizme geçişi, sosyalist kuruluşun büyük ölçüde farklılık gösteren özgül biçimlerini ortaya çıkaracaktır. Bu çok doğaldır. Ne var ki yaşam, sosyalist devrimin genel temel ve yadsınamaz özelliklerinin, bugün de geçerli olduğunu gösteriyor."¹⁴¹ Avrupalı "komünistler", iktidar için seçim yolunu seçerken gerçekçi olabilirler. Fakat yanlış, seçim yolunu tapkı haline getirmekle, her derdin devası sanmakla başlıyor. Seçim yolu, iktidara gelir-gelmez, en alt kademelerdeki üretim birimlerinden başlayarak, gerçek bir temsil düzenini kurmanın, gerçek temsil kurumlarını ortaya çıkarmanın, işçi sınıfını egemen devlet gücü olarak örgütlemenin aracı olarak değil de sosyalist düzenin amacı olarak görülmeye başlandığı zaman, yapılan şey burjuva düzene ve onun kurumlarına teslim olmaktan başka bir şey değildir. Bu yolla iktidara gelen "komünist" partilerinin,

¹⁴¹ Aynı rapor, s. 14.

üstelik bir de burjuva parlamentosunu kullanarak reformcu yoldan sosyalist topluma geçileceğini öne sürmeleri, daha önce belirttiğimiz gibi, ya aşırı bir iyimserlikle, burjuva siyasal kurumlarına aşırı ölçüde saflıkla inandıklarını, ya da ütopyacı olduklarını gösterir. "...Kapitalizmden sosyalizme dönüşün biçimi ne olursa olsun, bu dönüşüm ancak sosyalist devrimle gerçekleştirilebilir. Yaşam, modern oportünistlerle revizyonistlerin, kapitalizmden sosyalizme evrimci 'dönüşüm' iddialarını reddediyor. Ölçüsü ne olursa olsun, kapitalist toplumun herhangi bir biçimde evrimi, sosyalizme götürmez. Sosyalizm ancak devrim yoluyla elde edilebilir; barışçı olan ya da olmayan bir devrim yoluyla, fakat bir devrim yoluyla; çünkü iktidar sorununu o devrim çözer."¹⁴²

Avrupa "komünistleri" ise seçim yoluna ve burjuva parlamentarizmine aşırı bağlılık sonucu, sosyalizmi sınıfsal özünden ve işçi sınıfının iktidarı ilkesinden soyutlamışlardır. "Sosyalizme giden çeşitli yollar" anlayışının böylece çarpıtılması, marksizm-leninizmin teori ve pratik sorunlarını, bugün, "Avrupa Komünizmi"nin yarattığı bu çarpık görüşlerin yayılması olasılığı karşısında, bir kez daha sosyalizmin ivedilikle çözülmesi gereken sorunlarının başına geçirmiştir. Sosyalist devrimin ve sosyalizmi kurmanın genel ilkeleri "soyut kurallar değil, fakat bilimsel olarak kurulmuş ve pratik olarak denenmiş rehber"¹⁴³ ilkelerdir. "Çok değişik koşullar altında hareket eden komünistlerin, sosyalist devrimin ve sosyalist sistemin yaratılmasının genel yasalarının görmezlikten gelinmesini hoşgörüsüyle karşılamamaları bir raslantı sonucu değildir; çünkü bu onları, karanlıkta boşboşuna dolaşmağa sürükler... Marksist-Leninistler, tarihin derslerini görmezlikten gelen yöntemlerin, savaşımın iyice denenmiş biçimleri konusunda tam karşıt görüşlerden yola çıkma arzusunun, bağımsız bir strateji ve taktiklerin geliştirilmesinde güvenilir bir yol sağlayamayacağını çok iyi biliyorlar."¹⁴⁴

Avrupalı "komünistler" in yaptığıysa, marksizm-leniniz-

¹⁴² A. Kositsin, "Lenin On The Socialist State", *Socialism: Theory and Practice*, Ocak 1978, n° 1, s. 26.

¹⁴³ Mihail Suslov, "The New Epoch of World History", *World Marxist Review*, Kasım 1977, c. 20, n° 11.

¹⁴⁴ Aynı yazı.

min temel teorik kurallarını ve doğruluğu deneyimle keskinleşmiş pratik devrim yollarını, salt yapay olan ve ömürlüğü kısa sürede ortaya çıkan yanlış değerlendirmeler uğruna feda ettikleridir. “Avrupa Komünizmi”, yanlış bir sanıyla, “taktik yararlar” uğruna marksizm-leninizmin taktik ve stratejik ilkelerini yadsımıştır. Oysa “hangi koşul altında olursa olsun, taktik yararlar uğruna ilkeler kurban edilemez. Aksi takdirde atasözünün dediği gibi, insan saçlarını kurtarır ama başı elden gider.”¹⁴⁵

Daha önce üzerinde durduğumuz bir soruya bir kez daha değinelim. Avrupa’da “komünist” partilerinin bir yandan marksizm-leninizmin temel ilkelerini yadsırken, bir yandan giderek güçlenmeleri, acaba bu ikisi arasında bir neden-sonuç ilişkisinin varlığını mı gösterir? Bu soruyu bir kez daha hayır diye yanıtlamak gerekiyor. Avrupa “komünist” partilerinin güçlenmesi, 1970’lerde tanık olunan iktisadi bunalımın ve kapitalist burjuvazinin egemenliğindeki bir zayıflamanın ürünüdür. Hiç bir Avrupa ülkesinde, burjuvazinin siyasal partilerinin tek başlarına iktidar olamaması, bunun en açık tanıtıdır. Bu durum, güçlenen Avrupa “komünist” partilerinin, kapitalist burjuva düzeninin bir parçası haline getirilmesine dönük burjuva çabalarını arttırmıştır. Burjuvazi Avrupa “komünist” partilerine “toplumda bir yer tanımaya hazır”dır. Bunun karşılığında istenen tek şey, “komünist” partilerinin, sınıf savaşımından, işçi sınıfının iktidarı için savaşmaktan vazgeçmeleridir. Avrupa “komünistleri” bu çağrıya kulak vermişler, deneni yapmışlardır. Günün birinde bu partiler iktidara gelirse, ortaya çıkacak olan toplum sosyalist toplum olmayacaktır; kapitalizm ve kapitalist burjuva sınıfının egemenliği, bir başka görünüm altında sürecektir. Peki, bu Avrupa’da komünist işçi hareketinin sonucu mu demek oluyor? Kesinlikle hayır. Kapitalizmin süregelen bunalımlarının, yakında Avrupa ülkelerinde, marksist-leninist ilkelere bağlı gerçek işçi sınıfı partilerinin ortaya çıkmasına yolaçması, tarihsel gelişmenin kaçınılmaz, doğal gereğidir.

¹⁴⁵ L. Brejnev, *Report to the Central Committee of the CPSU*, s. 19.

MUZAFFER ERDOST

TOPRAK MÜLKİYET BİÇİMLERİ AÇISINDAN KÖYLÜLÜK

I

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE DEVREDEN TOPRAK MÜLKİYET BİÇİMLERİ

TÜRKİYE köylülüğünün bugünkü konumunu saptamak için, toprak mülkiyet biçimlerinin tarihsel olarak geçirdiği evrimleri açıklığa kavuşturmak gerekir. İmparatorluktan devralınan ve farklılıklar içeren toprak mülkiyet biçimleri, cumhuriyette, demokratik devrimci düzenlemeye uğramıştır; toprak mülkiyet biçimlerinde meydana gelen ve bir bakıma kendi evrimi sonucu diyebileceğimiz değişmeler, imparatorluktaki mülkiyet farklılıklarına göre, farklı biçimler almıştır.

Anadolu’nun coğrafi yapısındaki farklılıkların, toprakların parçalanmasında ve mülk olarak dağılımında önemli ölçüde etkisi olmuş olsa gerekir. Geniş ovalar, dar vadiler, kıyı şeritleri gibi özelliklerin yanısıra, bu toprakların birbirinden farklı verimliliği, tarımsal ürünlerin niteliğinden gelen üretim farklılıkları, toprak parçalarının büyüklüğünün belirlenmesine olduğu gibi, bu toprakların mülkiyet biçimlerinin oluşumuna da etki etmiş olması gerekir. Dar vadilerde, toprağın, geniş ovalarda olduğu gibi büyük alanlar ha-

linde mülk edinilemeyeceği anlaşılır bir şeydir; küçük işletmeleri gerektiren tarım türü ile büyük işletme için de olanaklı ve daha elverişli olan tarım türünün, mülkiyet açısından, toprağın birbirinden farklı büyüklüklerde oluşumunu etkilemesi olanağı vardır.

Tarihsel etmen, toprak mülklerin büyüklük ve niteliklerinde daha önemli bir rol oynuyor. Anadolu'nun tarımın ağır bastığı eski bir yerleşim yeri olması nedeniyle, buradaki toprak mülkiyetinin büyüklük ve niteliği, genellikle çoban-göçebelerden oluşan yeni fatihleri etkilemiş olsa gerekir. Ayrıca, Anadolu'nun yeni fatihlerinin benimsedikleri islâmiyetin ve bu dinin benimsediği toprak hukukunun, bu bölgede, toprak mülkiyetinin belirlenmesinde önemli bir etkisi olması da doğaldır. Anadolu'nun fethinin birkaç yüzyıl sürmesi, fethin tamamlanması süresince yeni devletlerin ortaya çıkışı, fetihçi bir kavmin başka bir fetihçi kavim tarafından (moğollar) egemenlik altına alınışı, bunların yanısıra fethin ve ilhakin biçimi, zamanı, mülkiyet biçimlerinin belirlenmesinde farklı etmenler oluşturmuşlardır. Bunları daha önceki yazımızda,¹ mümkün olduğunca anlatmaya çalıştığımız için, burada, yalnızca değinmekle geçiyoruz. Ne var ki, toprak mülkiyet biçimlerinin farklı oluşumu gene merkezî-feodal devletin çözülüşü ve çöküşü sırasında, toprak mülkiyetinde meydana gelen değişikliklerin de nedeni olmuştur.

Biz, bu yazımızda, imparatorluğun cumhuriyete devrettiği toprak mülkiyet biçimlerini irdelemeye çalışacak, bir başka yazımızda da, bugün Türkiye'de, toprak mülkiyetinin, üretim ilişkisi açısından, geçirmekte olduğu değişiklikleri ve bugünkü konumunu araştıracağız.

A) İMPARATORLUKTA MÜLKİYET BİÇİMLERİ VE İŞLETME BİÇİMİ

İmparatorluktan cumhuriyete devreden tarım topraklarını, mülkiyet açısından, genel olarak dörde ayırmak gerekir: 1) devlet mülkü (miri mülk) topraklar; 2) özel mülk

¹ Bkz: Muzaffer Erdost, "Asya Üretim Biçimi ve Kapitalist Üretime Geçiş Koşulları ve Osmanlı İmparatorluğunda Üretim İlişkilerinin Feodal Niteliği ve Sonuçları", *Ülke*, sayı 2.

topraklar; 3) zümre mülkiyetindeki topraklar; 4) aşiret topluluğuna ait topraklar. Burada, tarımsal alanın bir ekini oluşturan ve köy topluluklarının ortaklaşa yararlandığı, köy topluluğunun ortak mülkiyeti sayılmak gereken otlak, koru ve yaylaları ayrıca belirtelim.

Cumhuriyetin devraldığı toprak mülkiyet biçimleri içerisinde, özel mülk olmayan topraklar, özel mülk topraklara dönüştürülmüş ve cumhuriyette, tek tip toprak mülkiyet biçimi, özel mülk toprak ilkesi benimsenmiştir. Ne var ki, ister mülk topraklar olsun, ister miri topraklar, ister vakıf topraklar olsun, *işletme biçimleri bakımından*, temelde, birbirinin *aynıdır*. Toprak, tarlalar halinde, köylü ailelerin işleyebileceği büyüklükte işletilmektedir. Gene mülkiyeti birbirinden farklı bu topraklarda, toprak sahibi ile doğrudan üretici köylü arasındaki ilişkiler de, esas olarak, *aynıdır*. Toprak parçalarını tasarrufunda bulunduran köylü aileler, toprağın sahibine, (vakıflarda) mütevellisine ya da sahibi devlet tarafından görevlendirilen temsilcisine (sipahiye) rant ve vergileri öder. Toprağın sahibi ile doğrudan üretici köylü arasındaki ilişki, toprağın sahibinin kişi, zümre, aşiret ya da devlet olması ile, *temelde* bir değişiklik göstermez. Ne var ki, bu farklılık, merkezî-feodal devletin çözülmesi sırasında ve cumhuriyette, mülkiyet ilişkilerinin farklı biçimde sonuçlanmasının başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Toprak mülkiyetindeki farklılıktan dolayı, toprağı tasarrufunda bulunduran doğrudan üretici köylü, ya tasarrufunda bulundurduğu toprağın sahibi olmuş, ya koşulları değişmekle birlikte tasarruf sahibi olarak kalmış, ya da bu tasarruf hakkını da yitirerek tamamen mülksüzleşmiştir.

B) ASKERİ-FEODAL ÖRGÜTLENME

İmparatorlukta, toprak, genel çizgileriyle, birbiriyle çakışan iki feodal sisteme göre örgütlenmiştir. Biri mülkiyetin niteliğine, diğeri askerî sisteme göre. Mülkiyet esasına göre, topraklar, yukarıda belirttiğimiz gibi, devlet toprakları, özel mülk topraklar, zümre toprakları, topluluğun ortaklaşa mülkü olan (aşiret) topraklar olmak üzere, farklılık göstermekle birlikte, genel olarak toprakların tümü, timar sistemine göre, yani askerî olarak örgütlenmiştir.

miştir: devlete ait topraklar, sipahi timarları biçiminde; özel mülk topraklar, mülk timarlar biçiminde; zümreye ait topraklar, vakıf timarlar biçiminde; kabile ya da aşiretlere ait topraklar, ocaklık ve yurtluk timarlar biçiminde.

Timar sistemi,² feodal askerî örgütlenmeyi ifade etmektedir. Feodalizme, ve özellikle askerî-feodalizme özgü terim çeşitliliği içersinde okurun karşılaşacağı güçlükleri gidermek için belirtelim ki, "timar", feodal devletin, toprağa dayalı, askerî örgütlenmesinin temel kurumudur. Toprak aracılığıyla maledinilen ödenmemiş artı-emek ve ürünleri, askerî-feodal devlet soyluluğunun (gerekli ve lüks) gereksinmelerine ve savaş giderlerine olmak üzere, ikiye ayrılır. Doğrudan üreticiden alınan artı-ürün (ve artı-emek), bir yandan feodallerin ve alt-feodallerin gelirini, ve öte yandan savaş zamanı sefere katılacak asker (cebeli) için bir savaş fonu oluşturmuştur. Bir ya da birkaç köy, kasaba ve benzeri büyüklüklerdeki iktisadî birimlerin feodal gelirleri, soyluluğuna, nüfuzuna ve görevine koşut büyüklükte, feodaller tarafından maledinilmiştir. Örneğin, toprak, ya feodalın özel mülküdür, ya da devlet mülküdür; ama ister kendi mülkü olsun, ister devlet mülkü olsun, feodal rant ve vergileri, timar sahipleri maledinirler. Buna karşılık, savaş zamanı, orduya, topraklarının gelirinine göre önceden saptanan sayıda asker gönderirler. Eğer timar sahibi, toprağın sahibi ise, kendisi savaşa katılmakla yükümlü değildir, ama timarının gelirinine göre belirlenen sayıda asker göndermekle yükümlüdür. Toprağın sahibi devlet ise, o zaman, gene belirli sayıda asker gönderir, ve yukardakinden farklı olarak, timar sahibi (sipahi) de, savaşa katılır. Burada, timar sahibinin, kendi askerinin başında savaşa katıldığını belirtelim.

Timarları, mülkiyet farklılığı temeli üzerinde, esas olarak, dört ayrı kısımda ele almak yerinde olacaktır: sipahi timarları, mülk timarlar, vakıf timarlar, yurtluk ve ocaklık timarlar. Sipahi timarlarında, toprak mirî mülktür (toprağın çıplak mülkiyetinin sahibi devlettir). Mülk timarlar da toprağın sahibi özel kişidir. Vakıf timarlarda, toprağın

² Padişah hasları, vüzera hasları ve zeametleri, sistem olarak timar kapsamına girdiği, yalnızca alan büyüklüğü bakımından farklı olduğu için, tümünü timar adı altında anacağız.

mülkiyeti hapsedilmiş ve geliri belirli hizmetlere (esas olarak dinsel görevlere) tahsis edilmiştir, ve bu nedenle, zümreye mülkiyeti niteliğindedir. Yurtluk ve ocaklık timarlarda, aşiret birliği varlığını korumaktadır; burada topraklar, yer yer özel mülk şeklinde görünse de, aşirete aittir. Askerî görevler, timarlarda, mülkiyet farklılıklarına göre, farklı nitelikler almıştır. Ama hepsinde ortak olan yan, askerî görevin bulunmasıdır. Malikâne-divanî sisteminde de, rantın, toprak sahibi ile sipahi arasında bölüşülmüş olması, bu toprakların da, özel mülk olmakla birlikte (bunlar parçalı topraklardır) timar statüsü içersinde olduğunu gösterir.

Timar sistemi, mülkiyet farklılığına göre, farklı askerî yükümlülükler içerir. Devlete ait topraklarda (sipahi timarlarında), timar sahibi (sipahi) subay statüsünde, ve (timarın her 3.000 akçelik geliri için bir asker hesabı ile) timarının gelirinun büyüklüğüne göre belirlenen sayıda asker ile savaşa katılır. Sipahi savaşa katılmadığı zaman timarın elinden alınması ve başkasına verilmesi kuraldır. Özel mülk olan topraklarda, timar sahibinin savaşa katılma yükümlülüğü yoktur, ama belirlenen sayıda asker göndermekle yükümlüdür. Asker göndermediği zaman, timarı elinden alnamaz, timar gelirinun bir yıllığına, hazine adına elkonur. Yurtluk ve ocaklık timarlarda, Kürt beyleri ve aşiret reisleri, belirli sayıda askerle birlikte savaşa katılır. Yurtluk timarlarda, Kürdistan beylerine "sancak itibar olunmuştur"; bunlar "azl ve nasbı kabul eylemezler", hizmeti bıraktıklarında ya da öldüklerinde, yurtluk timarları oğullarına, yoksa akrabalarına kalır. Ocaklık timarlarda, aşiret reisleri, "tabl-u alem sahibi değildirler; ... kangı sancığa tabiler ise sancak beyleri ile maan sefer eşerler",³ ama timarları yurtluk ve ocaklık hükmündedir, yani, ölse ya da hizmeti bıraksa, timar, oğluna, yoksa akrabasına verilir. Başkasına verilmez.

Vakıf timarlarda ise, genel olarak askerî hizmet koşullu muştur. Burada, bazı ayrıksın durumlara değinmek gerekir. Özellikle vakıf toprakların bir kısmı, vakıf timar değildir. Bir toprak vakfın, timar yükümlülüğünden, yani askerî

³ Avni Ömer Efendi, "Kanun-ı Osmanî Mevhum-ı Defteri Hâkani", yayınlayan: İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *Belleterin*, 59, s. 388, 390.

hizmetten çıkabilmesi, sarayın iznine bağlıdır. Feodal rantın, askerî hizmet yerine bazan dinsel hizmete tahsis edildiği görülmektedir. Bunun gibi, saraydan verilen bazı mülk topraklarda da askerî hizmet yükümlülüğünü görmemekteyiz. Ama şurasını belirtelim ki, imparatorlukta, toplum, padişahın tebaası olarak başlıca iki sınıfa bölünür. Biri askerî, öteyi reaya. Bir kast olan reayanın sınıf değiştirmesi, askerî sınıfa geçebilmesi, ayrıksın durumlar dışında olanaksızdır. Ulûfe ve timar alan bütün hizmet sahipleri, saray halkı, ümera ve ulema, timarlı sipahiler, devlet görevlileri, kadılar ve müderrisler, yüksek medrese öğrencileri ve mezunları, bunların akrabaları ve kulları askeridir. Ve bu açıdan bakıldığında, askerî hizmetleri bağışlanmış olan vakıflar, hizmet açısından gene askerî sayılmakta; bunun gibi, askerî hizmet verilmemiş bazı mülk topraklar, esasen, askerî olmaları nedeniyle ve daha çok askerî hizmetlerine karşılık verilmektedir. Bu bakımdan, o anda, askerî yükümlülükten bağımsız bir vakfın, örneğin medrese öğrenimi yürütmesi, esasen bir askerî hizmet sayılmaktadır. Örneğin, bunun gibi, Anadolu Kazaskerine (kadı-askerine, ordu kadısına) mülk olarak verilen topraklarla, —bunun, bu topraklara layık birisi olup olmaması özel bir konudur—, askerî hizmete karşılık olarak verilmiştir. Bu nedendir ki, imparatorlukta, o an için ister askerî hizmet yükümlülüğü taşınsın, ister taşımasın, tüm topraklar, askerî örgütlenme esasına göre, vergilendirilmiştir, ve askerî örgütlenme esasına göre, bu vergiler, kişi ya da zümrelere tahsis edilmiştir.

(Alan bakımından önemli bir yer tutmamakla birlikte) bazı özel görevler gereği, üretici köylünün, rant ve vergilerden muaf tutulduğu askerî görevlere bağlı çiftliklerin varlığına da değinelim. Ordunun sürekli olarak gereksindiği ve çalışma bakımından ağır olan bazı işleri yürüten bazı köy toplulukları, rant ve vergilerden muaf tutularak, rant ve vergiler, askerî hizmetlerine karşılık kendilerine bırakılmıştır. Burada, rant ve vergilerin, bir feodal tarafından maledilmediği anlaşılacaktır. Ama, görevin niteliği ve çalışma tarzı bakımından ağır olan, ve savaş olsun ya da olmasın sürekli olarak askerî hizmet gören bu köy topluluklarının, ürün-rant yerine, emek-rant ödediği açıktır, ve bu emek-

rant da, askerî hizmetler yoluyla, feodal devlet tarafından maledinilmiş olmaktadır.

Timar rejiminin çözülüşü ile birlikte, yani askerî örgütlenmeye dayalı hizmetin ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte, mülkiyetin, devlet, kişi, zümre ve aşiret mülkiyeti şeklinde farklı nitelikte olması, mülkiyet değişikliğinde farklı sonuçlar doğuracaktır. Şimdi bunları genel çizgileriyle belirtmeye çalışalım.

C) SİPAHİ TİMARLARIN ÇÖZÜLÜŞÜ VE SONUÇLARI

Mirî mülk olan, yani rekabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait bulunan ve köylü ailesi tarafından “daimî ve irsî olarak” tasarruf edilen toprakların rant ve vergileri, askerî hizmet karşılığında sipahiye bırakılmaktadır. (Biz, diğer idarî hizmetler karşılığı verilen timarları da, hizmetleri ve büyüklükleri ne olursa olsun, bu tip timarlar içersinde irdedeceğiz.) Sipahiye, toprağın büyüklüğüne göre değil, rant ve vergilerden oluşan gelir toplamına göre, toprak tahsis edilmektedir. Sipahi, çıplak mülkiyeti devlete ait toprağın sahibi sıfatıyla, doğrudan üretici köylü ile karşı karşıyadır. Köylü ailesi, kural olarak, bir çiftçi ailesinin işleyebileceği ve geçimini sağlamaya yetecek kadar toprağı tasarrufunda bulundurur. Bu tasarruf hakkı kalıtsaldır. Sipahi, köylü ailesinin elinden, tasarrufunda bulundurduğu toprağı nedensiz olarak alıp bir başkasına veremez. Köylü öldüğünde, toprağı, sipahisi tarafından, oğlu varsa oğluna, —daha sonraları— kızına, bababir kardeşine vb. verilir. Köylü, toprağı işlemekle ve vergilerini vermekle yükümlüdür. Bu nedenle köylü, tasarruf hakkı açısından, toprağın yarı-sahibidir; yükümlülükleri açısından, toprağa bağlı ve toprak sahibi sipahiye bağımlıdır. Gerçek anlamda serftir.

Sipahi timarların çözülüşü, birbirinden farklı iki biçimde sonuçlanmıştır.

Birincisi. Timar sisteminin çözülmeye başlamasıyla birlikte, devlet, rant ve vergileri, timar esasına ya da köylere göre, peşin olarak satılığa çıkarmıştır. Bir timarın, ya da bir veya birkaç köyün yıllık veya üç yıllık geliri satılığa çıkarılıyor, bunu satın alan, parasını devlete ödeyerek, o timarın ya da köylerin rant ve vergilerini kendi adına top-